

MOKSLO LIETUVA

2007 m. balandžio 5–18 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 7(363)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį Kaina 2 Lt

Vykdam Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos ir Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros įgyvendinimo pirmojo etapo 2006–2007 m.

priemonės Lietuvos Respublikos Vyriausybė kovo 21 d. patvirtino Integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) kūrimo ir plėtros koncepciją. Tuo pačiu Nutarimu LR Švietimo ir mokslo ministerijai, taip pat Ūkio ministerijai pavedama iki š. m. gegužės 1 d.

parengti bei patvirtinti Slėnių plėtros vizijų ir slėnių plėtros programų projektų atrankos ir vertinimo tvarkos aprašą bei patvirtinti Slėnių plėtros komisijos nuostatus ir sudėtį. Nutarime taip pat siūloma mokslo ir studijų institucijoms bei žinioms imlaus verslo įmonėms ar jų asociacijoms nuo gegužės 1 d. iki liepos 1 d. pateikti Švietimo ir mokslo ministerijai slėnių plėtros vizijas.

Kuo šis Nutarimas svarbus šalies mokslo ir ūkio tolesnei raidai, kalbamės su Švietimo ir mokslo ministrės patarėju dr. Giedriumi VILIŪNU.

Pokalbį skaitykite 6 p.

Siekiant gyvenimo normos – dinamikos

Gedimino Žemicko nuotrauka

Enciklopedija gyvam kraštui – Mažajai Lietuvai

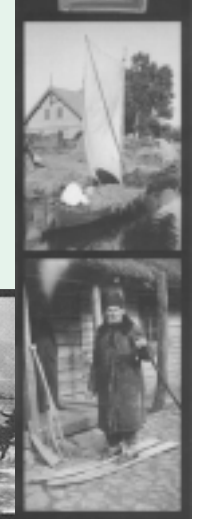
Visi, kuriems brangus Mažosios Lietuvos istorinis palikimas, to krašto dabartis ir ateitis, gali jaustis savotiškais varduvininkais, nes pasirodė *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* (MLE) trečiasis tomas. Tai unikalus leidinys, kaip unikalus ir pats Klaipėdos bei Karaliaučiaus kraštas, kuriems skirta ši enciklopedija. Kar-

tu su III tomo pasirodymu minėtinas ir šios Enciklopedijos rengimo bei leidybos dešimtmetis.

Į rankas paėmęs trečiąjį tomą iškart jauti solidų materialų svorį, gal net didesnį, negu šis tomas iš tiesų sveria. Tomas nepaprastai talpus, ir nors aprėpia tik *M* ir *R* raides (pradedant nuo „*Mecifa*“ ir baigiant *ragutis*), bet į 864 puslapius

sudarytojai sugebėjo sutalpinti net 3127 straipsnius ir per 2 tūkst. nuotraukų. Daugelio knygų vertas tomas, toks žinių, minčių ir vaizdų koncentratas, su kuriuo varžytis galėtų tik daugelyje bibliotekų apie Mažąją Lietuvą sukaupta informacija, saugoma ne vienoje šalyje.

Nukelta į 4 p.

2 p.

ŠVENTA
KARVĖ
EUROPOS
GANYKLOSE

3 p.

KAIP
ŽLUGDOMAS
LIETUVOS
MOKSLAS IR
STUDIJS

7 p.

50
METŲ
ONKOLOGIJOS
MOKSLE

10 p.

EUROPOS
ŠVIETIMO
GLOSARIJUS

15 p.

KURIAMA
ROBOTŲ
CHARTIJA

Socialiniai ir humanitariniai mokslai: „šventa karvė“ Europos ganyklose

Dr. Stanislovas JUKNEVIČIUS
Kultūros, filosofijos ir meno
instituto
Dabartinės Lietuvos kultūros
skyriaus vedėjas

Kontekstas

Albertas Žalys straipsnyje *Dėl mokslininko misijos* rašo: „Savarankiškas institutas (valstybinis ar universiteto) arba kitaip vadinamas mokslinių tyrimų centras turėtų egzistuoti, jei konkrečiai misijai vykdyti ar konkrečioms uždaviniais spręsti (kaip ir išplėtoti, mokslui imlaus verslo sektoriaus atveju) reikalingas nuolat funkcionuojantis kolektyvas, ir to negali atlikti pavieniai universitetuose dirbantys mokslininkai laisvu nuo darbo su studentais laiku.“ Kadangi socialiniuose ir humanitariniuose moksluose praktiškai nėra uždavinių, kurių negalėtų išspręsti universitetuose dirbantys mokslininkai, (prisiminkime, kad jie ne tokie jau pavieniai, o visada susijungę į tam tikrus kolektyvus – katedras ir fakultetus), natūraliai peršasi mintis, jog savarankiški institutai socialinių ir humanitarinių mokslų srityje nereikalingi. O kaip yra iš tikrųjų?

Valstybiniai ar universitetiniai?

Pirmiausia negalima dėti lygybės ženklą tarp valstybinių ir universitetinių institutų. Jei valstybiniai institutai, bent jau kai kuriose tyrimų srityse, savotiška prabanga, tai universitetiniai – būtinybė. Šios tezės net neverta įrodinėti – užtenka panaršyti internete, kad įsitikintum, jog visi bent šiek tiek žinomesni pasaulio universitetai tiesiog „aplipę“ institutais; nemaža jų dalis – socialiniai ir humanitariniai. Kodėl tad A. Žalys, visada buvęs universitetinių institutų šalininku, staiga pakeitė savo poziciją? Atsakymą randame tame pačiame straipsnyje: visos iki šiol vykę diskusijos, taip pat ir šioje srityje, pasibaigdavo „kepurių perkabinimu“. Tačiau kelių institutų nesėkmės neturėtų kvestionuoti paties proceso reikalingumo. Be to, net negalima lyginti socialinių ir humanita-

rinių bei, tarkime, technikos mokslų institutų darbuotojų integravimosi į studijų procesą galimybių. Technikos instituto darbuotojai gali skaityti pasikaitas kokios nors katedros, daugiausiai – fakulteto studentams, o socialinių ir humanitarinių institutų – beveik visų fakultetų studentams. Humanitarinis išsilavinimas – neatšiejama universitetinio išsilavinimo dalis. Kuo daugiau ir įvairesnių dalykų siūloma studentams, tuo geriau. Todėl mokslo ir studijų integracija turėtų išlikti prioritetine mokslo reformos kryptimi.

Ar reikalingi valstybiniai mokslo institutai?

Ar tokiu atveju galima apsieiti be valstybinių mokslo institutų? Be abejo, galima. Taip pat kaip galima apsieiti be automobilių, knygų, kompiuterių, namų. Galutinis šios „evoliucijos“ rezultatas – atsakyti drabužių, ir sulipus į medžius džaugsmingais stūgavimais sveikinti rytmečio saulę. Tačiau bet kokios visuomenės išsivystymo laipsnį parodo ne tai, be ko ji gali apsieiti, o tai, be ko negali. Tam tikrame evoliucijos etape žmogus negalėjo apsieiti be ugnies, įrankių, dar vėliau – be religijos, filosofijos, meno. Ar Lietuva jau pasiekė tokį išsivystymo laipsnį, kai gali leisti sau turėti keletą savarankiškų socialinių ir humanitarinių mokslų institucijų? Be abejo, galima visus institutus uždaryti, o jų lėšas perduoti universitetams. Bet ar atpirks simboliškas universitetų dėstytojų atlyginimų padidėjimas dešimtmečiais kaupto mokslinio įdirbio sunaikinimą? Akivaizdu, kad ne.

Tai jokiū būdu nereiškia, kad socialinių ir humanitarinių mokslų institutų srityje nėra spęstinių problemų. Paminėsiu tik vieną iš jų.

Ar reikalingi tik lituanistiniai institutai?

Visos valstybės finansuoja nacionalinių ir tarptautinę reikšmę turinčių problemų tyrinėjimus. Santykis tarp šių finansavimo sektorių labai įvairus, bet tarptautinėms problemoms visada skiriama nemažai dė-

mesio – jau vien todėl, kad kiekviena valstybė yra tam tikro regiono dalis. Mūsų šalyje dėl suprantamų priežasčių susiklostė padėtis, kai absoliuti dauguma biudžetinių lėšų socialinių ir humanitarinių mokslų srityje skiriama lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos, Lietuvos kultūros tyrinėjimams. Lituanistika tapo savotiška „šventa karvė“, kurią lietuviai – kitaip negu indai – ne tik garbina, bet ir sėkmingai melžia. Toks vienapusiškumas skaudžiai atsiliepija mokslo integracijai ir europines struktūras. Lietuvos socialiniai ir humanitariniai institutai praktiškai liko nuošalėje nuo Europos Sąjungos inicijuotų penktosios ir šeštosios Bendrųjų programų. Jei padėtis šioje srityje nesikeis, tas pats atsitiks ir su septinta, aštunta ir visomis kitomis programomis. Todėl reikalingi jei ne institutai, tai bent padaliniai, kurie savo tematika ir problematika labiau atitiktų tarptautinius standartus ir galėtų pretenduoti į ES lėšas.

KFMI ar KITI?

Pagrindinis mokslo reformos rezultatas socialinių ir humanitarinių mokslų srityje – Socialinių tyrimų ir Kultūros, filosofijos ir meno institutų ikūrimas vietoj buvusių Filosofijos ir sociologijos, Kultūros ir meno. Socialinių tyrimų institutas bent jau turi analogus kitose pasaulio šalyse, o Kultūros, filosofijos ir meno institutas savo pavadinimu ir struktūra kelia didelių abejonių. Karštingiškai mėginimai prasiveržti prie „šventos karvės“ ir prisimelžti savo kibirą pieno kažin ar vienintelė ir geriausia išeitis. Ar ne tikslingiau būtų dabartinę trinartę instituto struktūrą paversti dvinare, tai yra reorganizuoti Kultūros, filosofijos ir meno institutą į Kultūros istorijos ir teorijos institutą? „Kultūros istorija“ šiame kontekste reikštų, jog institutas tęstų šiuo metu vykdomus ir pradėtų naujus kultūros ir meno istorijos tyrinėjimus. „Teorija“ reikštų, jog kitu savo sparnu institutas atsigręžtų į aktualias ne tik Lietuvai, bet visai Europai problemas, o tai suteiktų jam daug didesnę galimybę įtraukti į Europai Sąjungos inicijuojamas programas.

LŽŪU Žemės ūkio inžinerijos institutas

Kviečia dalyvauti atrankoje Instituto Biotechnologijų inžinerijos skyriaus vedėjo pareigoms užimti. Reikalavimas pretendentams – turėti daktaro ar habil. daktaro mokslo laipsnį ir darbo patirties mokslo ar studijų institucijoje. Pateikti: prašymą leisti dalyvauti atrankoje; asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą; kvalifikaciją patvirtinančius dokumentus; gyvenimo aprašymą (CV); spausdintų mokslo darbų sąrašą ir kitus darbo stažą ir patirtį patvirtinančius dokumentus. Dokumentus pateikti per 10 dienų po paskelbimo Žemės ūkio inžinerijos instituto personalo inspektorei-sekretorei, Instituto g. 20, Raudondvaris, 54131, Kauno r. Informacija tel.: (8 ~ 37) 549 366, 449 643.

Direktorius

Mykolas Romeris universitetas

skelbia konkursą pagrindiniam darbui visą etatą šioms pareigoms:

EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETE

Bankininkystės ir investicijų katedroje – vieno profesoriaus, vieno docento, vieno lektoriaus.

Finansų ir mokesčių katedroje – vieno lektoriaus.

Informatikos ir statistikos katedroje – vieno docento, trijų lektorių.

Muitinės veiklos katedroje – vieno lektoriaus arba asistento.

Ekonomikos katedroje – vieno docento arba lektoriaus (dirbti Kauno policijos fakultete).

STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETE

Politikos mokslų katedroje – dviejų docentų, vieno lektoriaus.

Strateginio valdymo katedroje – vieno profesoriaus.

Valdymo teorijos katedroje – vieno profesoriaus.

Filosofijos katedroje – vieno docento arba lektoriaus (dirbti Kauno policijos fakultete).

SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETE

Edukacinės veiklos katedroje – vieno docento, vieno lektoriaus.

Psichologijos katedroje – vieno docento, dviejų lektorių.

Socialinio darbo katedroje – vieno lektoriaus.

Socialinės politikos katedroje – vieno docento.

TEISĖS FAKULTETE

Administracinės teisės ir proceso katedroje – keturių lektorių.

Baudžiamojo proceso katedroje – dviejų docentų.

Civilinės ir komercinės teisės katedroje – vieno docento, vieno lektoriaus ir vieno docento arba lektoriaus (dirbti Kauno policijos fakultete).

Civilinio proceso katedroje – dviejų docentų.

Kriminologijos katedroje – vieno lektoriaus.

Darbo teisės ir socialinės saugos katedroje – vieno docento, vieno lektoriaus.

Kriminalistikos katedroje – vieno docento ir vieno docento arba lektoriaus (dirbti Kauno policijos fakultete).

Teisės filosofijos katedroje – vieno profesoriaus, dviejų docentų, vieno lektoriaus.

Verslo teisės katedroje – vieno docento.

VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO FAKULTETE

Viešojo administravimo katedroje – vieno docento, vieno lektoriaus.

Kalbos kultūros katedroje – vieno docento.

Kūno kultūros katedroje – vieno docento.

Personalo vadybos ir organizacijų plėtros katedroje – vieno docento.

KAUNO POLICIJOS FAKULTETE

Administracinės teisės ir veiklos katedroje – vieno docento arba lektoriaus.

Humanitarinių mokslų katedroje – trijų docentų arba lektorių.

Policijos veiklos katedroje – trijų docentų arba lektorių (statutiniai valstybės tarnautojai).

Reikalingi dokumentai (prašymas dalyvauti konkurse, aukštojo mokslo diplomas, mokslo laipsnio diplomas, pedagoginio mokslo vardo atestatas, mokslinių darbų sąrašas, socialinio draudimo pažymėjimas, medicinos įstaigos išvada, pasas, 2 nuotraukos, CV) priimami iki 2007 m. gegužės 26 d. Mykolas Romeris universiteto Personalo skyriuje, 214 kab., Ateities g. 20, Vilniuje, LT-08303. Telefonas pasiteirauti: (8 ~ 5) 271 4666.

Rektorius

Fotoetiudas

Kaip žlugdomas Lietuvos mokslas ir studijos

Prof. Bronius KAULAKYS
Lietuvos mokslo tarybos narys

„Finansų ministerijos duomenimis, 2006 m. į valstybės biudžetą surinkta 14 642,3 mln. litų pajamų (be ES paramos lėšų), tai yra – 882,3 mln. litų, arba 6,4 proc. daugiau nei buvo planuota“ (*Finansų ministerija skelbia preliminarįs 2006 m. valstybės biudžeto pajamas*, *www.finmin.lt*, 2007 m. sausio 17 d.).

„Preliminariais duomenimis, 2006 m. į Sodros biudžetą įplaukė 7 mlrd. 685 mln. litų – beveik 1 mlrd. 50 mln. litų arba 15,8 proc. daugiau negu planuota. Lyginant su 2005 m., surinkta 1 mlrd. 397 mln. litų daugiau socialinio draudimo įplaukų“. „2006 m. Sodros biudžetas buvo perteklinis jau penktus metus iš eilės, tačiau tokio išpuodingo perviršio dar neturėjome“, – sakė Sodros direktorius Mindaugas Mikaila. (*Sodros biudžetas viršijo 7,5 mlrd.*, *www.sodra.lt*, 2007 m. sausio 18 d.).

„Sodros biudžeto perteklius siekė 503 mln. litų“ (*Lietuvos rytas*, 2007 m. sausio 19 d.). „Finansų ministerijos duomenimis, per sausį į valstybės biudžetą buvo gauta 1510,6 mln. litų, o prognozuota gauti 1487,7 mln. litų pajamų. Sausio mėnesį valstybės biudžeto pajamos viršijo prognozę 22,9 mln. litų.“ (*www.finmin.lt*, 2007 m. vasario 12 d.).

„Finansų ministerijos duomenimis, sausį centrinės valdžios sektoriaus pajamos siekė 2214,4 mln. litų, išlaidos sudarė 1546,3 mln.“ (*www.finmin.lt*, 2007 m. vasario 28 d.).

Dabar dažnai girdime ir skaitome tokius arba panašius aukščiausių valdžios pareigūnų bei žiniasklaidos pranešimus. Atrodytų, paradoksalu ir sunkiai paaiškinama, kad esant tokiai finansinei būklei valdžia nesurado tik 35 mln. litų seniai pribrendusiai būtinybei bent jau nuo 2007 m. pradžios nors 20 proc. kilstelėti nepadoriai žemus ir ketvirtį metai nedidintus dėstytojų bei mokslininkų atlyginimus. Nekalbant jau apie tai, kad reikėtų iš esmės didinti mokslo ir studijų finansavimą.

Pastaraisiais metais gerokai kylant valstybės ekonomikai, gerėjant įvairių sričių materialinei būklei Lietuvos mokslo ir studijų sistema atsidūrė labai skurdžioje ir keistoje padėtyje. Tikriausiai perdėti teiginiai, kad „Lietuvos mokslo ir studijų sistema išgyvena didelę krizę“ arba ją „išstiko kolapsas – organizmo sutrikimas dėl centro, kraujagyslių ir nervinių skaidulų paralyžiaus“ (teiginiai iš Liberalų sąjūdžio organizuotos konferencijos *Mokslas ir studijos – pokyčiai Lietuvos ateičiai*, Vilnius, 2006 m. lapkričio 8 d.), tačiau akiuogiškai, kad ji yra smarkiai nustekenta ir žlugdoma materialiai. Tuo metu, kai Lietuvoje net šiukšles jau keletus metus vežioja modernūs vakarietiški automobiliai, daugumoje mokslinių laboratorijų didelė dalis aparatūros – 20–40 metų senumo sovietiniai relikvai, o mokslų daktaro, universiteto dėstytojo alga dažnai 5–8 kartus mažesnė už glazūruotų plytelių „dėstytojo“ atlyginimą. Ir visa tai – Lietuvai kartu su kitomis Europos Sąjungos šalimis „žen-

giant“ (?) Lisabonos strategijos ke liu. Atsakymai į klausimą, kaip ir kodėl tai atsitiko Lietuvos mokslo ir studijų sistemai, – išsamaus tyrimo objektas. Čia tik pateiksim keletą faktų ir trumpai juos aptarsime.

Tikriausiai būtų ne visai korektiška dėl tokios mokslo ir studijų būklės kaltinti tik dabartinę mažumos Vyriausybę, dirbančią pirmus metus. Juk „[...] metams bėgant, su-

sibūrė nemenka grupė žmonių – jaunų, gabių, ambicingų karjeros pareigūnų, kurie visada išsaugo savo postus bei įtaką keičiantis politinei šalies valdžiai“ (*Veidas*, 2006 m. rugsėjo 8 d.). Jie „sukūrė rinkimų vėjams atsparų alternatyvų politinės valdžios centrą“ (*Veidas*, 2006 m. rugsėjo 14 d.), darantį įtaką visoms vyriausybėms. Dabartinę padėtį turime, prof. V. Landsbergio žodžiais tariant, kaip „Naujosios nomenklatūros partijos, kurios nėra partijų sąrašuose“, dešimtmečio, per kurį pasiekė 6–8 vyriausybės, idirbio rezultata. „Pastaroji „partija“, V. Landsbergio teigimu, tai susivieniję „geri draugai, turintys bendrų interesų, bendrą politinę liniją“, siekiantys įsitvirtinti valdžios struktūrose, eliminuojantys jiems nepalankius asmenis ir tokiu būdu siekiantys daryti įtaką šalies gyvenimui“ (*Delfi*, 2007 m. sausio 21 d.).

Čia galima ir suabejoti prof. V. Landsbergio apibrėžimo tikslumu. Juk „Politinėse partijose ar interesų grupėse vis dėlto neišvengiamai veikia kaitos, konkurencijos ir atsinaujinimo mechanizmai. Tuo tarpu klika yra fiksuotos ir nerevizuojamos sėkmės formulės įgyvendinimas. Telkiamasi apie kokį nors galios centrą – tai gali būti valdžios institucija arba jų tinklas, bet sykiu tai gali būti ir apie įtakingą asmenį susispietusi grupė, siekianti sau maksimalios galios ir prestižo [...]“. „Klika yra išpareigojimas imti ir išlaikyti valdžią bei įtaką tik kartu su saviškiais. Tai – cinikų ištikimybės įžadai“ (L. Donskis, *Klikų Lietuva, Bernardinai.lt*, 2007 m. sausio 29 d.).

„Ar pasidavę fatalizmui ir nesiimdami valingų politinių sprendimų neatėjame prie oligarchinio valdymo, prie modelio šalies su įtakinga oligarchų grupe ir didele, tačiau lengvai manipuluojama skurdo klase?“ (2005 m. metinis LR Prezidento V. Adamkaus pranešimas)

Visų politikų ir vyriausybų palankumą mokslo ir studijų srityje jie pelno ir tuo, kad neprašo savo „kuruojamai“ sričiai papildomo finansavimo, o siūlo neįgyvendinamų, prieštarinių ir net žalingų sistemai reformų lozungus. „Leiskite mums valdyti, skirstyti finansavimą ir jokių papildomų lėšų nereikės, o sistema rodys stabilumą – pasaulinių lygių su penkis kartus mažesniu finansavimu“. Galima išvaizduoti, kaip apsidžiaugė ministras pirmininkas ir finansų ministras, gavę tokių gerų patarimų, kaip prof. R. Slizys, ir kitų pritarimą po Rusijos krizės valstybės biudžetą mažinant 5 proc. *Mokslinio potencialo*

palaikymo ir plėtojimo programos finansavimą sumažinti 35 procentais! Tokie patarėjai tinka visoms vyriausybėms, nesvarbu jų orientacija... Deja, nuo to laiko Lietuvos mokslas bei studijos taip ir nebeatsigavo.

„Valdininkai, matyt, suprato, kad tokius politikus, kokie šiuo metu vyrauja Lietuvos politikos scenoje, galima stumdyti ir valdyti, kiek širdis geidžia, – vis tiek šie nieko nesupranta ir nelabai ką sugeba. O valstybę valdyti juk reikia. Štai iš šio poreikio ir gimė reiškinys, pramintas naująja Lietuvos nomenklatūra. Paprasčiau sakant, uodega ėmė vizginti šunį.“ (*Veidas*, 2006 m. rugsėjo 8 d.).

„Pareigūnai, neatskaitingi rinkėjams, nebijantys, kad demokratijos vėjai vieną dieną gali išpūsti juos iš nusėdėtų postų ir atimti įtakos svetus, tam pa tiesioginiais demokratijos duobkasiais. Nere-tai – patys to nenorėdami ir nesu-vokdami. Mat šventai būna įsitikinę, kad tai, ką jie daro, ir yra tai, ko iš tiesų reikia valstybei. Nes tik jie, tikri-rieti „pašvęstieji“, valdo visą informaciją ir žino, ko tai valstybei reikia. Kada jie atsitokėja ir pamato, kad valstybė rieda pakalnėn, o vien užkulisiniais svertais jos sustabdyti nebe-įmanoma, neretai būna jau per vėlu.“ (*Veidas*, 2006 m. rugsėjo 8 d.). Mūsų visų nelaimė, tai jau ir atsitiko Lietuvos aukščiausių kvalifikacijos specialistų, mokslininkų, tyrėjų, dėstytojų, šalies intelektualinio elito rengimo ir puoselėjimo srityje.

Kita vertus, valdyti ir kvailinti mažai išsilavinusią visuomenę, kelti joje sumaištį bei drumstame vandenyje vykdyti asmeninius ir „grupinius“ projektus yra nepalyginamai lengviau negu išsilavinusių piliečių, tvarkingos demokratijos valstybėje sąžiningu bei kvalifikuotu darbu kurti gerovę visiems, o kartu ir sau.

Mokesčių mokėtojų pinigų skirstymas

Lietuvoje valdžia perskirsto apie 33 proc. šalyje sukuriama bendrojo vidaus produkto (BVP). 2007 m. valdžios perskirstymas sieks apie 30 mlrd. litų. 1 paveiksle apytikriai pavaizduotas šių valdžios disponuojamų lėšų paskirstymas.

Matome, kad valstybė universiteto studento mokymui, studijoms, stipendijoms, paskoloms ir socialiniam rėmimui kartu sudėjus skiria mažiau negu moksleiviui, apytiksliai 2–3 kartus mažiau negu pensininkui ir apie 10 kartų mažiau negu kariškiui. Mokslui ir studijoms, kartu su studentų rėmimo ir kitomis mažai susijusiomis su studentų mokymu ir baziniais moksliniais tyrimais lėšomis, iš valstybės skiriama tik 0,8 proc. BVP. Tuo tarpu studijų proceso užtikrinimui ir su tuo susijusiems moksliniams tyrimams kartu su ūkiu ir administracinėmis išlaidomis 48 universitetams ir institutams, kartu su bibliotekomis ir bazėmis tiesiogiai iš biudžeto 2006 m. skirta tik 341 mln. Lt, t. y. 0,42 proc. BVP. Tiek normalioje valstybėje būtina skirti vien fundamentiniams ir taikomiesiems moksliniams tyrimams, būtinieji studijų kokybės, šalies kompetencijos užtikrinimui ir moks-

lininkų rengimui. Taigi mūsų valstybei universitetinis mokslas ir moksliniai tyrimai kainuoja be galo mažai.

Nepaisant to, dabar tapo labai populiarūs mitai, kad aukštajam mokslui lėšų skiriama pakankamai, tik jos naudojamos neveiksmingai. Užtenka įvykdyti kažkokią reformą ir viskas bus gerai. Netgi LR Prezidentas ne kartą viešai pareiškė, kad lėšų aukštajam mokslui skiriama pakan-

„Lietuvos aukštojo mokslo stiprioji pusė yra ne tik nemokamos studijos studentams, bet ir dėstytojų darbas labdaros pagrindais. Tai leidžia valstybei sutaupyti biudžeto lėšų ir investuoti jas į perspektyviausias valstybės pažangos sritis – žemės ūkį ir asfaltą.“ (Dienos citata, Delfi komentatorius, 2007 m. kovo 15 d.). „Tiksliai kaip į taikinį, net reklama buvo BPD, kur asfaltą delnu trankė“, „[...] žmogus visai nepajaukavo, tiesiai į dešimtą pataikė“ „Visame pasaulyje visos šalys siekia, kad jų tauta būtų kuo labiau išsimokslinus, bet Lietuvai to nereikia. Čia siekiama visiškai sunaikinti mokslą, daroma, kad jis būtų prieinamas tik elito palikūnims. Matomai, valstybės pareigūnams nėra „otkato“ iš mokslo.“ „Gerai pasakyta. Bet valdžia apsimes šito negirdėjusi.“ (Citatos komentarai, *ten pat*).

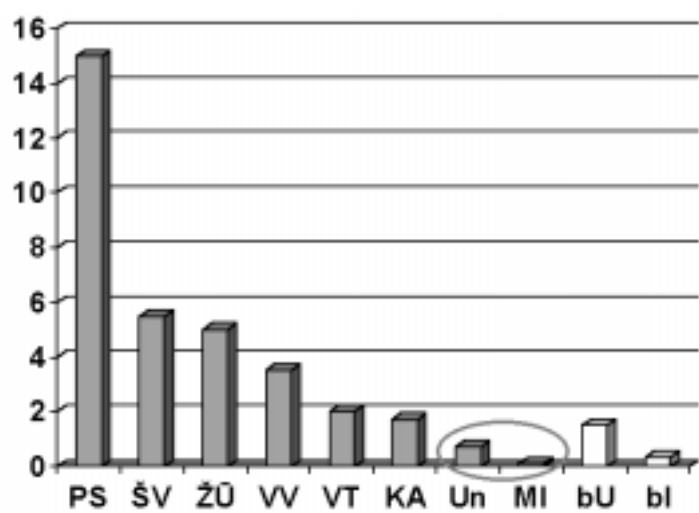
kamai, tik jos neveiksmingai naudojamos. Tarsi kitose srityse valstybės lėšos būtų naudojamos veiksmingiau. Tipiškas naujusias pavyzdys: „Maždaug po 13 mln. litų, kasmet skiriamų *Narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos* 2004–2008 m. programai, išmetami į balą. Valstybės kontrolė, atlikusi šios programos auditą, išvada prieš keletą dienų pateikė Seimo Narkomanijos prevencijos komisijai. Su jomis susipažinęs ne vienas komisijos narys pakraupo: nė vienoje audito išvadų nėra užuominos, kad už programos įgyvendinimą atsakingas *Narkotikų kontrolės departamentas* būtų padaręs ką nors gera.“ (*Delfi*, 2007 m. sausio 22 d.).

Už 13 mln. Lt Lietuvoje išsilaiko 10 mokslo institutų, rengiančių per 100 doktorantų, parašančių dešimtis knygų, keletą šimtų mokslinių straipsnių, dalyvaujančių kelių universitetų

studijų procese, priimančių šimtus ekskursijų, surengiančių daugiau kaip tūkstantį kitokių renginių (Planetariume, observatorijoje ir kitur). Juose dalyvauja dešimtys tūkstančių moksleivių ir mokslo naujienomis besidominčių žmonių. Tačiau negi tai kam nors rūpi. Kad mokslo ir studijų lėšos naudojamos neveiksmingai, ir tikrai daugiau jų nereikia, pastarojo dešimtmečio mokslo ir studijų „reformatoriai“, mokslo tvarkytojai ir valdytojai įtikino beveik visą Lietuvą.

Dabar pasigirdo siūlymai beveik visą universitetinio mokslo našta sukrauti ant studentų ir jų tėvų pečių, nematant kitų, nepalyginamai „riebesnių“ valdžios išlaidų grafų (išskyrus mikroskopiškos mokslo institutų stulpelį), valstybei nusiimant finansinę atsakomybę už universitetus ir institutus tik pasiliekančią teisę „valdyti“, o valdžios perskirstomus

33 proc. BVP paliekant bet kam (didžiąją dalį – pravalgymui), tik ne mokslui ir studijoms. Turint mintyje, kad Lietuvoje net 27 proc. vaikų gyvena (lietuviško, o ne europietiško) skurdo sąlygomis, Latvijoje – 22 proc., Čekijoje – 9 proc., (*Veidas*, 2007 m. kovo 22 d.), tai jeigu toks aukštojo mokslo finansavimo modelis ir galimas, teoriškai į pagerėjimą gali atvesti tik po kelerių (5–8) metų, nes tik naujai primami studentai atsinešų po dešimt-tūkstantinį „krepšelį“ kiekvienais metais. O kol tai įvyks, jau dabar nedelsiant būtina bent padvigubinti mokslo ir studijų biudžetinį finansavimą. Nors iki 1,5 proc. BVP, vietoj seniai prizadėtų 2 proc. BVP. Tik tokiu atveju 2008 m. jaunas mokslų daktaras „į rankas“ gautų apie 2 tūkst. Lt, o vidutinis dėstytojas ir tyrėjas atlyginimas priartėtų prie 2008 m. vidutinio šalies tarnautojo atlyginimo.

1 pav. Valdžios iš mokesčių mokėtojų surinktų lėšų (apie 33 proc. BVP) paskirstymas, BVP procentais

PS – pensijos, socialinė ir sveikatos apsauga (apie 1 mln. pensininkų), ŠV – švietimas (apie 650 tūkst. moksleivių), ŽŪ – žemės ūkis, VV – valstybės valdymas, VT – viešoji tvarka ir visuomenės apsauga, KA – krašto apsauga (pusė lėšų – 19 tūkst. – personalui išlaikyti), Un – universitetai (144 tūkst. studentų, 2 tūkst. doktorantų, 4 tūkst. mokslininkų ir t. t.), MI – valstybės ir universitetų mokslo institutai (1,4 tūkst. mokslininkų, 300 doktorantų ir t. t.), bU ir bI – būtina universitetams ir mokslo institutams pagal vyriausybės patvirtintą Metodiką (*Valstybės žinios*, 2006, Nr. 108-4114), daugkartinius valdžios išpareigojimus ir pažadus. Šaltiniai: LR Finansų ministerija, Statistikos departamentas, valstybės biudžeto įstatymai, LR Vyriausybės nutarimai, LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymai dėl asignavimų mokslo ir studijų institucijoms paskirstymo, Lietuvos konvergencijos 2005 m. programa. Santykinė straipsnyje pateiktųjų diagramų paklaida neturėtų viršyti 10 procentų. Atkreiptinas dėmesys, kad dėl nebiudžetinių lėšų įskaitymo į biudžetą ir neteisingos metodikos Statistikos departamento skelbiamas aukštojo mokslo ir mokslinių tyrimų biudžetinis finansavimas, lyginant su tikruoju, yra padidintas apie 20–50 procentų.

Atkelta iš 1 p.

Atkelta iš 1 p.

Ir vis dėlto – pusiaukelė

Sunkiausi laikai praeityje. Kad ir kas nutiktų, MLE IV tomas vis tiek pasirodys, nes trys ketvirtadaliai kelio įveikta. Nebent išiklausytume į senovės kinų išmintį, kuri perspėja: jeigu reikia nueiti dešimt žingsnių, o nuėjai devynis, gali sakyti, kad įveikei pusę kelio... Vadinausi, ir MLE leidėjai tėra pusiaukelėje. Gal taip yra iš tikrųjų, nes štai MLE redakcinės kolegijos prezidentas akad. prof. Zigmas Zinkevičius vardija nemažus darbus, kurie laukia ateityje: išleisdamas IV tomą bus parengta po glauštą vienatomę MLE anglų, vokiečių ir rusų kalbomis. Taigi turės pasirodyti dar 4 knygos, tad argi ne pusiaukelėje esame.

Ta pačia proga pasakysime, kad šiemet turi pasirodyti dar viena nauja Z. Zinkevičiaus knyga, kuri neabejotinai sudomins Mažosios Lietuvos paveldo tyrinėtojus, tai *Mažosios Lietuvos įnašas į lietuvių kultūrą*.

Galima tik stebėtis, kaip negausiomis Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto Mažosios Lietuvos enciklopedijos redakcijos pajėgomis apskritai įmanoma tokį kalną nuversti, o gal teisingiau būtų pasakius – supilti, nes ši Enciklopedija – tai kaip piliakalnis, kuri tauta po saują sunėšė ir supylė pajūrio kraštui bei jo gyventojams. Žinoma, vieni redakcijos darbuotojai tebutų panašūs į peles, likimo įmestas į grietinę, kurios besiplakdamos ir mėgindamos išplaukti, ilgainiui gal ir suplaktų sviestą, bet tokio kultūros istorijos kalno tikrai nesupiltų. Stebėtina gausus šios Enciklopedijos talkininkų būrys dirba Lietuvos bibliotekose. Talkininkai ir žymiausi rėmėjai išvardyti III tome. Išvardyti ir MLE medžiagos rinkimą Vokietijoje daugiausia parėmę asmenys, iš kurių išskirsime Martiną ir Christelį Tydecks'us (iš viso MLE paaukojo 3590 EUR ir 600 DM). Išskirtinės padėkos nusipelnė JAV ir Kanadoje veikiančias Mažosios Lietuvos fondas, kuris MLE III tomui rengti skyrė 75 tūkst. JAV dolerių, o iš viso nuo 1996 m. MLE paaukojo beveik 216 tūkst. dolerių.

Tarp MLE vertę suprantančių ir jai lėšų skyrusių yra AB *Klaipėdos nafta* (generalinis direktorius Jurgis Aušra) ir AB *Klaipėdos jūrų krovinių kompanija* KLASCO (generalinis direktorius Valentinas

Pristatomas „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ III tomas: kalba MLE redakcinės kolegijos prezidentas akad. prof. Zigmas Zinkevičius, sėdi MLE vyriausiasis redaktorius doc. dr. Martynas Purvinas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto Mokslinių leidinių ir žodynų redakcijos vedėja Virginija Bogušienė

Enciklopedija gyvam kraštui – Mažajai Lietuvai

Greičiuoju, Vakarų Lietuvos žvejų ir žuvis perdirbėjų konfederacija (pirmininkas Algirdas Aušra), Pagėgių savivaldybė (meras Kęstas Komskis) ir kiti. Ypatingos MLE kūrėjų ir leidėjų pagarbos nusipelnė MLE leidybą parėmę LR švietimo ir mokslo ministerija bei LR kultūros ir sporto rėmimo fondas. Tarp informacinių rėmėjų malonu matyti ir Lietuvos mokslininkų laikraštį *Mokslo Lietuva*.

Išvardyti straipsnių rengimo talkininkai Lietuvoje, Didžiojoje Britanijoje, Australijoje, JAV, Kanadoje, Karaliaučiaus krašte, Lenkijoje, Norvegijoje, Vokietijoje. Per 30 institucijų MLE III tomui pateikė iliustracijas.

Bus neperdėta pasakius, kad tai bendras ir labai svarus Lietuvos mokslo žmonių bei kultūrininkų, taip pat mūsų išėivijos sutelktų pastangų vaisius. Tokia sėkmė imantis šio didžiulio darbo toli gražu ne visi tikėjo. Sunkumai atrodė pernelyg dideli. Kai MLE kūrimo idėjos autorius, tuometinis Mažosios Lietuvos fondo tarybos pirmininkas (1992–1998 m.) prof. Vilius Pėteraitis ėmė skubinti imtis šio darbo, optimistų lyg ir nestigo, bet kai tik susidurta su pirmaisiais rimtais sunkumais, jų skaičius greitai sumažėjo. Reikėjo didžiulio atsidavimo ir ryžto, kad smagratūs įsisuktų ir projektas įgytų reikiamą pagreitį.

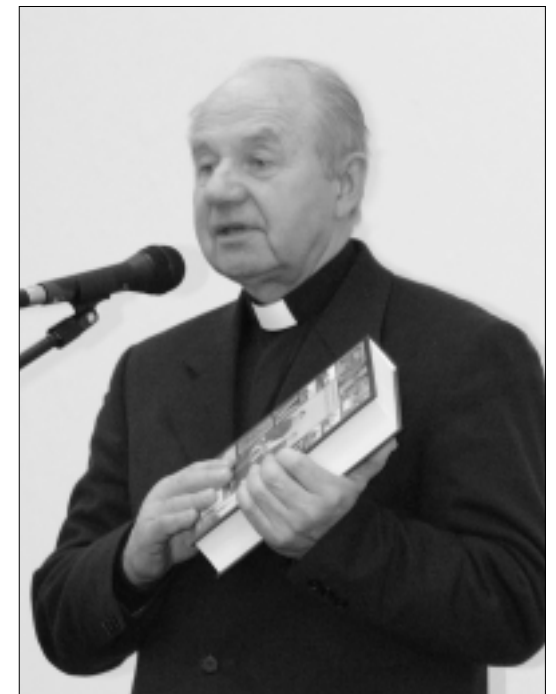
Tai daugybės žmonių pasiaukojamo darbo pavyzdys. Antai MLE vyriausiasis redaktorius doc. dr. Martynas Purvinas su žmona architektė Ma-

rija Purviniene ryžosi vykti į Vokietiją, kur neatlygintinai ar tik už dalį atlyginimo, už savo pačių lėšas daug mėnesių dirbo tos šalies archyvuose ir bibliotekose, sutalpė MLE rengimui ir leidybai labai daug lėšų. Tokie pavyzdžiai įkvepia, bet vien entuziazmu žmogus sotus nebūsi, o ir enciklopedijos išauga ne vien iš gerų ketinimų.

Analogo nematyti

Per III tomo pristatymą Vilniaus knygų mugėje *Litexpo* parodų rūmuose M. Purvinas visų III tomo rengimo sunkumų net nenorėjo prisiminti – jie jau praeityje, tik atminty išliko kaip slogus sapnas. MLE vyriausiajam redaktoriui daug maloniau kalbėti apie tai, kad jų darbas nėra bevaisis. Tai įrodo ir didelė šios Enciklopedijos pirmųjų dviejų tomų paklausa. I ir II tomų Lietuvoje jau sunkiai kur berasi, nes žmonės supranta MLE unikalumą. Juk nei Vokietija, nei Lenkija, nei Rusija tokios ar panašios Enciklopedijos nesumojo parengti, vargu ar apskritai ką nors panašaus Europoje būtų galima nurodyti.

MLE rengėjai siekė, kad ši Enciklopedija būtų ne vien vertingas žinių šaltinis, bet ir įdomi. Siekė išvengti vadovėlinių tiesų, keliaujančių iš vieno leidinio į kitą. Norėta, kad ir jaunasis skaitytojas, pavartęs šią knygą, rastų joje jam neregėtų ir negirdėtų dalykų. Vyresniems skaitytojams ne paslaptis, kad daugelį

Kunigas Anupras Gauronskas skaitydamas „Mažosios Lietuvos enciklopediją“ tvirtina jaučiąs, tarsi vaikščiotų po Šventąją žemę

Klaipėdos ir Karaliaučiaus krašto praeities dalykų buvo tiesiog siekiama ištrinti iš žmonių atminties, sunaikinti išmetus iš bibliotekų lentynų. Nuo 1945-ųjų sunkvežimiais iš bibliotekų į popieriaus fabrikus buvo gabenamos vokiškos ir kitomis kalbomis parašytos knygos. Atėjus laikui leisti MLE tapo aišku, kad Lietuvoje ne kažin kiek išlikę Mažajai Lietuvai skirtų knygų. Daugeliu spėta atsikratyti, kaip nuo svetimos ideologijos užkrato. Daug daugiau tų knygų išliko, pasirodo, Antrąjį pasaulinį karą pralaimėjusioje Vokietijoje, pavykdamo įvairios medžiagos gauti ir iš kitų šalių.

Enciklopedininkai su dėkingumu prisimena Vokietijoje gyvenantį dr. Dytmarą Albrechtą (Dietmar Albrecht). Jis labai stengiasi padėti visai Lietuvos kultūrai „atsikelti po nelaimingą pusam-

Karaliaučiaus miesto Liudviko Rėzos lietuvių kultūros draugijos pirmininkė Laima Meščerikova-Drazdauskaitė, MLE redakcinės kolegijos narys dr. Algirdas Matulevičius ir Karaliaučiaus Šv. Šeimynos lietuvių katalikų parapijos klebonas kanauninkas Anupras Gauronskas pristatant MLE III tomą

žio“. Ir tokių talkininkų enciklopedininkai turi ne vieną. Neperdant būtų galima pasakyti, kad pati MLE sutelkė įvairiausias žmones, bet pirmiausia tuos, kurie jaučia savo genetinį, kultūrinį ir likimo bendrumą.

Štai kodėl MLE atsakingasis sekretorius Vytautas Gocentas teigia, kad ši Enciklopedija nėra paminklas naikintam ir išmirusiam kraštui – ne, tai ne antkapis su didelėmis epitafijomis. Taip, tai dramatiškos, tragiškos lemties, bet gyvų žmonių kraštas. Klaipėdos krašte būtų galima suskaičiuoti 7 ar 10 tūkst. senųjų gyventojų, o neužilgo, – teigia V. Gocentas, – jų bus 100 tūkst., nes ir naujai atvykusieji, ir šiame krašte gimusieji jaugs į šią žemę, taps jos dalimi. Žinoma, turės priprasti prie pajūrio žmonių tvarkos ir įpročių, turės rūpintis ten išlikusiu kultūros paveldu.

Gyvoji krašto atmintis

Labai gerai, kad yra tokių žmonių kaip MLE III tomo pristatyme dalyvavusi Ariana Bortkevičienė. Ji labai plačiai galėtų papasakoti, kas yra Jonaičiai, kur 1868 m. gimė Vilhelmas Storostas – Vydūnas, ir gretimai esantys Mažiai, iš kur kilę šio filosofo, literato ir kultūros veikėjo protėviai. A. Bortkevičienė gali papasakoti apie kiekvieną tų vietovių gyventoją, o kapinėse parodyti amžino poilsio vietas tų, kurių jau nebėra. Pasak V. Gocento, tai ir yra gyvoji šios žemės atmintis, o Enciklopedija yra dar vienas tos atminties šaltinis, pratešiantis žmogiškosios atminties gyvenimą kitose kartose. Štai kodėl ši Enciklopedija yra neišvengiamai reikalinga po Mažąją Lietuvą keliaujančiam mokytojui, studentui ar profesoriumi. Išties kitoms Lietuvos etnokultūrinėms grupėms dar reikės gerokai paplušėti, norint padaryti bent dalį to, ką nuveikė mažlietuviai ir jų sutelkti bičiuliai.

Lietuvininkų bendrijos *Mažoji Lietuva* seimelio narė, Šilutės muziejaus direktorė Roza Šikšnienė asmeniniais pastebėjimais liudijo, ką lietuvininkų krašto žmonėms reiškia *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Tiems žmonėms dažnai atrodo, kad jie gyvenimo nuošalėje, niekam neįdomūs ir pamiršti. Bet štai pasirodo Enciklopedijos tomas, o išvykų ar ekspedicijų metu R. Šikšnienė parodo, kur apie vieną ar kitą jos aplankytąjį asmenį, jo kaimyną, pažįstamą parašyta, įdėta nuotrauka. Tiems žmonėms būna daug džiaugsmo, jie pajunta savo pačių svarbą šio krašto gyvavimui.

R. Šikšnienė neabejoja, jeigu to krašto žmonės būtų buvę pakviesti į MLE III tomo pristatymą, tai dauguma jų būtų atvažiavę į Vilnių. Kai Šilutės muziejus išsiunčia kvietimą žmonėms, kuriuos kadaise muziejininkai lankė, tai bet kuriuo metu ir nepriklausomai nuo oro sąlygų lietuvininkai būtinai atvažiuos, nes jaučia atsakomybę ir pareigą. Tokie šio krašto žmonės. Dėl Enciklopedijos jie tampa žinomi, svarbūs kitiems ir patys sau.

Lyg vaikščiotų po Šventąją žemę

Karaliaučiaus Šv. Šeimynos lietuvių katalikų parapijos klebonas kanaaninkas Anupras Gauronskas, sveikindamas MLE III tomo kūrėjus, prisiminė laikus, kai ryžosi vykti kunigo misijai į Karaliaučiaus kraštą. Labiau patyrę kunigai įspėjo, koks tai sudėtingas kraštas, tad vargu ar paprasta bus pritaipyti. Juk ten gyvena nauji žmonės, suvažiuavę iš įvairių Tarybų Sąjungos vietų, senųjų gyventojų neliko. Vis dėlto A. Gauronskas ryžosi ir nenusivylė. Rado žmones, kurie ten gyvendami jaučia, kad tai nepaprastas kraštas, ir ne vienas sutiktasis A. Gauronskui yra sakęs, kad vaikšto čia tarsi po Šventąją žemę. Tragiškas Karaliaučiaus krašto senųjų gyventojų likimas, tačiau tai gyvas kraštas – Mažvydo, Donelaičio, Rėzos, Vydūno žemė. Lankydami šių lietuvių raštijos ir kultūros milžinų gyventąsias vietas kunigas A. Gauronskas tvirtina jaučiąs po kojomis iš šios šventos žemės sklindančią ypatingą jėgą, kuri kunigą stiprina jo kasdienėje veikloje. Daugybę kartų kunigui Anuprui teko šį kraštą išvažinėti skersai ir išilgai, susitikti su daugybe įvairiausių žmonių, o dabar štai tą kraštą laiko savo rankose – Enciklopedijos naujo tomo pavidalu.

Truputį perfrazuojant kunigą A. Gauronską, būtų galima pasakyti, kad *Mažosios Lietuvos enciklopedija* – tai Didžiosios Lietuvos mažas lopinėlis. Mažas, bet labai reikšmingas, iš ten plito lietuviškas

spausdintas žodis. Todėl labai svarbu, kad apie Mažąją Lietuvą žinotų ne tik Didžiojoje Lietuvoje, bet ir pasaulyje. Todėl ši Enciklopedija ir taps įvairiakalbė, to rengėjams reikia tik palinkėti.

Karaliaučiaus miesto Liudviko Rėzos lietuvių kultūros draugijos pirmininkė Laima Meščeriakova-Drazdauskaitė dėkojo visiems, kurie nuoširdžiai įsimylėję šį kraštą, kadangi be meilės ir pasiaukojamo darbo negimtų ir MLE tomai. Juk ir Karaliaučiaus miesto lietuviai susibūrė į savo kultūros draugiją tam, kad galėtų išlaikyti savo lietuviškumą. Tik būdami kartu gali to pasiekti. Enciklopedijų kūrėjai sugeba tą veiklą įamžinti, atranda tuos lietuviųbei nusipelnčius asmenis, kurių

darbai išliks Lietuvos kultūros istorijoje.

Tarsi mažas gintaro inkliuzas

Prof. Domas Kaunas pastebi nuolat tobulėjančius MLE tomus, III tomas gerokai skiriasi net nuo I tomo. Specialisto akis bemat atkreips dėmesį į kokybiškesnę redakcinį darbą: labai vaizdinga iliustracinė medžiaga, ne tik svariai papildanti tekstus, bet ir atliekanti savarankišką informacinę funkciją. Tai MLE vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojo leidybai Vytauto Kaltenio nuopelnas. D. Kaunas atkreipia dėmesį į gerą knygos dizainą. Ji patogi vartyti, kokybiška

spauda, o spalvotos iliustracijos vertintojui netgi priminė mažus inkliuzus gintare. Sunku būtų to krašto spaudos lygį suvokti be spalvotų iliustracijų: vestuvių liudijimo, *Birutės* draugijos nario bilieto, spėjamo didžiojo prūsų herbo iš XVI a. rankraščio, dailininko Eduardo Gizevijaus *Prūsų* piešinio (XIX a.) ir kitų dalykų, kurie šiam Enciklopedijos tomui teikia net tam tikro prašmatnumo.

Pasak D. Kauno, MLE dabar pradėsianti kelionę per bibliotekas, tapusi ir asmeninių bibliotekų vertinga knyga dar ilgai tarnaus kaip žinių šaltinis ir lietuviškosios kultūros parankinė knyga visiems, kuriems rūpi tą kultūrą pažinti. Po visų numatytų leidybos darbų profesorius paragino pagalvoti ir apie elektroninę MLE versiją, kuri dar labiau išpopuliarins šį vertingą veikalą. Dar ankstesnių tomų sutiktuvėse kalbėta ir siūlyta parengti MLE ne tik kompaktiniame diske, bet ir prenumeruojamą, *on-line* versiją. Metai iš metų kartojami siūlymai rodo jų teisingumą ir vykdymo būtinumą.

Kadangi MLE I tomo tiražas jau išsemtas, D. Kaunas siūlo po visų didžiųjų MLE užbaigos darbų pagalvoti apie tomo naują leidybą, bet ne kartojant, o iš I tomo parengiant du tomus, nes atsiranda vis naujos vertingos medžiagos, kuri turi būti prieinama, žinoma skaitytojams. Mažoji Lietuva nusipelnė daugiatomės ir daugiakalbės enciklopedijos.

O pabaigai pasiremsime Vytauto Gocento mintimi: MLE reikšmė pirmiausia vertintina šviečiamuoju, moksliniu ir kultūriniu požiūriu, tai puiki parankinė priemonė mokykloms, universitetams, turistams, bet ne tik. Tai svarbus veikalas sprendžiant Karaliaučiaus krašto ateities problemą, kuri vis dar neapibrėžta tarptautinės teisės požiūriu: Berlyno-Potsdamo 1945 m. sutartyje numatyta sušaukti tarptautinę taikos konferenciją šiai problemai spręsti. Tačiau ji ligi šiol taip ir nesušaukta.

Gediminas Zemlickas

Karaliaučiaus miesto Liudviko Rėzos lietuvių kultūros draugijos pirmininkė Laima Meščeriakova-Drazdauskaitė MLE vyriausiajam redaktoriui Martynui Purvinui įteikia rusų kalba išleistus Kristijono Donelaičio „Metus“

Šilutės muziejaus direktorė Roza Šikšnienė

Virginija Bogušienė ir MLE vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas leidybai Vytautas Kaltenis

Atkelta iš 1 p.

Naujosios mokslo politikos terminija

Taigi diskusija dėl integruotų centrų kūrimo ir plėtros pagaliau baigėsi koncepcijos patvirtinimu.

Po ilgų ir permainingų svarstymų, vykusių kelis kartus ir keliais lygmenimis, LR Vyriausybė patvirtino Integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) kūrimo ir plėtros koncepciją. Manome, kad tuo baigėsi gana svarbus naujų idėjų įtvirtinimo etapas, kuris tęsėsi ne mažiau kaip metus, o gal ir kelerius metus. Dabar tas idėjas jau galime pradėti įgyvendinti.

Pamėginkime pasiaiškinti terminijos subtilybes. Pastaraisiais metais išgirdome visokias naujų sąvokų: klasteriai, technologinės platformos, technologiniai parkai, technologiniai slėniai. Tikriausiai prisimintume ir dar ne mažiau išpūdingų pavadinimų. Ar čia nesama didelės painiavos?

Nelabai įsigilinusiems į šią sritį žmonėms visa ši terminija pagrįstai kelia nepasitikėjimą. Net ir daugeliui mokslininkų turbūt ne visada aišku, ką reiškia tos sąvokos. Tai naujosios mokslo politikos terminija, kuri susijusi su mokslo komercinimu, panaudojimu intensyvesnei pramonės, ekonomikos, taip pat visuomenės plėtrai. Einama prie to, kad mokslo žinios vis labiau suprantamos ne tik kaip mokslas, bet ir kaip tyrimai, nukreipti į kokį nors tikslą, kuris padeda pasiekti konkrečių rezultatų. Su tuo susijęs visas pluoštas organizacinių formų. Tarp jų – technologijų platformos, klasteriai, technologijų parkai ir t. t. Šioms iš Europos ar dar platesnių erdvių atėjusioms sąvokoms, jeigu jomis pavadinami dalykai gyvuos ilgiau, tikriausiai atsiras lietuviški atitikmenys.

Mūsų atveju gana ilgai, kol vyko diskusijos, buvo kalbama apie integruotus centrus, o Vyriausybės Nutarime atsirado, tiesa, skliausteliuose, ir lietuviškas žodis – slėnis. Šioks toks žingsnis lietuvinimo link.

Gal metaforinis mastymas šiuo atveju visai priimtinas? Štai sąvoka „slėnis“ mums siejasi su garsiuoju Silicio slėniu Kalifornijoje. Iškart plečiasi asociacijų laukas.

Ne mažiau už metaforą svarbu ir tai, kad šis žodis „atremtas“ į pirminę sąvokos reikšmę – teritorinę. Integruotas centras arba slėnis vis dėlto yra teritoriškai sutelktas, gana glaustas mokslo, studijų ir verslo darinys. Tai nėra tinklinė struktūra. Klasteris – kiek kitoks susivienijimas. Jis nors ir gali turėti teritorinį atspalvį, bet vis dėlto pirmiausia yra tam tikro sektoriaus ar ūkio šakos, įvairių jos veikėjų telkinys.

Technologijų platforma taip pat iš esmės nėra teritoriškai apibrėžta. Tai šakinis, sektorinis principas, o slėnis – teritoriškai sutelktas potencialas.

Kursime teritoriškai sutelktą darini?

Vienaprasmiškai – taip. Ilgai vyko diskusijos. Manau, jos buvo naudingos, nes padėjo suprasti mūsų siekius, įsisąmoninti, kas bus kuriama. Diskusijos – ar kalbant apie integruotus mokslo, studijų ir verslo centrus (slėnius) turime galvoje teritoriškai sutelktą potencialą, arba sutelktą sektorinį principą – tęsėsi iki paskutinio posėdžio. Reikalingi abu dalykai: sektorinis mokslo, studijų ir verslo potencialo sutelkimas ir jų ryšių stiprinimas, taip pat teritorinis sutelkimas. Tačiau šiuo atveju Vyriausybės Nu-

Siekiant gyvenimo normos – dinamikos

Švietimo ir mokslo ministrės patarėjas dr. Giedrius Viliūnas

tarime kalbama apie teritorinį sutelkimą palyginti nedidėleje teritorijoje. Sektoriniam tam tikrų mokslo, studijų šakų ir verslo ryšių stiprinimui bus skirtos kitos paramos priemonės, tokios kaip nacionalinės kompleksinės programos.

Kol darinys egzistuoja dar tik Vyriausybės Nutarime, t. y. savaip virtualioje erdvėje, patis laikas imtis jo humanizavimo. Pradėti reikėtų nuo pavadinimo, kad paskui netektų taisyti. Juk įsitvirtins ne vienam dešimtmečiui.

Beje, šio termino istorija ataidi ne tik iš sėkmingo Silicio slėnio pavyzdžio, bet ir iš jau kelerius metus vykdomo Saulėtekio slėnio projekto. Pastarasis nuo 2000 m. plėtojamas Vilniaus universiteto ir Vilniaus Gedimino technikos universitetų pastangomis. Taigi Vyriausybės patvirtintoje koncepcijoje termino reikšmė buvo išplėsta ir perkelta. Be Saulėtekio slėnio galėtų atsirasti ir daugiau slėnių: Visorių ar Santariškių, Kauno aukštųjų technologijų ar kur nors kitur. Toliau turi pradėti veikti atrankos mechanizmas; jis koncepcijoje ir numatytas.

Visi nori reformuotis. Ar tikrai visi?

Nuo Saulėtekio slėnio koncepcijos iki integruotų mokslo studijų ir verslo centrų (slėnių) idėjos įgyvendinimo pradžios praėjo ne vieni metai. Kokie čia išskilo sunkumai?

Saulėtekio slėnio koncepcija atsirado dar tais laikais, kai didelėmis mokslo sistemos reformomis šalyje nelabai ir kvėpėjo. Tad ir Saulėtekio slėnis buvo labiau Vilniaus univer-

siteto, t. y. faktiškai vienos mokslo ir studijų institucijos pastanga. Žinoma, dalyvavo ir Gedimino technikos universitetas. Ir vis dėlto tai buvo daugiau atskirų institucijų projektas.

O integruoto centro koncepcija pradėjo rutuliotis, kai daugelis reikalų šalyje pajudėjo. Pirmiausia politiniuose sluoksniuose, taip pat akademinuose, subrendo supratimas, kad mūsų mokslui reikia ryžtingų reformų. Į valdžią atėjus dabartinei Vyriausybei, tam susidarė ir palankios politinės sąlygos. Ne paskutinį vaidmenį atliko ir 2007 m. prasidedantis naujas Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos laikotarpis. Paaiškėjo, kad lėšų yra nemažai, pavyko šiek tiek padidinti mokslui skiriamų lėšų kiekį. Natūraliai kilo poreikis strateguoti, kur mes dėsimė tuos pinigus. Vienas iš tokių projektų – būtent Integruotų centrų (slėnių) projektas.

Pasakyta gražiai: ES struktūrinių fondų lėšos, pajudėjusios į Lietuvą, pagreitino mokslo ir studijų reformos, glaudesnių ryšių su verslu ir pramonę reikalus. Bet galima pasakyti ir utriruojant: kova dėl Struktūrinių fondų skatina veržimąsi prie lovio, ir tam visos priemonės geros.

Gyvendami nebe pirmą Struktūrinių fondų naudojimo laikotarpį, iš tiesų kartais pamirštame, kiek reikšmingos yra šios lėšos, pats jų buvimas faktas. ES su tų lėšų skyrimu sieja tam tikras viltis, ir tai iš tiesų keičia mūsų gyvenimą. Svarbu ne vien pačios lėšos kaip materialinis stimulas, bet ir mūsų mąstymo pokyčiai.

ES su Struktūriniais fondais sieja Lisabonos strategiją. Tai Europos

ūkio konkurencingumo ir socialinės sanglaudos didinimo tikslas. Čia mes kovojame ne dėl vietos prie lovio, bet žiūrime, kaip galėtume įgyvendinti tuos tikslus, kuriuos Lietuva pripažino kaip ES narė.

Kovo 22 d. Britų tarybos organizuotame renginyje, kuris buvo skirtas aukštojo mokslo problemoms, kalbėta apie mokslo reformos būtinumą. Kasdien įvairiuose renginiuose galima išgirsti apie reformų mokslui poreikį. Susidaro išpūdis, kad noras reformuotis, keistis, tobulėti – tai normalių žmonių gyvenimo būdas. Nemanau, kad universitetuose ar mokslo institutuose būtų galima rasti žmonių, kurie nenorėtų keistis.

Mūsų visuomenėje dar yra nemažai žmonių, kurie turi labai stabilaus, net stagnuojančio gyvenimo patirties, ir norma jiems atrodo stabilumas. O iš tiesų šiuolaikinio pasaulio, šiuolaikinio gyvenimo norma yra nuolatinė kaita.

Kita vertus, ar nemanote, kad mes esame vis nepatenkintųjų, amžinų bambeklių tauta? Saviplaka – tai mūsų gyvenimo būdas.

Visai sutinku, kad tai mums būdinga, ir tam nepritariu. Nėra ko savęs plakti. Pavartę platesnius Europos masto tyrimus, kurie įvairiais pjūviais nagrinėja žinių gamybos ar mokslo žemėlapius – ką matome? Pagal visus parametrus mes esame maždaug toje pačioje vietoje. Taigi mūsų dabartinė padėtis yra ne vienos kurios nors srities valdininkų ar specialistų (pavyzdžiui, mokslininkų) ypatingo negabumo įrodymas, bet visos mūsų visuomenės būklės dėsninumas.

Mes dėsningai esame Europos mokslo provincija, norim to ar nenorim, bet taip yra. Tik tai galime pasakyti įvairiomis intonacijomis. Galima graužtis, bet galima vertinti kaip objektyvią būklę, iš kurios norime išlipti ir tam turime visas galimybes.

Klausantis anglų profesorių, susidarė išpūdis, kad ir Didžiojoje Britanijoje esama nemažai žmonių, nepatenkintų mokslo padėtimi, trokštančių reformų.

Visos šalys reformuojasi. Lankantis įvairiose valstybėse man pačiam buvo didelė pamoka pamatyti, kad kas penkeri metai visose gyvenimo srityse vykdomos reformos. Tai natūralus reformų ritmas. Lietuvoje padėtis skiriasi gal tuo, kad kai kurios mūsų pradėtos reformos yra neįvykusios, praleista keletas reformos etapų. 1990–1992 m. iš tiesų buvo nemažų poslinkių, atsirado daug naujų aukštųjų mokyklų, išaugo studentų skaičius, pakito universitetų ir mokslo institutų statusas, kiek vėliau įvesta nauja studijų pakopų sistema, kreditinė studijų laiko paskaita, bet paties mokslo srityje gilesnių reformų beveik neįvyko. Kai kurios buvo pradėtos, kad ir mokslo institutų reforma, bet nebaigtos. Todėl, matyt, dabar ir yra didelis neatliktų darbų krūvis, tad visuomenė teisėtai daro didesnę spaudimą pagaliau vykdyti visas būtinas reformas, kurios jau seniai turėjo būti įvykdytos.

Trikampis turėtų kurti branduolius

Kaip mūsų aptariamas Vyriausybės Nutarimas dėl integruotų mokslo, studijų ir verslo centrų (slėnių) kūrimo plėtros pakeis mūsų gyvenimą? Ar pagreitins šalyje vykstančius pokyčius?

Vyriausybės Nutarimas tik patvirtina integruotų centrų plėtros

koncepciją, kurią dar reikės įgyvendinti. Pats Nutarimas savaime gyvenimo dar nekeičia, bet jeigu tas įgyvendinimas vyks sklandžiai, tai neabejotinai turės įtakos ir šalies gyvenimui. Šis Nutarimas turėtų prisidėti prie Lietuvos mokslo, studijų ir intelektualaus verslo potencialo sutelkimo ir tarpusavio ryšių stiprinimo. Pirmiausia ten, kur toks potencialas jau yra. Tai sudarytų sąlygas ir platesniu mūsų šalies mastu plėtotis mokslui, studijoms ir verslui. Tačiau būtina pabrėžti, kad ši koncepcija yra tik vienas iš sisteminių veiksmų. Jos vienos šalies mokslo, studijų ir inovacijų sistemai atgaivinti tikrai nepakaks. Tai tik prielaida, sudaranti sąlygas kitiems veiksams: universitetų reformai, mokslo atsinaujinimui tose srityse, kur Lietuvai reikia stipraus mokslo, kur yra perspektyva.

Dar visai neseniai buvo kalbama apie mokslo ir studijų integraciją. Gal dabar jau įžengiamo į antrąjį – mokslo, studijų ir verslo integracijos – etapą? Ar integruotų centrų (slėnių) kūrimas nestimuliuos tokio proceso?

Koncepcijoje nuolat minima verslo sąvoka; ji minima ir pavadinime. Joje daugiausia orientuojamasi į mokslo ir studijų potencialo stiprinimą, bet iš akių neišleidžiamas ir tikslas – šio potencialo ryšių su potencialiais vartotojais, ypač verslu, stiprinimas. Lietuvoje tai svarbu Lisabonos strategijos požiūriu. Galima būtų pasakyti tiksliau – koncepcijoje kalbama apie mokslą, studijas ir inovacijas. Tai atitiktų klasikinį žinių „trikampį“, kai kalbama apie mokslo, studijų ir inovacijų sistemos sanglaudą. Ši koncepcija turėtų sukurti tokius branduolius, kur atsirastų prielaidos komercinti mokslą, panaudoti jį kitose kryptyse.

Nemanome, kad tuose slėniuose telksis labai didelės gamybos apimtys. Iš esmės tai idėjų, komerciai ir socialiai aktualių žinių fabrikai. Tačiau slėniuose būtina vadinamųjų „pumpurinių“ įmonių – žinioms imlaus verslo atžalų, atsiskojančių nuo universitetų, mokslo institutų, paramos sistema.

Minėtame Britų tarybos renginyje kalbėta, kaip sėkmingai kai kurie Didžiosios Britanijos universitetai komercialėja.

Kalbėta apie Varviko (Warwick) universitetą. Jis, nepraradamas savo akademiškumo rinkoje, užsidirba apie 70 proc. egzistavimui reikalingų lėšų. Didžiojoje Britanijoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, universitetai nebegali tikėtis iš valstybės gauti lėšų tiek, kiek gaudavo prieš kelias dešimtis metų. Išaugo studentų skaičius, studijų kaina.

Suprantama, kalbama apie procentinę lėšų dalį, kurią iš valstybės gauna Didžiosios Britanijos universitetai.

Taip, nes bendra suma, kurią Didžiosios Britanijos universitetai gauna iš valstybės, savo absoliutine verte kasmet auga. Vienas universitetų gaunamų lėšų šaltinis yra studentų įmokos, ir iš čia kyla visa studijų sistemos reformos problematika. Antras šaltinis – konkursinis mokslinių tyrimų finansavimas, kuris Didžiojoje Britanijoje, kaip ir kitose pirmaujančiose pasaulio šalyse, yra labai stiprus, trečias – kitos universiteto paslaugos ūkiui bei visuomenei. Viso to padarinys ir apibūdinamas kaip universitetų komercialėjimas.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Kovo 21-ąją, per patį lygiadienį, Vilniaus universiteto Onkologijos instituto salėje buvo galima išvysti mūsų medikus ir mokslininkus, kurie ne vieną savo gyvenimo dešimtmetį atidavė gydymu ligonius nuo piktybinių navikų, aiškindamiesi šios ligos atsiradimo priežastis ir ieškodami naujų, veiksmingesnių gydymo būdų. Daugelis vilkėjo baltais chalatais, atėję tiesiai iš laboratorijos ar palatos, nes buvo įprastos darbo dienos rytas.

Kita vertus, tai buvo ir neįprasta diena, nes Onkologijos institute buvo pagerbiama prof. Elena Moncevičiūtė-Eringienė. Proga išskirtinė: profesorei sukako 80 metų, bet jubiliatė žvali, gyvybinga, tad institutui dar labai praverčia ir jos kaip profesorės konsultantės paslaugos.

Onkologija dėkinga imunologijai

Jubiliejai po vieną nevaikšto, bent jau prof. Elenos Moncevičiūtės-Eringienės atveju tai šventa teisybė. 1957 m. pabaigoje dar tik mokslininkės veiklą pradėjusi E. Moncevičiūtė-Eringienė buvo priimta į tuometinę Lietuvos TSR sveikatos ministerijos Onkologijos mokslinio tyrimo instituto Patofiziologijos laboratoriją. Nesunku apskaičiuoti, kad nuo to įvykio praėjo 50 metų. Atkurtajam Onkologijos institutui, jubiliatei ir visiems, dalyvavusiems pagerbiant mūsų žymiąją mokslininkę, tai išskirtinis įvykis.

Labai glaustai, tiesiog vienu sakiniu Onkologijos instituto direktorius prof. Konstantinas Povilas Valuckas apibūdino visą esmę: prof. Elena Moncevičiūtė-Eringienė 50 metų diena iš dienos institute dirbo mokslininkės, tyrinėtojos, sveiko gyvenimo būdo puoselėtojos ir visuomenininkės didelį darbą. Šį labai informatyvų sakinį išskleidė, profesorės nueitą kelią nušvietė jos ilgametis mokinys Onkologijos instituto direktoriaus pavaduotojas mokslui dr. Dainius Characiejus.

Jis priminė, kad E. Moncevičiūtei-Eringienei yra tekę vadovauti Onkologijos instituto Patologinės fiziologijos laboratorijai, o vėliau ir jos dėka įkurtai Profilaktinės imunologijos laboratorijai (1978–2000 m.). Tai, kad imunologijos mokslui Onkologijos institute tenka reikšminga vieta, didelis prof. E. Moncevičiūtės-Eringienės nuopelnas. Tyrinėjant vis labiau ryškėjo imuninės sistemos mechanizmo sudėtingumas. Kolegų tvirtinimas, kad onkologijos mokslo laimėjimai labai priklauso nuo imunologijos laimėjimų, – subtilus būdas pasakyti komplimentą jubiliatei. Išaiškėjo, kad imuninė sistema priklauso nuo daugelio tarpusavyje sąveikaujančių komponentų, o prof. E. Moncevičiūtės-Eringienės darbai rodė, kad net kai kurioms sistemos komponentams silpnėjant, kitos perima susilpnėjusių funkcijas, kompensuoja jų trūkumus. Profesorė pasiūlė metodą, kuriuo galima vertinti imuninės sistemos sudėtingumą – apibrėžė 6 imuninės sistemos būklę klasifikuojančias kategorijas. Pasiūlė ir praktinį metodą, kurį taikant buvo galima nustatyti, kokia yra konkretaus žmogaus imuninės sistemos būklė. Nieko nuostabaus,

Prof. Elenos Moncevičiūtės-Eringienės 80-mečio pagerbimo renginyje: dr. Dainius Characiejus, prof. Konstantinas Povilas Valuckas, habil. dr. Janina Didžiapetrienė, prof. Laima Gričiūtė ir prof. Algirdas Jackevičius

kad prof. E. Moncevičiūtė-Eringienė taip karštai propaguoja sveiką gyvenimą, nes tai pats tikriausias būdas stiprinti imuninę sistemą, vadinasi, didinti organizmo galias ir gebėjimą priešintis ligoms.

Svarbiausias gyvenimo darbas

Daugelis jaunesniųjų kolegų taikytais profesorės paskelbtais matematiniais medicininės statistikos metodais, nes mokslininkės darbams apskritai būdingas matematinis tikslumas, rėmimasis matematine statistine analize. Vis dėlto reikšmingiausias E. Moncevičiūtės-Eringienės mokslinis darbas – tai jos originali vėžio kilmės teorija, kuri medicinos literatūroje vadinama nauja vėžio kilmės evoliucinio atsparumo teorija. *Mokslo Lietuva* šiai teorijai yra skyrusi ne vieną publikaciją (1999 m. Nr. 13-14, 2001 m. Nr. 22, 2006 m. Nr. 5 ir 6), tad priminsime tik pačią teorijos esmę.

Normalios ląstelės, reaguodamos į žalojančius aplinkos veiksnius (cheminę taršą, ultravioletinę ir jonizuojančią spinduliuotę, tabako dūmus, kenksmingus gamybos veiksnius, alkoholį, kai kuriuos vaistus, tarp jų antibiotikus ir t. t.), siekdamos išgyventi turi vienintelę „išieitį“ – prisitaikyti prie lėtinių žalojančių veiksnių. Evoliucijos eigoje suformuoti ląstelės atsparumo genai, gelbėdami ląstelę, tampa kancerogenėzės proceso svarbiausiu „varikliu“. Pažeistoje ląstelėje jie, sąveikaudami su onkogenais, paskatina pastarųjų veiklą. Visa bėda organizmui, kad prisitaikiusi prie kenksmingos aplinkos ląstelė pati pasikeičia – iš sveikos gali tapti vėžine. Ląstelė prisitaiko prie pakitusių aplinkos sąlygų, tačiau nutrūksta nuo „pavaldžio“ ir pradeda sparčiai daugintis, tarsi norėdama pavojaus akivaizdoje suspėti atlikti jai pačios Gamtos duotą užduotį. Tą užduotį būtų galima apibūdinti labai paprastai: išlikti, perduoti įgytą ir sukauptą informaciją toliau, taigi užtikrinti evoliu-

cijos eigos nenutrūkstumą. Bet kartu tai ir mirties nuosprendis organizmui: besidauginanti ir jokių stabdžių nepaisanti ląstelė pradeda gyventi sau, pamiršusi apie bet kokią tarnystę organizmui. Procesas baigiasi piktybiniu naviku, alinančiu ir galiausiai suardančiu organizmą.

Darytume esminę klaidą, jeigu manytume, kad vėžiniai susirgimai – tai Gamtos klaida, išimtis iš bendros taisyklės. Deja, ir tą parodė savo tyrinėjimus vainikavusia teorija prof. E. Moncevičiūtės-Eringienė, tai visai ne išimtis iš bendros taisyklės ir ne skaudus lemtingas atsitiktinumas, bet gyvybės evoliucijos eigoje susiformavo dėsniumas: norėdama išlikti ląstelė tampa rezistentiška ir galop vėžine. Tai ląstelės „mokama“ kaina už išlikimą.

Aišku, sunku susitaikyti su mintimi, kad Motinėle gamta, atrodytu, labiau rūpinasi ląstelėmis, o ne organizmu ir mažančiu individu. Deja, su tokia neteisybe tenka taikstyti, nes gamtos dėsniams apskritai netinka žmogiškosios kategorijos: teisinga, neteisinga, gėris, blogis ir t. t. Gamta turi savo vidinę veikimo logiką, paklūstančią labiau fizikiniais, cheminiams, apskritai biologiniams ir matematiniais dėsningumams, o ne moralės ar teisingumo dėsniams. Vis dėlto į vieną gamtos tikslingumo pasireiškimą galėtume atkreipti dėmesį: vėžinių ląstelių pažeistas organizmas (jeigu augimas nesustabdomas) žūva ir taip nutrūksta organizmo vėžinių ląstelių tolesnis augimas.

Žmonės jai buvo geri

Įdomu, kad savo kelią į naują vėžio kilmės teoriją prof. E. Moncevičiūtė-Eringienė pradėjo dar būdama jaunutė aspirantė. Dirbo Eksperimentinės medicinos instituto mikrobiologe ir tyrinėjo bakterijų rezistentiškumą antibiotikams. Tada ir kilo mintis, kad bakterijoms galiojantis rezistentiškumas turėtų tiktai ir kitoms ląstelėms, vadinasi, tai visai gyvajai gamtai būdinga savybė, paklūstanti bendram dėsningumui. Todėl jauna mokslininkė 1957 m. ir

perėjo dirbti į onkologijos mokslų sritį, kur rezistentiškumo fenomeną, kaip svarbiausią gyvosios gamtos išlikimo dėsningumą, pradėjo tyrinėti vėžinėse ląstelėse. Daug metų turėjo praeiti, kol visa sukaupia tyrimų medžiaga sugulė į nuoseklią ir originalią vėžio kilmės teoriją.

Galima tik spėlioti, kaip būtų susiklostęs jubiliatės mokslinis ir gyvenimo kelias, jeigu ne Lietuvos mokslo autoritetų palaikymas. E. Moncevičiūtės-Eringienė labai dėkinga mokytojui mikrobiologui, imunologui prof. Vytautui Girdzijauskui (1904–1972), ją skatinusiam gilintis į mokslo problemas. Sunkiausiomis gyvenimo akimirkomis, kai atrodė, kad dėl šeimos aplinkybių teks atsiveikinti su mokslo institucija, ją palaikė Lietuvos mokslų akademijos prezidentas akad. Juozas Matulis. Mat 1981 m. jubiliatės vyras Kazys Eringis, Lietuvos mokslų akademijos Botanikos instituto Ekologijos laboratorijos vadovas politinio prieglobsčio pasiprašė JAV ambasadoje Seišelių Respublikoje ir į Lietuvą grįžo tik 1992 metais. Todėl profesorė J. Matuliui ir V. Girdzijauskui kasmet per Vėlinės nepamiršta uždegti po žvakutę.

Kiek turime naujų teorijų kūrėjų

Ar daug Lietuvoje turime naujų mokslo teorijų ar atrastųjų gamtos dėsnių autorių? Pirmiausia, kas šaukia į galvą – tai fizikochemikas Teodoras Grothusas (Theodor Grotthuss, 1785–1822), pirmosios elektrolizės teorijos (1805 m.) ir pirmųjų dviejų fotochemijos dėsnių (1818 m.) autorius. Matematikas Jonas Kubilius (g. 1921) – tikimybių teorijos ir skaičių teorijos Lietuvos mokyklos kūrėjas. Iš J. Kubiliaus tyrinėjimų visumos susidarė nauja matematikos šaka – tikimybinių skaičių teorija, kuri išdėstyta monografijoje *Tikimybiniai metodai skaičių teorijoje* (pirmas leidimas rus. k. 1959, antras – 1962 m., angl. k. 1964, 1968, 1978 m.).

Ir vis dėlto samprotauti apie naujų teorijų kūrėjus daug sunkiau, negu atrodo iš pirmo žvilgsnio. Pirmiausia reikėtų sutarti, ką laikysime nauja teorija. Nereikėtų į vieną suplakti teorijos ir technologijos. Vienas dalykas – teorija mokslo istorijos požiūriu, visai kitas – dabarties kriterijai. Ko gero, ne tiek jau daug mokslininkų atitiktų naujos teorijos kūrėjo kriterijams. Tačiau tarp jų, kuriems taikytinas naujos teorijos kūrėjo statusas, turėtų būti ir prof. E. Moncevičiūtės-Eringienės pavardė. Profesorė yra paskelbusi per 200 mokslo darbų, yra 7 monografių autorė arba bendraautorė. Jos originali vėžio kilmės teorija yra paskelbta monografijoje *Vėžys: lėtiniams žalojimui atsparių ląstelių evoliucinė atmaina*, taip pat tarptautinėje spaudoje: *Journal of Experimental & Clinical Cancer Research* (September 2000 – Vol. 19–N. 3, 335–348), žurnale *Medical Hypotheses* (2005, 65, 595–604) ir kituose leidiniuose. Profesorės mokiniai sėkmingai dirba ir toliau ieško savo kelio moksle.

Kelis kartus prof. E. Moncevičiūtės-Eringienės darbai buvo pristatyti Lietuvos mokslo premijai, bet ligi šiol nebuvo deramai įvertinti. Onkologijos instituto mokslininkų nuomone, jie verti aukščiausio mūsų valstybės apdovanojimo. Nors ką žmogus žina, koks yra tas aukščiausias apdovanojimas. Štai instituto vyriausioji mokslo darbuotoja dr. Janina Didžiapetrienė, sveikindama jubiliatę, kartu ir Onkologijos institutui palinkėjo visada turėti tokių profesorių ir asmenybių, kokie buvo ir dar tebėra iš tos pirmosios onkologų kartos. Tarp jų – ir prof. E. Moncevičiūtė-Eringienė. Puikus palinkėjimas, o jį pelnyti pavyksta ne vien moksliniais laimėjimais, kad ir kokie dideli būtų. Matyt, reikia ir daugiau – turtingos ir žmonėms dosnios asmenybės, nes kolegų, bendradarbių nuomonė yra pats tiksliausias barometras, kurio rodyklių nepasuksi nei į priekį, nei atgal.

Pradžia Nr. 6

Su *Mokslo Lietuva* toliau tęsia pašnekesį Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Žmogaus ir medicininės genetikos katedros vedėjas, šio universiteto ligoninės Santariškių klinikų Medicininės genetikos centro direktorius, Lietuvos žmogaus genetikos draugijos pirmininkas, 2005 m. Lietuvos mokslo premijos laureatas prof. habil. dr. Vaidutis Kučinskas.

Evoliucijos mokslo dar niekas nepaneigė

Senųjų autorių knygos buvo kalbama apie didžiąją Kūrėjo ar Gamtos paslaptį, išmintį, nes štai koks įstabus rezultatas – gyvybės formų įvairovė ir tikslingumas. Sugebančiam išžiūrėti, matyti ir stebėtis žmogui išties lieka viena – pripažinti esant aukštesnę išmintį. O ar genetikos mokslo atstovai sugeba stebėtis? Gal į visą gyvąjį pasaulį žvelgia tik per DNR ir RNR rinkinį? Juk ir į didingą katedrą galima žvelgti kaip į tam tikrą plytų rinkinį.

Daugelis gyvybės reiškimosi formų įrodo evolucionizmo, ir mokslas tuo neabejoja. Aišku, šiandieninis gyvybės evolucionavimo supratimas gerokai skiriasi nuo to, kuris buvo Čarlzo Darvino (1809–1882) laikais. Juk ir Č. Darvinas ne tuščioje vietoje sukūrė savo evoliucijos mokslą, nes iki jo buvo Žoržas de Biufonas (Georges de Buffon, 1707–1788), Žanas Batistas de Lamarkas (Jean Baptiste de Lamarck, 1744–1829) ir kiti. Tiesa, Č. Darvinas visa tai surašė į elegantišką sistemą. Pateikė faktų seką, kuri įrodė evoliucijos teorijos teisingumą. Ir kiti tyrinėtojai matė tuos pačius faktus, bet kažkodėl nesugebėjo pateikti tokio apibendrinimo. Tuo ir pasireiškė Č. Darvino genialumas. 1859 m. jis paskelbė veikalą *Rūšių atsiradimas natūraliosios atrankos būdu*. Jame teigiama, kad gyvybė žemėje atsirado per milijonus metų kaip natūralių procesų rezultatas.

Vėliau ta teorija buvo pildoma ir tobulinama, nes nuolat atsiranda naujų faktų. Šiandien gal jau ne visai tinka sąvoka *darvinizmas*, tiksliau būtų – evolucionizmas, evoliucijos teorija. Mokslas akivaizdžiai rodo, kad augalų ir gyvūnų rūšys turėjo evoliucionuoti, ir jos evoliucionavo, t. y. kito ir viena iš kitos atsirasdavo nuosekliai. Organizmai vystėsi darbinimo kryptimi, bet tai nereiškia, kartoju, kad pats organizmas ryžosi ar „nutarė“ tobulėti ir tapo toks, koks yra. Gamta vykdė negailingą atranką.

Ar visose mūsų planetos vietose evoliuciniai procesai vyko vienoda sparta? Gal klimatas ar kitos aplinkos sąlygos (kad ir natūralus grunto radioaktyvumas) galėjo turėti įtakos?

Neabejotinai, vertinant aplinkos poveikį globaliai, skirtumai pasaulyje yra akivaizdūs. Tačiau konkrečiai įvertinti šių skirtingų poveikių galutinį veikimą ir rasti skirtumus vis dar nepavyksta. Tarkime, yra gerai žinomas netgi skirtingas jonizuojančios spinduliuotės intensyvumas tam tikrose geografinėse vietovėse. Eksperimentais įrodyta, kad jonizuojanti spinduliuotė yra stiprus mutagenas, t. y., sukelia mutacijas. Pavyzdžiui, vienoje Indijos valstijoje yra padidintas radioaktyvumas. Tačiau nepavyko įrodyti, kad šis poveikis yra naujų mutacijų šaltinis. Tai anaipol nereiškia, kad ji

Vilniaus universitete pažymint prof. Vaidučio Kučinskio 60-meį: jubilatas su žmona Medicinos fakulteto dekanu prof. Zita Aušrele Kučinskiene

Genų mokslo takais ir takeliais (2)

neveikia, bet rodo, kad galbūt naudojami netinkami metodai. Kitų evoliucinių veiksmų poveikis skiriasi įvairiose geografinėse teritorijose. Tačiau labiausiai žmonių populiacijas veikia migracijos.

Populiacinės genetikos prasme žmonija maišosi kaip niekada intensyviai. Aišku, migracijos pasaulyje visada vyko. Visi tyrimai, taip pat ir tie, kuriuose man pačiam teko dalyvauti kartu su kitų šalių Europos ir pasaulio mokslininkais, parodė, jog pagrindinė populiacijas formuojanti jėga buvo migracijos. Veikė ir kitos jėgos: gamtinė atranka, genų dreifas, mutacijos ir kita. Nenorėčiau leisti į detales, nes tai sudėtingas dalykas, kurį nėra paprasta paaiškinti keliais sakiniais.

Tos žmonių grupės, kurios krautėsi iš pietų į šiaurę ar šiaurės vakarus, apsisistodavo tam tikrose geografinėse platumose daugeliui metų, gal net tūkstančiams metų. Santuokų struktūra lemdavo, kokia gims naujoji karta. Tai pasakytina ir apie Lietuvą. Būtent tai ir aprašau savo knygoje *Genomo įvairovė: lietuviai Europoje*. Ką mums rodo tarpukario Lietuvoje santuokų struktūra? Kuo giliau į praeitį, tuo sutuoktinių gimimo vietos artimesnės. Pavyzdžiui, parapijos, apylinkės ribose. Jeigu tie gimimo vietų atstumai yra labai nedideli, tai tokia populiacinė grupė yra gana uždara. Analizuodamas santuokų struktūras paprastai išskiriu tam tikrą arealą, nes tie žmonės tuokdamiesi sukuria tarsi lokalią populiacinę grupę, kurioje veikia savi dėsningumai. Tokie lokaliai grupės genai po visą Lietuvą nepasklinda, bet savitas genofondas kaupiasi, formuojasi tam tikroje Lietuvos dalyje. Tarkime, parapijos lygmeniu.

Bet dabartinės lietuvių tautos maišymasis, migracijos intensyvumas kaip niekada intensyvus. Socialine, demografinė, tautos išlikimo prasme pavojus neabejotinas. O kaip yra vertinant pagal genetinius padarinius?

Kol kas tas migracijos intensyvumas didėja į išorę, bet ir pačioje Lietuvoje didėja bendra populiacijos genetinė įvairovė. Ir tai gerai. Bet, žinoma, nieko gero, kad mūsų piliečiai išvažiuoja. Esant tokiai pagrindinei

migracijos kryptčiai, genetinė prasme populiacijos struktūrai tai turės tam tikrų padarinių.

Gerai populiacijos genetinio atsparumo požūriui?

Eksperimentiniai įrodymai su gyvūnais ir augalais rodo, kad tokių iš skirtingų vietų paimtų individų palikuonių atsparumas ligoms yra didesnis. Kryžminant įvairių ir artimų grupių atstovus, paskui palikuonis kryžminant atskirai ir tarpusavyje, gauname įrodymus, kad iš skirtingų grupių tėvų palikuonys pasižymi geresnėmis fizinėmis savybėmis, išgyvenamumu bei kitomis ypatybėmis. Kuo didesnė genų įvairovė, tuo geriau organizmas ar individas prisitaiko prie aplinkos sąlygų. Kita vertus, sumažėjus genetinei populiacijos įvairovei, populiacijos prisitaikymo galimybės prieš staigą pasikeitusią aplinkos sąlygų taip pat gerokai sumažėja. Pavyzdžiui, staiga pasikeitus aplinkos sąlygoms gali žūti visa klonuotų (genetiškai identišku) individų populiacija. Taip jau yra atsitikę.

Suintensyvėjus migracijoms, išnykstant šalių uždaramumui kad ir Europos Sąjungos mastu, tie migraciniai procesai labai intensyvūs. Kiekvienas galime pasakyti, kad pažįstame kaimynus ar turime giminių, kurių vaikai sukūrė labai egzotiškas santuokas.

Bet ar kas nors šiuos padarinius tyrinėja genetiniu požūriui?

Tyrinėjama, bet ne tiek, kiek reikėtų. Kiekvienas tyrimas reikalauja lėšų, o jų reikia gauti. Jei atsiranda, kam šitai įdomu, pavyksta įrodyti, kad tai svarbu tyrinėti atskiros šalies mastu, tokie tyrimai atliekami. Juos daro demografai, o genetikai tą gali daryti tik tirdami genomą.

Ištyrė lietuvių tautos genų fondą

Pirmasis Lietuvoje pamėginote aprašyti lietuvių tautos genų fondą, ir tie rezultatai pateikti Jūsų 2005 m. Lietuvos mokslo premija įvertintoje monografijoje. Kokią tyrimų medžiagą naudojote?

Darbas užtruko nuo 1987 iki 2004 metų. Aplink Lietuvą ir Lietu-

voje rinkau medžiagą iš žmonių imdamas kraujo ir tyrinėdamas kraujo grupes. Iš kraujo išskirdavau DNR ir ją analizuodavau įvairiais genetinio tyrimo metodais. Taip įvertinau bendrą genetinę įvairovę, tam yra statistiniai metodai. Darbe panaudojau daugiau kaip 1,2 mln. asmenų genetinę informaciją. Nuo 1975 m. Lietuvoje kaupiama naujų gimimų genetinė informacija, kurią taip pat panaudojau. Genomo tyrimus šiam darbui atlikau 1991–1995 m., kai teko važinėti po įvairias Lietuvos vietas, iširti apie tūkstantį asmenų, aiškintis jų genealogiją. Turėdamas daugybę DNR tipų galiu rekonstruoti tam tikrą filogenetinį medį. Yra metodai, kurie leidžia rekonstruojant sudaryti tarsi genealogiją. Iš jos matyti, kaip atsirado genetiniai tipai, kuris buvo iš pradžių. Kiekvienas naujas genetinis tipas – tai mutacijos padarinys. Dažniausiai to genetinio tipo atstovas yra iš kažkur atėjęs. Jeigu tyrinėjame DNR mitochondrijų ar Y chromosomas, tai mutacijos taip greitai nevyksta, kad galėčiau atskirti žemaičius nuo dzūkų.

O ką pavyko atskirti?

Jeigu tyrinėju ligas ir genus, kurie lemia susirgimus tomis ligomis (lemia ne patys genai, o juose atsiradusios mutacijos), tai rekonstruodamas, žvelgdamas į konkretaus žmogaus genealogiją, žiūrėdamas į jo tėvus, senelius, žinodamas iš kur jie kilę, kokias mutacijas turėjo, taigi paimdamas ne vien paciento, bet ir jo tėvų bei senelių (jeigu gyvi) DNR, galiu daryti apibendrinimus. Išvada tokia: lietuvių tauta genetiniu požūriui yra homogeniška, tačiau formavosi iš skirtingų baltų genčių. Pietų aukštaičiams būdinga jotvingių, o šiaurės žemaičiams – kuršių genofondo įtaka. Pagal genus europiečiams artimiausi suduviai, taip pat tam tikros žemaičių grupės. DNR tyrimai rodo, kad lietuviai artimi slavams ir ugrofinių kalbų populiacijoms, gyvenančioms Šiaurės ir Rytų Europoje.

Mano tyrimams talkino daug gydytojų ir medicinos seselių, ėmusių tūkstančių žmonių kraujo bandinius. Tyrimai ir mane asmeniškai rėmė profesoriai L. Beckmanas (Švedija), V. Morrisonas (JAV), K. Hsiao-Kuan

Yuan (Taivanas), S. O'Brienas (JAV). Beje, Baltijos šalių genetikų tyrinėjimų planas buvo sudarytas ir patvirtintas profesoriumi L. Beckmanui viešint Vilniaus universitete šaltą 1992-ųjų rudenį Genetikos kongrese. Posėdžiai vyko Vilniaus universiteto teatro salėje. Patalpose buvo taip šalta, kad posėdžiui pirmininkaujantis dr. D. Bargaonkaras iš JAV (geras mano bičiulis) dėvėjo ausinę kepurę ir mūvėjo vilnones pirštines. Tokioje aplinkoje gimė Baltijos ir Skandinavijos šalių genetikų tyrimų idėja.

Antropologija ir genetika

Antropologiškai buvo tyrinėjami Lietuvos ir Lenkijos karalienės Barbaros Radvilaitės palaikai, teisingiau, matyt, kaukolė, siekiant nustatyti jos veido bruožus. Tą darbą atliko prof. Gintautas Česnys, o habil. dr. Vytautas Urbanavičius pagal tuos duomenis sukūrė autentišką skulptūrinį Barbaros Radvilaitės portretą. Tačiau genetiniai tyrimai nebuvo atlikti?

Nebuvo, nes tai labai sudėtingi tyrimai, jie brangiai kainuoja. Išskirti DNR ir ištyrinėti – didelis darbas. Buvome pasišovę atlikti tokį tyrimą, bet įsitikinę, kad tai itin brangiai kainuotų, to sumanymo atsisakėme.

Brangumas ir sudėtingumas, matyt, susiję. Kur glūdi tokių tyrimų sudėtingumas?

Būtinos labai specifinės tyrimo sąlygos. Juk net dėl nuo paties tyrinėtojo pirštų prakaito pėdsakų visi tyrimai gali nueiti perniek. Yra buvęs toks atvejis.

Buvo atliktas prieš kelis tūkstančius metų mirusių žmonių DNR tyrimas, o gauti tie patys duomenys kaip ir dabar gyvenančių žmonių. Paaiškėjo, kad tyrinėtojai padaugino ne iškastųjų palaikų DNR, bet tą, kuris pateko nuo tyrinėtojų rankų su prakaito pėdsakais.

Todėl, manau, būsiant teisinga perspėti svajojančius užsiimti tokiais palaikų ar pėdsakų identifikavimo darbais, – jie itin sudėtingi. Maždaug prieš penkerius metus buvau pasiryžęs tyrinėti kaulų, kurie buvo iškasti pilkapiuose archeologinių kasinėjimų metu, DNR. Keletas iš jų vėliau buvo datuoti Anglijoje radioizotopiniais metodais, o tada, kai mes norėjome imtis jų genetinį tyrimą, bent kiek tikslesnio datavimo nebuvo. Paklaidos galėjo būti didžiulės.

Tačiau 1918 m. Jekaterinburge bolševikų nužudytų Rusijos carų ir caraičių palaikus Anglijos tyrinėtojai identifikavo? Ar esama kokio nors pagrindinio netikėti tomis išvadomis?

Asmeniškai pažinojau tuos tyrinėtojus, man teko dirbti laboratorijoje, kurioje už gretimo stalo dirbo vienas iš tos grupės žmonių. Tuo metu jis tyrinėjo tuos carų ir caraičių palaikus. Manau, jų darbai, nustatant palaikų priklausomybę pagal DNR duomenis nekelia jokių abejonių.

Kodėl reikėjo palaikus tirti Anglijoje, ne jau pačioje Rusijoje to nebuvo galima padaryti?

Rusijoje nebuvo reikiamos įrangos. Net tokia galinga valstybė kaip Rusija neįstengė pati atlikti tokių tyrimų. Neturėjo tinkamų sąlygų tokiam sudėtingam tyrimui. Kai viena Lietuvos mokslo institucijų per laikraščius pasiskelbė, kad imsis tokių tyrinėjimų, man kilo didelių abejonių. Neturint parengtų specialią laboratoriją ir paruoštų darbuotojų tokių projektų nesiimama. Turi būti labai rimtas valstybės užmojis jų imtis, nes vien aparatūra kainuoja milijonus. Vienas dalykas, kai reikia

Pradžia Nr. 3

Su prof. Kęstučiu Pyragu toliau gilinamės į chaoso mokslo problemas.

Kęstučio Pyrago paslaptis

Kodėl Kęstutis Pyragas pasaulinėje literatūroje taip dažnai cituojamas, gal atskleisite šią paslaptį? 2006 m. lapkričio mėn. Vilniaus rotušėje Jums įteikiant Šv. Kristoforo statulėlę už mokslo laimėjimus buvo pasakyta, kad vidutiniškai kasdien esate pamirimas pasaulinėje mokslo spaudoje. Iš kur tas populiarumas?

Esu cituojamas dėl to, kad pavyko sukurti labai gerą chaoso valdymo metodą. Chaotinėms sistemoms sugalvojau nelauktą valdymo metodą, kuris prieštarauja valdymo teorijos sveikam protui. Atskleisiu paslaptį, nes tą prašote padaryti: jei būčiau gerai susipažinęs su valdymo teorija, tai šio metodo niekada nebūčiau sugalvojęs.

Vadinasi, kartais net ir nežinojimas gali būti konstruktyvus? Nežinojimas – kaip kūrybinės minties akintojas.

Dabar, kai jau apie tą valdymo teoriją žinau, galiu drąsiai teigti, kad nežinojimas tuo metu man buvo labai naudingas.

Jūsų žodžiai sutvirtins diletantų ir mėgėjų pasitikėjimą savo jėgomis, norį imtis spręsti dides problemas, kurias didieji žmonijos protai ne visada įveikia. Štimanų laikai moksle nesibaigė, kiekvienas, kuris iš esmės imasi, dar turi vilties atrasti savąją Troją. Tuo įtikina Kęstučio Pyrago pavyzdys. Bet gal perdedu?

Susipažinęs su klasikine valdymo teorija pamačiau, kad joje jau tiek prikūrta, kad naujokui ten nėra kas daryti, net uodui nosies nėra kur įkišti. Atrodytų, viskas žinoma, visi takai išvaikščioti, ištrypti. Bet kadangi to nežinojau, tai padariau savaip. Prieš visą valdymo teorijos logiką.

Vis dėlto nežinojimui himnus traukti reikėtų gal kiek santūriau: dabar, kai sėdite ant balto žirgo, Jums lengva juokauti.

Ne visai teisinga teigti, kad nieko nežinojau. Dirbau kitus teorinės fizikos darbus, turėjau labai gerą įdirbį. Kad nežinojau klasikinės valdymo teorijos, man tiesiog pasisekė. Taigi diletantizmas man padėjo rasti originalų problemos sprendimą.

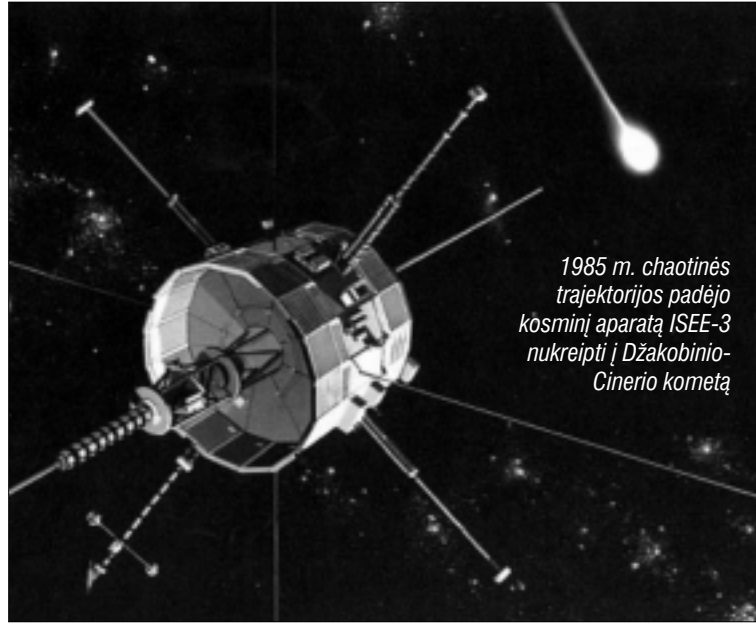
Nuo ko viskas prasidėjo? Dabar pamėginsiu Jus iškvosti iki panagių. Visų mokslo diletantų džiaugsmui.

Prasidėjo nuo to, kad paskelbus Nepriklausomybę, maždaug nuo 1991 m., mus pradėjo išleisti į užsienio mokslines konferencijas. Tada išvykau į Vokietiją, dalyvavau konferencijoje; ten ir išgirdau apie chaoso valdymą. Vienas iš pranešėjų buvo Celsio Grebodži. Man labai patiko dvi jo išsakytos idėjos: kad sistemų valdymą galima atlikti mažais trikdžiais, o nestabilią chaotinę orbitą galima stabilizuoti mažais trikdžiais. Amerikiečiai siūlė ir savo chaotinių sistemų valdymo metodą, bet jis man nepatiko. Nors minėtos amerikiečių trifulės – E. Oto, C. Grebodži ir Dž. A. Jorko – metodas labai populiarus, bet jis nėra naujas – jo idėja buvo žinoma klasikiniame valdymo teorijoje. Manau, kad mano sukurtasis yra geresnis.

Kokia Pyrago metodo idėja?

Ji labai paprasta ir tuo gera. Yra chaotinė sistema su įėjimu ir išėjimu.

Kaip Lietuvoje TRAMDOMAS CHAOSAS (4)

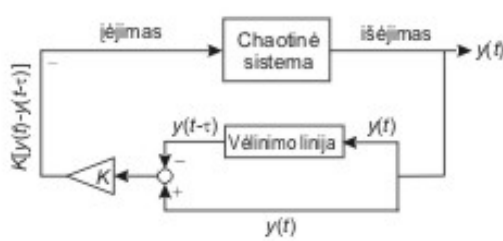
1985 m. chaotinės trajektorijos padėjo kosminį aparatą ISEE-3 nukreipti į Dzhabibin-Cinero kometą

Įėjime yra parametras, kurį galime valdyti, išėjime yra matuojamas rezultatas.

Mano valdymo metodo idėja tokia: išėjime matuojame signalą $y(t)$, statome vėlinimo liniją ir sukonstruojame uždelstą laikę išėjimo signalą $y(t - \tau)$. Jei matuojame aukšto dažnio signalus, tai vėlinimo linija paprastai yra kabelio gabalėlis – jame aukšto dažnio signalas smarkiai vėluoja.

Dabartinį matuojamą signalą atimame iš uždelsto signalo, skirtumą dauginame iš tam tikro koeficiento K ir paduodame atgal į sistemos įėjimą. Viskas.

Valdymo signalas yra $K(y(t) - y(t - \tau))$, t. y. proporcingas skirtumui tarp dabarties ir uždelsto laikę išėjimo signalo. Koeficientą K tenka keisti taip, kad sistema stabilizuotųsi. Delsos laiką τ parenku taip, kad jis būtų lygus periodinės orbitos periodui. Jei sistema juda periodine orbita su periodu τ , tai valdymo signalas virsta nuliu, nes skirtumas $y(t) - y(t - \tau) = 0$ pagal periodiškumą apibrėžimą $y(t) = y(t - \tau)$. Vadinasi, jeigu sistema juda periodine orbita, tai jokio signalo į įėjimą nepaduodame. Jei skirtumas ne lygus 0, tai atitinkamas valdymo signalas į įėjimą paduodamas. Teisingai pasirinkus paduodamo signalo ženklą (teigiamą ar neigiamą) turime grįžtamąjį ryšį, kuris sistemą visada gražina į periodinę orbitą.

Uždelsto grįžtamo ryšio valdymo metodo schema

Ši idėja prieštarauja klasikinei valdymo teorijos principams, nes klasikiniame teorijoje signalų delsa paprastai laikoma neigiamu faktoriu, kuris sistemą destabilizuoja. Tai gerai žino radiofizikai. Pavyzdžiui, kai prie stiprintuvo prijungtas mikrofonas ir stiprinimo koeficientas gana didelis, tai garsiakalbiuose kartais atsiranda charakteringas ūžesys. Sistema susižadina dėl

uždelsto grįžtamojo ryšio. Signalas iš garsiakalbių su pavėlavimu ateina į mikrofoną, po to pastiprintas vėl pakliūna į garsiakalbius. Gyvenimiškas pavyzdys, kuris demonstruoja sistemos nestabilumą esant uždelstam grįžtamam ryšiui, yra dušas. Kai norime pasirinkti tinkamą vandens temperatūrą, tai mums ne iš karto pavyksta padaryti – mes atidarome per daug šalto ar karšto vandens, nes atitinka-

Chaos valdymo mokslo pradininkai: Edvardas Otas, Celsio Grebodži ir Džeimsas A. Jorkas

mas vanduo pasiekia mūsų kūną pavėluotai. Taigi visa patirtis su uždelstais grįžtamais ryšiais rodo, kad jie didina sistemų nestabilumą. Aš nebuvau pavergtas šio standartinio mastymo, nes tiesiog to nežinojau. Savo metodu parodyčiau, kad uždelstas grįžtamasis ryšis gali būti panaudotas kaip stabilizuojantis faktorius.

Metodo privalumas

Kur tokio valdymo privalumas? Ar tas, kad paprasta valdyti? Sistema gali pati reguliuotis, jeigu parinksime vykusią vėlinimo liniją ir koeficientą „K“?

Didžiulis privalumas tas, kad mums visai nesvarbu, kaip padaryta ir veikia ši sistema. Galiu išvis nežinoti sistemos veikimą aprašančių lygčių ir jų sprendinių, man visai nerūpi, kas vyksta toje sistemoje. Man ji gali būti savotiška „juodoji dėžė“. Valdymui tai labai svarbu, nes daugelio sistemų, su kuriomis tenka susidurti, mes nežinome. Kad ir biologinės sistemos. Jų taip pat nežinome, tai pati tikriausia „juodoji dėžė“. Tačiau net ir nežinant sistemos veikimo principų bei dėsnių galima ją veikti ir valdyti.

Kai tenka turėti reikalą su „juodąja dėže“, nežinau ir sistemos judėjimo periodinės orbitos periodo,

tačiau pasiseka be viso to apsieiti. Man reikia kaitalioti tik du parametrus: vėlinimo laiką τ ir stiprinimo koeficientą K . Sukioju dvi valdymo rankenėles ir stebiu valdymo signalą. Kai jis virsta 0, vadinasi, stabilizavau sistemą. Turėjome chaotinį signalą, o staiga pasiekėme, kad iš jo gautųsi periodinis. Nereikia jokio kompiuterio ar kitų sudėtingų valdymo priemonių. Aukštiems dažniams tai ypatingai aktualu, nes valdant kompiuteriu charakteringi laikai ribojami kompiuterio taktiniu dažniu, t. y. kompiuterio sparta.

Ar šią valdymo schemą būtų galima dar labiau supaprastinti? O gal pasiekėte paprastumo ribą?

Vargu, ar būtų galima dar kažką supaprastinti. Tai pats paprasčiausias valdymo metodas eksperimentinio įdiegimo prasme. Tačiau noriu pabrėžti, kad šio metodo teorija yra gana sudėtinga, nes jis aprašomas netiesinėmis skirtuminėmis diferencialinėmis lygtimis. Tai gana sudėtingas matematinis uždavinys. Šioje vietoje, manau, man taip pat pasisekė, nes atsirado netriviali teorinė problema. Paskelbus šį metodą nemažai teoretikų iš viso pasaulio pradėjo kurti jo teoriją. Yra sugalvota daug įvairių šio metodo modifikacijų ir patobulinimų. Šiuolaikinėje valdymo teorijoje

Amerikiečiai E. Otas, C. Grebodži ir Dž. A. Jorkas savo garsųjį straipsnį, kuriame suformulavo chaoso mokslo valdymo principus, 1990 m. išspausdino žurnale *Physical Review Letters*, nes amerikiečiams paprasčiau savo darbus pspausdinti geriausiuose žurnaluose.

Kokius argumentus išsakė šio žurnalo redakcija, kai atmetė Jūsų straipsnį? Ar jautėtės iškaudintas?

Iš dalies pats buvau kaltas, kad to straipsnio iš pirmo karto nepavyko išspausdinti. Ligi tol tekdavo spausdintis rusiškuose moksliniuose žurnaluose, kur galiojo kiek kitokia straipsnių rašymo ir rengimo ideologija. Rusiškuose žurnaluose buvo įprasta kritikuoti prieš tai buvusius tyrinėtojus, o JAV spaudoje tai neįprasta. Aš savo straipsnyje pakritikavau Otą, Grebodži ir Jorką. Tai buvo didžiausia klaida. Mano straipsnio recenzijoje buvo pabrėžta, kad drastiškai kritikuoju kitų tyrinėtojų darbus. Buvo parašyta, kad idėja yra graži ir ji turi būti publikuota, tik kitame žurnale. Sutinku, kad buvau neteisingai kritikuodamas, o recenzijose man buvo teisingai atsakyta, kad mano kritikuojamieji mokslininkai tokių tikslų, dėl kurių juos užsipuolau, sau visai ir nekėlė. Taigi gavau gerą pamoką ateičiai.

Laimė, kad ta pamoka Jums nekainavo pasiūlyto metodo prioritetu. Dabar nebūtų „Pyrago metodo“.

Ačiū Dievi, prioriteto man niekas nenugelbė, nors galėjo: maždaug po metų į žurnalą *Physical Review Letters* atėjo straipsnis, kuriame buvo pasiūlyta ta pati idėja. Laimė, mano straipsnis jau buvo publikuotas kitame žurnale. Apie tai sužinojau jau iš kitų recenzentų.

Kas yra ta Jūsų idėja esmė: išradimas, atradimas, patobulinimas ar kas nors kita?

Tai yra originalus chaoso valdymo metodas. Mokslinėje literatūroje jis vadinamas *Pyrago metodu* (Pyragas method), arba *uždelsto grįžtamo ryšio valdymo metodu* (delayed feedback control method). Literatūroje galima sutikti dar kitą pavadinimą – *uždelstos savaiminės sinchronizacijos metodas* (time-delay autosynchronization method).

Straipsnis, vertas trijų mokslininkų gyvenimo

Ar Lietuvoje turime dar panašių mūsų fizikų teoretikų ar eksperimentatorių sukurtų metodų, pripažintų pasaulyje?

Pats to nežinau, tačiau iš savo patirties pasimokęs nesakysiu, kad daugiau nieko panašaus nesama. Bet jeigu Jūs man pasakysite kokio nors mokslininko pavardę, tai mes galėsime nusunkiai patikrinti jo populiarumą, kad ir įėjus į Google paieškos bazę. Pavyzdžiui, pažiūrėkime, kiek yra nuorodų į žodžius *Pyragas method*. Matome – 21300. (Kalbėjomės sausio 4 d., – G. Z. pastaba)

Labai solidu.

Dar geresnę informaciją apie mokslininko pasiekimus galima gauti įėjus į duomenų bazę *International Science Institute (ISI) Web of Science*, kurioje registruojami moksliniai straipsniai, publikuoti ISI pripažintuose žurnaluose ir tų straipsnių citavimai. Štai straipsnis *Continuous control of chaos via self-controlling feedback*, *Phys. Lett. A*. v. 170, p. 421, 1992 pacituotas 931 kartą.

Kaip svarbu žinoti taisykles

Kur pirmiausia savo metodo esmė esate išdėstę, kokiame žurnale?

Tai irgi atskira istorija. 1991 m. straipsnį su išaiškinta šio metodo esme pirmiausiai pasiūliau aukščiausio lygio fizikos žurnalui *Physical Review Letters*, bet straipsnio nepriėmė. Po pusmečio 1992 m. straipsnį išspausdino žurnalas *Physics Letters A*. Dėl to praradau laiko.

Kokios reikia „Mokslo Lietuvos“

Apie ekspertizę (2)

Beletristinis (meninis, literatūrinis) kalbos stilius yra netinkamas ekspertiniuose mokslo darbuose, ir jis negali atstoti mokslinio kalbos stiliaus. Atidžiau pažvelkime į vieną iš „pagrindinių klausimų“, skirtų kultūros leidiniams tirti, į kuriuos kiekvienas ekspertas privalo atsakyti. „1. Ar Spaudos, televizijos ir radijo fondo (toliau – Fondas) parama **įžiebė ugnį, kuri dega, plečiasi ir šildo** (čia ir toliau patamsinta mano, – V.R.) ne tik nedidelį leidinio darbuotojų ratą, bet ir nemažą dalį visuomenės?“.

Kas galėtų pasakyti, kad pajudinti citatos žodžiai nėra lakoniški ir poetiški, kad jie nešildo sielos ir nekalia teigiamų emocijų. Bet kas kita, jei į visa tai pažvelgsime mokslininko akimis. Šiuo atžvilgiu klausimas yra visai nevykęs ir netinkamas jokiai ekspertizei. Didžiausia bėda čia yra ta, kad jis yra pernelyg lakoniškas ir labai platus. Kiekvienas bent šiek tiek patyręs mokslininkas, perskaitęs tokį ekspertizės uždavinį, jo autorių būtinai iš karto paklaustų dvejų dalykų:

1) kokiomis priemonėmis ketinama išmatuoti šitą įžiebtą (ar neįžiebtą) ugnį, jos degimo ir plitimo procesų intensyvumą bei šildymo laipsnį? Juk tam nepanaudosi termostatų ar kitų įrenginių!;

2) kokiais mokslinio tyrimo metodais ekspertizės metu ketinama surinkti iš savo klausime numatytų tyrimo objektų – kultūros leidinių „darbuotojų rato“ ir „nemažos dalies visuomenės“ empirinius duomenis šiais (apie įžiebtą ar neįžiebtą ugnį, jos degimą, plitimą, šildymą) klausimais?

Paklaus, nes žino, jog į kiekvieną sau iškeltą klausimą baigus tyrimą (ar analizę, kaip vadina A. Navickas), tyrėjas privalo duoti atsakymą. Ir ne bet kokią atsakymą, o pagrįstą konkrečiais ekspertizės duomenimis.

Deja, nė vienas ekspertas į šį klausimą savo vertinimuose taip ir neatsakė. Veltui skaitytojas to ieško. Ir negalėjo atsakyti, nes užsibrėžė uždavinius, kuriems pasiekti nesurado priemonių – tyrimo metodų, matavimo kriterijų ar, sociologų žodžiais tariant, neparengė šiai ekspertizei atlikti ir jos uždaviniams išspręsti būtinų instrumentų. Tad, pamiršę savo ketinimus aiškintis ekspertizės metu „leidinių darbuotojų“ ir „nemažos dalies visuomenės“ nuomonę apie tas „ugnis“ ir „šildymus“, baigę ekspertizę, jie čia, rodos, apsiribojo vien keletu savų subjektyvių pasamprotavimų. Labai panašūs – abstraktūs ir beletristiniai, yra ir kiti eksperto A. Navicko siūlomi

„pagrindiniai klausimai“. Prisiminkime juos.

„2. Ar leidinys **tobulėja, permašto** savo uždavinius, **atsižvelgia** į konteksto pokyčius, **ieško** geriausio jų aktualizacijos būdo?“

3. Ar leidinys sugebėjo **susikurti** negincijamai reikšmingą nišą Lietuvos viešajame gyvenime? Ar jis **praturtina** Lietuvos kultūrinį gyvenimą; sugeba **palaikyti** dialogą su kitais kultūros leidiniais?“

Skaitai, ir, rodos, nebereikia tiems leidiniams nei redaktorių, nei redakcijų darbuotojų, nei žurnalistų ar autorių, savo raštais palaikančių leidinius. Tiesiog išsiplėšė tas ar kitas leidinys iš spausdinimo mašinos nasrų ir nudūmė „tobulėti“, „pamašyti“, „atsižvelgti“, „ieškoti“, „susikurti“, „praturtinti“, „palaikyti“.

Nieko panašaus nėra. Jeigu jau kas ir daro visa tai, tai tik šių leidinių redakcijų darbuotojai, pradedant vyriausiuoju redaktorium ir baigiant korektoriumi. Personifikacijų ar sudvasinimų čia nereikia, ne tas stilius. Mokslo kalboje siektina ne personifikacijų, metaforų, alegorijų ar kitų stilistinių įmantrybių, o konkretumo ir tikslumo.

Šiuo atveju personifikacijos labai sunkina ekspertų vertinimo tekstų supratimą. Pavyzdžiui, „Ar leidinys (...) atsižvelgia į konteksto pokyčius, ieško geriausio jų aktualizacijos būdo?“ Ką pagal ekspertą A. Navicką, leidinys turi aktualizuoti, taip ir lieka neaišku – kontekstą ar jo pokyčius? Pagaliau, kas tie patys kontekstai – socialiniai, kultūriniai, moksliniai, ekonominiai ar leidybiniai, politiniai, techniniai? Ar autorius pats suprato, ką norėjo pasakyti? Mokslinė kalba tuo ir skiriasi nuo kitų stilių, kad ji yra konkreiti ir absoliučiai tiksli, turinti savus, specialius terminus. Visokiausios bendrybės, abstrakcijoms, neapibrėžtumams ir daugiaprasmiškumams, tokiems kaip „kontekstai“, „savirefleksijos“, „problemų tirštumas“, „investicijos į viešą erdvę“, „leidinių pavidalai“ ir pan., čia tikrai ne vieta.

Kodėl, pavyzdžiui, autorius taip įsitikinęs, kad SRTR fondo „(...) parama turėtų būti traktuojama pirmiausia kaip investicija į viešą erdvę...“ Juk visi žinome, kad bet koks leidinys pirmiausia skirtas žmogui, žmonių grupėms ar visai visuomenei. Viešai ar neviešai (uždarai, privačiai ar dar kt.) erdvei jis jokios

reikšmės ar įtakos neturi. Pagaliau ir pats SRTR fondo pavadinimas rodo, kad tarp kitų socialinės informacijos priemonių jis dar yra ir spaudos (o ne viešų erdvių!) rėmimo fondas. Tad iš kur čia ta investicija į viešą erdvę? Jeigu jau taip, tai gal tada ir patiems ekspertams reikėjo atlikti ne kultūros leidinių, bet tos „viešos erdvės“ ekspertizę ir paskelbti jos vertinimus.

Kita vertus, žmonės kultūros bei kitus leidinius skaito, kur pakliuvo, ne vien viešose erdvėse. Taip rodo visi iki šiol šalyje ir užsienio valstybėse atlikti skaitybos tyrimai. Kaip tik dėl to ir knieti šio eksperto paklausti, o kaip tada, jeigu aš, pavyzdžiui, kultūros leidinį mėgstu skaityti ne viešoje, bet privačioje erdvėje? Tarkim, vakarais savo kambaryje? O jeigu jį skaitau savo lovoje prieš miegą? Tai nejaugi žinodamas, kad SRTR fondo vadovai pirmiausia darys „investiciją į viešą erdvę“ su vienu ar kitu kultūros leidiniu turėsiu pusnuogis lėkti iš savo lovos ieškoti tos „viešos erdvės“ (troleibuso, skvero, parko, gatvės, pliažo, paupio ir pan.), kur galėčiau šį leidinį paskaityti, kad tik tam ar kitam mano pamėgtam leidiniui skaitydamas kokių nors papildomų blogybių nepridaryčiau, kad tik jis SRTR fondo investicija per tą nelemtą „viešą erdvę“ gautų?

Kaip žmonės sako, iš didelio rašto išėjo iš krašto. Skaitai tokius ir kitus panašius iš užsienio kalbų atkildusius stilistinius posakius ar sąvokas, nieko naujo ir aiškaus nesakančius, visai prieš lietuvių kalbą nepriimančius, bet vis labiau ir labiau brukamus į mokslinę lietuvių kalbą. Tada susimąstai, iš kur tas savo gimtosios kalbos, tokios senos ir garbingos, menkinimas bei darkymas? Kas tai – duoklė abejotiniams šių laikų madai, aklas užsienio specialistų mėgdžiojimas ir sekimas jais, ar pašėlęs noras atrodyti kuo šiuolaikiškiau ir nauju, svetimu terminu ar fraze (nors ir visai netinkama, sunkiai suprantama, kupina dviprasmybių) bent kiek padidinti savąjį mokslininko įvaizdį? O gal visa tai – vien varganas neišmanymas, neleistinas savo kalbos negerbimas ir nedovanojimas jos teršimas?

Prie tos pačios mūsų laikų lietuvių kalbos menkinimo nelaimės priskirčiau ir kitas bėdas, plintančias šalies mokslininkų veikloje, kurios pri-

klauso vien tik nuo pačių Lietuvos mokslininkų supratimo, jų reiklumo sau ir kitiems, pagaliau patriotizmo ir, žinoma, išprusimo, požiūrio, intelekto, kultūros. Tai – ir plačiai šiuo metu plintąs mokslo traktatuose, disertacijose ar magistrų darbuose užsienio mokslininkų bei kitų specialistų pavardžių rašymas vien originalo forma, visai be lietuviškos tų pavardžių transkripcijos (kokiose apgailėtina komiškoje situacijoje dėl to vėliau tardami lietuviškai tas užsieniečių pavardes kartais atsiduria patys autoriai bei jų kolegos! O ką kalbėti apie kitus skaitytojus? Kur dar nepagarba savajai kalbai?). Tai – ir nežinia iš kur atklydęs lietuvių bei kitų šalių autorių, minimų moksliniuose straipsniuose, disertacijose, magistrų darbuose, vardų (ką ten vardų, net ir vardo inicialų!) neberašymas ir t. t.

Tokiais atvejais visada pasižiūriu, kas tokios mokslinės monografijos, straipsnio ar mokslinio jų rinkinio autorius, recenzentai ir redaktorius, disertacijos ar magistrantūros baigiamojo darbo mokslinis vadovas, oponentai, galiausiai – kas tos mokslo ar mokymo įstaigos vadovas? Toks savo gimtosios kalbos negerbimas, elementarios rašto kultūros ir etikos nepaisymas labai daug ką sako ne vien apie tos institucijos, bet visų jos specialistų, ypač jos vadovų mokslinį lygį, mokslinę etiką, kultūrą, intelektą, pagaliau dalykinius reikalavimus, mokslo darbų preciziškumą bei jų įforminimo reglamentus. Bet visa tai atskira ir labai svarbi tema. Palikime ją kitam kartui...

Dar vienas didelis priekaištas ekspertams būtų tas, kad vertinimuose apie kultūros leidinius jie nepaskelbė savo atliktų ekspertizės faktinių duomenų – konkrečių skaičių bei deramai apibendrintos (tarkime, atliktos matematiniais statistiniais ar kitais metodais) jų analizės. Tiesa, iš redakcijos priedašo matome, kad šiame laikraštyje yra spausdinami ne visų devynių leidinių, o tik *Mokslo Lietuvos* ekspertų vertinimai. Šiuo atveju ekspertai turėjo skaitytojams skelbti ne vien savo nuomonę, bet pateikti ir šio laikraščio ekspertizės faktografinius duomenis, pirmiausia tuos, kurie pagrįstų ir motyvuotų jų pačių padarytus laikraščio vertinimus. Be to, ten, kur laikraštis lyginamas su kitais kultūros leidiniais, turėjo būti skaitytojams pa-

skelbti dar ir tai įrodantys (bent jau fragmentiški) kitų leidinių ekspertizės lyginamieji duomenys. Mat moksle norint palyginti kokius nors dviejų ar daugiau tiriamųjų objektų požymius be lyginamosios analizės niekaip neišsiversi. Kodėl ekspertai jos neatliko?

Taigi ekspertų vertinimuose, kaip minėta anksčiau, liko gana daug neaptartų kultūros leidinių ekspertizės(-ių) metodologijos ir metodikos dalykų. Be viso to neįmanoma atlikti geros mokslinės ekspertizės. Kiti ekspertizės metodikos klausimai minėtuose ekspertų vertinimuose suformuluoti labai abstrakčiai ar paminti tik prabėgomis. Tai rodo, kad ekspertizės metodologijai ir metodikai ekspertai skyrė per mažai dėmesio. Manau, dėl to atlikdami ekspertizės jie nebeįstengė net surinkti šių ekspertizės empirinių duomenų. Veltui gaištume laiką jų ieškodami minėti ekspertų vertinimuose. Konkrečių ekspertizės faktų ir duomenų apie tyrinėtus kultūros leidinius vertinimuose nėra nė vieno. Visa tai kebia daug klausimų ir pagrįstas abejonės. Jas toliau ir aptarsime.

Ar buvo atliktos kultūros leidinių ekspertizės?

Į pastarąjį klausimą sunku atsakyti net ir labai stropiai išanalizavus ekspertų vertinimus. Ir toliau lieka mįslė – kodėl ekspertų vertinimuose nėra jų rezultatų? Pagaliau ar buvo gauti, deramai apdoroti ir apibendrinti bent kokie nors šių ekspertizės duomenys? Jeigu buvo, tai kodėl jie nepaskelbti? Na, o jei ekspertizės išvis nebuvo, tai iš kur tada atsirado minėti kultūros leidinių ekspertų vertinimai, koks yra šių vertinimų mokslinis lygis bei patikimumas, kiek ekspertų vertinimai pagrįsti realiais faktais?

Toliau tęsiant ekspertizės ir jų rezultatų paiešką, vis dėlto reikia prisiminti vieną šiuo atveju itin svarbų faktą. Laikraštis *Mokslo Lietuva* paskelbė šių dvejų ekspertų ir šio vieno laikraščio (iš devynių tirtų leidinių) vertinimus. Tad lai minėti ekspertai nerūstauja dėl visų šių mano pastebėjimų, jeigu jie atliko visų SRTR fondo remiamų kultūros leidinių ekspertizės, kaip dera šiuos dalykus ištyrė, o ekspertizės duomenis ir visą kitą jų metu surinktą faktografinę medžiagą (ekspertizės statistinius duomenis, apibendrintus faktografinių analizių matematinius rodiklius, schemas, ekspertų vertinimų apibendrinimus ir pan.) perdavė tiesiai užsakovams.

Tačiau kas gali patikėti išvadomis, nepagrįstomis konkrečiais faktais? Šiuo atveju kiekvienas skaitytojas mato ir priima tik tuos ekspertų vertinimus apie laikraštį, kuriuos išspausdino laikraštis *Mokslo Lietuva*

Eurydice – Europos švietimo informacijos tinklo – tinklalapyje www.eurydice.org pasirodė naujas Europos švietimo glosarijus (aiškinamasis žodynas), skirtas aukštųjų mokyklų veiklos valstybinio regulavimo ir koordinavimo institucijoms, aukštųjų mokyklų savivaldos institucijoms, ekspertinėms institucijoms strateginiams aukštojo mokslo plėtros klausimais (*European Glossary on education. Decision-making, advisory, operational and regulatory bodies in higher education*).

Glosarijus išleistas anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis. Europos švietimo glosarijus yra informacinis žinynas, kuriuo sie-

„Eurydice“ tinklalapyje – naujas Europos švietimo glosarijus

kiami palengvinti skirtingų Europos švietimo sistemų sąvokų supratimą. Žinyne pateikiama 770 nacionalinių terminų, vartojamų 28 *Eurydice* tinklo valstybėse (tarp jų ir Lietuvoje). Šiais terminais žymimos institucijos gali būti ekspertinės, teikiančios siūlymus ir išvadas aukštojo mokslo plėtros ir kokybės užtik-

rinimo klausimais, gali būti atsakingos už studijų programas, užsienyje įgyto išsilavinimo, aukštųjų mokyklų, studijų programų vertinimą (akreditavimą) ir finansavimą, visuomenės informavimą apie aukštojo mokslo studijas ir pan.

Žinynas sudarytas iš dvejų dalių. Pirmoje dalyje terminai patei-

kiami pagal abėcėlę originalo kalba. Terminų sąvokos apibrėžia institucijų teisinį pagrindą, jų finansavimo būdus, funkcijas ir procedūras, vidinę institucijų organizaciją. Antroje žinyne dalyje pateikiami kiekvienoje atskiroje švietimo sistemoje vartojami terminai pagal administracinę institucijų lygmenį – nacionalinį,

regioninį, vietos ar aukštosios mokyklos.

Žinyną rasite adresu:

<http://www.eurydice.org/portal/page/portal/Eurydice/showPresentation?pubid=084EN>

Daugiau informacijos: Jolanta Spurgienė, Švietimo ir mokslo ministerijos Tarptautinio bendradarbiavimo ir Europos integracijos skyriaus vyriausioji specialistė, tel. (8 ~ 5) 219 1251, el. paštas: Jolanta.Spurgiene@smm.lt

**Ryšių su visuomene skyriaus vyriausioji specialistė
Aida Janionytė
tel. (8 ~ 5) 219 1233**

ir savo tinklalapyje pateikė SRTR fondas, tai yra nepagrįstus jokiais faktais ar konkrečiais ekspertizė, analizė ar tyrimų duomenimis. (Kad skelbdamas net dalinius savo ekspertizės duomenis ekspertas kas kartą privalo bent trumpai pristatyti ir pačią ekspertizę ar tyrimą, jau minėta anksčiau.) Tuo metu, kokią ekspertizę medžiagą ar duomenis gavo SRTR fondo vadovai, skaitytoji nežino. Kad šie mano samprotavimai taip pat nepasirodytų abstraktūs ir nepagrįsti faktais, grįžkime prie minėtų ekspertų vertinimų originalių tekstų ir analitiškai pažiūrėkime, ką jie rodo? Dėl to, atsiribokime nuo bet kokių prielaidų.

Pirmiausia prisiminkime, kad prieš tai jau buvome nustatę, jog ekspertų vertinimuose, paskelbtuose laikraštyje *Mokslo Lietuva*, jokių ekspertizė duomenų nėra. Vadinasi, šis faktas negali patvirtinti to, kad laikraščio ekspertizės buvos atliktos.

Dabar išsiaiškinkime, ar ekspertų rašiniuose yra minima sąvoka „ekspertizė“? Išnagrinėjus rašinių turinį ir terminus (sąvokas) paaiškėjo, kad abu ekspertai sąvoką „ekspertizė“ ar „leidinių ekspertizė“ laikraštyje, deja, taip pat nė karto nepaminėjo. Faktas tikrai keistas ir keliantis ne-

rimą, nes jis, kaip ir ekspertizės duomenų nebuvimas, taip pat nerodo, kad leidinių ekspertizė būta.

Ką rodo rašinių tekstuose giminę ir sietini su ekspertize terminai? Keletas jų bei kitų savotiškų užuominų apie tai ekspertų rašiniuose vis dėlto yra. Tačiau su šiomis sąvokomis taip pat nemaža painiava. Bėda, kad jos yra nekonkrečios, nes neapibrėžta ir nepaaiškinta semantinė prasmė. Aptarkime tai plačiau.

Laikraščio *Mokslo Lietuva* vertinimus doc. dr. A. Samalavičius pradeda taip: „Apžvelgiant ir eksperto požiūriu vertinant SRTV (šiam straipsnyje, kaip nurodyta anksčiau, naudojama kita santrumpa – SRTR, – V. R.) fondo jau dešimtmetį remiamus Lietuvos kultūros leidinius (...)“. Iš kur tas „apžvelgiant“? Ne jau iš tikrųjų turima mintyje laikraščio apžvalga? Ir kodėl „eksperto požiūriu“? Čia susiduriame su loginiu minties kalambūru: iš kur atsirado tas eksperto požiūris, jei nebuvo atlikta leidinio ekspertizė. O jei nebuvo ekspertizės, tai koks gi čia ekspertas ir jo požiūris? Kita vertus, ką „apžvelgiant“? Gautus ir čia (laikraštyje bei SRTR fondo tinklalapyje) nepaskelbtus kultūros leidinių ekspertizė duomenis ar ekspertizei

skirtus laikraščius? Gal pats ekspertas tą ir nežino...

Docento tekste randame ir kitą šiuo atveju vertą dėmesio (ekspertizės?) užuominą. Jis rašo: „(...) prielaidomis ir buvo remtasi **taikant kriterijus** leidinių **ekspertiniam vertinimui**.“ Čia ir vėl tarsi savotiška loginė aliuzija į ekspertizę, nes kaip galima atlikti „ekspertinį vertinimą“ neatlikus pačios ekspertizės? Kita vertus, kas gali patvirtinti, kad būtent taip autorius supranta „ekspertinį vertinimą“? O gal tas „ekspertinis vertinimas“ jam tėra tik laisvas ir subjektyvus pasamprotavimas apie leidinį, šiek tiek pasižvalgus po vertinamo laikraščio puslapius? Jei taip, tai jokios mokslinės ekspertizės užuominų čia irgi nėra. Priminimas, kad ekspertiniam vertinimui buvo taikomi kriterijai, taip pat apie ekspertizę nieko konkrečiau nepasako, nes jie toliau vertinimuose visai nebeminimi – nėra nei išvardyti, nei aptarti. Jais nesiremta ir rašant ekspertų vertinimus.

Ekspertas A. Navickas savo rašinyje sąvokos „ekspertizė“ taip pat nemini. Tačiau jo vertinimuose randame tokį įrašą: „Prieš pradedant konkrečių leidinių analizę, būtina (...)“. Pastarasis priminimas

(gal sau, gal sau ir kitiems ekspertams, gal ekspertizė užsakovams?) aiškiai rodo, kad autorius tikrai žinojo, jog norint kaip ekspertui įvertinti vieną ar kitą kultūros leidinį, reikia atlikti jo analizę (ne pasižvalgyti po leidinį ar jį apžvelgti). Lyg ir atrodytų, kad jis ir pats ruošėsi ją daryti (o gal ir atliko?), ir kitus ekspertus skatino taip pasielgti. Tačiau vien sąvokos „analizė“ paminėjimas ekspertizės tai pat dar nerodo. Tam reikėtų žinoti, kaip pats ekspertas šią analizę suprato – ar ją tapatino su ekspertize, ar suvokė vien kaip mėgėjišką ir lengvą pasižvalgymą po leidinių puslapius, kad toliau savo vertinimuose galėtų ramiai parašyti, jog „Pagal tematiką ir periodiškumą juos (ekspertų vertintus devynis kultūros leidinius, – V. R.) galima suskirstyti bent į keturias grupes (...)“, arba kad „*Mokslo Lietuva*. Lietuvos mokslininkų sąjungos leidinys“ ir pan. Argi tam nustatyti reikia ekspertizę ir ekspertų? O gal šiuos laikraštyje paskelbtus padrikus, jokiais ekspertizės duomenimis nepagrįstus savo vertinimus jis kaip tik ir supranta kaip laikraščio analizę?

Visa tai rodo, kad eksperto A. Navicko leidinių vertinimuose

ekspertizė visiškai nėra minima. Šiame jo rašinyje nėra ir aiškių užuominų ar kitų įrodančių faktų, kad minėtų kultūros leidinių ekspertizės vis dėlto buvo atliktos. Todėl skaitytoji lieka vien neapibrėžta leidinių analizės užuomina ir savotiška mįslė – kodėl iš ekspertų akiračio, rašant *Mokslo Lietuvos* ekspertų vertinimus, visiškai dingio tiek pačios ekspertizės, analizės, tiek jų metodikos dalykai, tiek informacija apie jų metu įgytus leidinių tyrimo duomenis?

Dėl viso to skaitytoji taip ir lieka neatsakytas labai svarbus klausimas – ar iš tikrųjų buvo atliktos SRTR fondo remiamų kultūros leidinių mokslinės ekspertizės. Apmaudu, bet visi iki tol šiame straipsnyje išvardyti faktai (rašiniuose nepaminėta sąvoka „ekspertizė“, neapibrėžti ekspertizės privalomi metodologijos bei metodikos dalykai, nepagrįsti konkrečiais ekspertizė duomenimis ekspertų vertinimai ir kt.) nesudaro palankių prielaidų atsakyti teigiamai. Tegul atsakymą į minėtą klausimą, dar kartą atidžiai perskaitęs laikraštyje minėtus ekspertų vertinimus, susiras sau kiekvienas *Mokslo Lietuvos* skaitytojas.

Bus daugiau

Mokslas turi būti tauriausias tėvynės įsikūnijimas, nes iš visų tautų pirmaus visuomet ta, kuri aplenks kitas mokslu ir protine veikla.

L. Pasternakas

NACIONALINĖ PAŽANGOS PREMIA 2007

Tai kasmetiniai apdovanojimai, skiriami siekiant paskatinti Lietuvos intelektualinį progresą, mokslą, kultūrą, verslo ir visuomenės pažangą.

MOKSLO PAŽANGOS PREMIA
Už mokslo ir Lietuvos intelektualinio potencialo vystymą. Mokslininkams ar jų grupėms, kurių atradimai ir darbo rezultatai turi didelę įtaką Lietuvos pažangai.

PARTNERYSTĖS PAŽANGOS PREMIA
Už indėlį į gyvenimo kokybės gerinimą ir šalies konkurencingumo didinimą. Mokslininkams ir verslininkams už sėkmingą bendradarbiavimą ir drąsias, eksperimentų taikymą versle.

KULTŪROS PAŽANGOS PREMIA
Už pasaulinės patirties ir savo talento sklaidą ugdyant Lietuvos ateities kartas visose kultūros raidos formose.

Informaciją apie premijas rasite internete adresu <http://www.npp.lt>.

Indikatoriai:

Mecenatai: VST, MG BALTIC

Premijų teikėjai: LITUVOS DRĄNUMAS, Alma littera

Kiti partneriai: SKC

Informaciniai partneriai: Verslo žinios, Verslo kūrėjas, VZ.lt, Mokslo Lietuva, Lietuvos universitetas

Partneriai: NORWOOD & PARTNERS, Deloitte, TRIVA/VEDUTA, HILL, multi

Pradeda veikti EuroTermBank konsorciūmo įvairių kalbų terminologijos portalas

EuroTermBank konsorciūmas praneša, kad pradės veikti įvairių kalbų terminologijos portalas adresu www.eurotermbank.com. Tai daugelio Europos terminų bankas, teikiantis bendrą sąsają su išsamiais žiniatinklio terminologijos ištekliais. Šiuo metu galima rasti maždaug 600 tūkst. terminų įrašų, kuriuose yra daugiau kaip 1,5 milijono terminų įvairiomis kalbomis. Daugiausia dėmesio *EuroTermBank* skyrė vadinamųjų naujų Europos šalių kalboms, t. y. estiškiems, vengriškiems, latviškiems, lietuviškiems ir lenkiškiems terminams bei jų atitikmenims anglų, vokiečių, prancūzų ir kitomis kalbomis (iš viso įtraukta daugiau kaip 25 kalbos). *EuroTermBank* konsorciūmas į duomenų bazę toliau įtraukia visus galimus terminologijos išteklius arba per *EuroTermBank* susieja juos su pagrindine terminologijos tinklų sąsaja.

Poreikis turėti prieigą prie įvairių kalbų suderintos terminologijos europinės, ekonominės ir socialinės plėtros kontekste tampa vis aktualesnis. Tačiau įvairių kalbų terminai vis dar kuriami ir platinami tam tikrose įstai-gose, įmonėse. Specializuotus terminų rinkinius neretai sunku pasiekti, nežaizai terminologijos duomenų galima gauti tik spausdinta forma, o konfidencialumas ir autorių teisės dažnai laikomos didesniu prioritetu nei duomenų pasiekiamumas ir kokybė.

Kaip atskira paslauga *EuroTermBank* portale siūlomas bendrasis paieškos portalas, teikiantis sąsają su centrine duomenų baze, kitais vietiniais ir tarptautiniais terminų bankais. Šis portalas gali būti nesunkiai išplečiamas įkeltais naujais terminologijos ištekliais. Unikali įrašų jungimo technologija padeda vartotojui lyginti visuose terminų rinkiniuose įvairiomis kalbomis pateikiamus atitinkamus terminus. Turinio teikėjai naudoja parinktį, kuria prisijungus prie tinklo galima įtraukti ar redaguoti įrašus.

„Projektas, vykdomas kartu su aštuoniais partneriais iš septynių Europos šalių, nutiesia tiltus tarp atskirų „naujosios“ ir „senosios“ Europos terminologijos pasaulių, terminografijos ir kompiuterinės lingvistikos. Į kalbos masyvui skirtą rinkinį įtraukta daugybė įvairių kalbų terminų. Be to, kaip nurodo Kelno taikomųjų mokslų universiteto Informacijos vadybos instituto prof. dr. Klausas Dirkas Schmitzas, čia panaudotos naujausios technologijos, nuo efektyviausių praktinių terminų tvarkymo metodų iki duomenų modeliavimo, siekiant sukurti IPR apdorojimo modelį ir aukščiausius technikos standartus atitinkančias programas“.

Naujasis terminologijos portalas ypač naudingas vertėjams, lokalizuotojams, terminologams, redaktoriams ir visiems, dirbantiems lingvistikos srityje. Tai patikimas mokslininkų, pedagogų, studentų ir kitų vartotojų informacijos šaltinis. Kaip bendro terminų naudojimo įrankis jis gali praversti organizacijoms, norinčioms skelbti savo terminų rinkinius viešai arba pasirinktai auditorijai. Kaip terminologijos žiniatinklio tarnyba ji bus įdomi programinės įrangos kūrėjams, ketinantiems į jas įtraukti terminologijos paslaugas.

Portalas sukurtas atsižvelgiant į tarptautinius standartus, pavyzdžiui, ISO 12620, ISO 16642. Lengvą keitimąsi duomenimis užtikrina TBX formatas. Terminų banke visi terminai suskirstyti pagal dalykines sritis remiantis *Eurovoc* – oficialiu daugiakalbiu Europos Sąjungos tezauru. *EuroTermBank* tyrimo metodika ir svarbiausi rezultatai pateikti monografijoje *Towards Consolidation of European Terminology Resources. Experience and Recommendations from EuroTermBank Project*.

Dr. Albina Aukšoriūtė

Gedimino Žemlicko nuotraukos

Apie aktualias Vilnijos problemas diskutuoja Kazimieras Garšva, Algimantas Masaitis, Gintautas Šapoka ir Alfonsas Kairys

Pradžia Nr. 5

Mokslas Lietuvos redakcijoje diskutuojame apie Vilnijos reikalus, šio regiono integracijos sunkumus į Lietuvos valstybės gyvenimą. Diskusijoje dalyvavo didžiulę profesinės veiklos ir gyvenimišką patirtį sukaupę asmenys: Vilniaus miesto savivaldybės tarybos narys, labdaringo Aldonos ir Jono Čingų fondo pirmininkas Jonas Endriukaitis, Vilnijos draugijos pirmininkas humanitarinių mokslų daktaras Kazimieras Garšva, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Rytų Lietuvos programos poskyrio vedėjas Alfonsas Kairys, Lietuvos mokslininkų sąjungos pirmininkas, Mykolo Romerio universiteto Politikos mokslų katedros vedėjas doc. dr. Antanas Kulakauskas, Lietuvių švietimo draugijos Rytas pirmininkas Algimantas Masaitis, ūkininkas, kolekcininkas, kraštotyrininkas, bibliofilas, giminės tyrinėtojas iš Alytaus rajono Gintautas Šapoka ir Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys lituanistas prof. Zigmas Zinkevičius.

Lietuviškos mokyklos – paradoksas?

Mokslas Lietuva. Mūsų diskusija įgijo pagreitį, įsivažiavo. Bet klausimų nemažėja. Ką gerbiamasis Algimantas Masaitis atsakytų į Gintauto Šapokos nuogaštavimus, kad kai kurios Vilnijos krašto lenkų iniciatyvos ne telkia vietinių lenkų ir lietuvių tautas, bet kartais jas priešina, net pjudo? Mintyje turiu statomus paminklus ir atminimo žymes Armijos Krajovos kovotojams, kurie Vilnijos krašte nukreipdavo ginklą prieš taikius lietuvius. Tai ir paroda Šalčininkų kultūros centre Vilniaus arkivyskupui Romualdai Jalbžykovskiiui, kuris pasižymėjo lietuvių kunigų ir tikinčiųjų persekiojimu, neįsileido į Vilniaus vyskupijos bažnyčias pamaldų lietuvių kalba. Buvo teisingai Kazimiero Garšvos pasakyta: tokios parodos nesukeltų lietuvių pasipiktinimo, jeigu jos objektyviai įvertintų vienos ar kitos asmenybės veiklą Lietuvoje. Arkivyskupą R. Jalbžykovskį parodų rengėjai gali pristatyti, kaip tik nori, tai jų reikalas, tačiau argi Lietuvoje lietuviai neturi teisės priminti to paties arkivyskupo padarytų skriaudų lietuviškumui? Ar mes turime teisę į savo istorijos traktavimą, pagaliau ar turime teisę turėti savo poziciją ir nuomonę gimtojoje šalyje?

Algimantas Masaitis. Dėl Armijos Krajovos reikalų nelabai norėčiau kalbėti, nes tai politinis dalykas, mano galva, neužbaigtas, o tai, kas buvo mėginta spręsti, padaryta ne visai teisingai. Toks mano požiūris. Prie šios problemos dar reikės grįžti. Galimas dalykas, kad teks ieškoti kompromiso, bet akivaizdu, kad žudynių buvo per daug, lietuviai buvo žudomi kryptingai. Bet ir čia laikas savo daro: reikia ieškoti abipusio supratimo.

VILNIJA: LĖTAI GYJANTI KRAŠTO ISTORIJS ŽAIZDA (3)

Dėl parodos arkivyskupui R. Jalbžykovskiiui. Vilniaus arkivyskupu jis tapo po to, kai savo pirmąją arkivyskupą Jurgį Matulaitį išstūmė į Marijampolės vienuolyną ir užėmė jo vietą. Bet Lietuvą užėmus vokiečiams R. Jalbžykovskis buvo išsiųstas į tą patį vienuolyną Marijampolėje, į kurį jis buvo ištrėmęs J. Matulaitį. Ten dienas leido kaip pensininkas. Tikriausiai turėjo laiko daug ką apmąstyti, ypač prieš mirtį.

Gintautas Šapoka. Norėčiau priminti, kad R. Jalbžykovskis 1944 m. sovietams išstūmus vokiečius iš Lietuvos 8 mėnesiams grįžo į Vilnių ir toliau vadovavo arkivyskupijai. 1945 m. pasitraukė į Lenkiją, gyveno Balstogėje ir ten mirė 1955 metais. Neteko girdėti, kad būtų pakeitęs savo požiūrą lietuvių atžvilgiu, atgailavęs dėl jiems padarytų skriaudų.

A. Masaitis. R. Jalbžykovskis buvo ne vienintelis šio krašto lenkintojas, veikė visa lenkinimo sistema. Jeigu Lenkų rinkimų akcija Lietuvoje nesiektų aštrinti tautinių santykių Vilnijos krašte, Šalčininkuose neregėtų R. Jalbžykovskiiui skirtos parodos. Patiems šio krašto lenkų vadukams visiškai aišku, kad tokia paroda tik paaštrina padėtį. Pabrėžtinai norima parodyti: štai mes esame... Bet tą patį savo buvimą juk galima parodyti visai kitais būdais, neužgaunant lietuvių jausmų.

G. Šapoka. Noriu grįžti prie Lietuvos ir Lenkijos seimų asamblėjos, kuri renkasi du kartus per metus ir sprendžia abiem šalims aktualius klausimus. Paskutinėje asamblėjoje

Lenkijos Seimo narys Gintowtas Dziawaltowski savo pranešime pasakė štai kokį sakinį: „Lietuvos paradoksas yra tas, kad Vilniaus krašte šalia lenkiškų mokyklų statomos ir lietuviškos mokyklos.“ Cituoju pagal Aušros 2006 m. Nr. 23.

O visi Lietuvos Seimo nariai tylėjo, vadinas, juos tenkina tokios traktuotės. Visai galimas dalykas, kad tokie Seimo nariai kaip Valdemaras Tomaševskis ir atstovavo Lietuvos reikalams toje asamblėjoje.

Skaldymosi politikai naudojamoms mokykloms

A. Masaitis. Pusę amžiaus dirbu pedagogo darbą ir noriu pažymėti, kad tas mokyklų skirstymas į lenkiškas ir lietuviškas Vilnijos krašte man nepatiko anais laikais, nepatinka ir dabartiniais. Atskirtis nėra geras dalykas, nes skirstydami mes ilgam apsikasėme, įlindome į apkasus. Viena pilis lenkiška, kita lietuviška, ir taip stovime vieni prieš kitus.

Jeigu būtų neskubėta tas mokyklas atskirti, šiandien daugelį dalykų būtų lengviau spręsti.

Kazimieras Garšva. O štai Rūdiškių ir Pagirių mokyklos. Kaip pakomentuotumėte jų veiklą?

A. Masaitis. Rūdiškėse buvo didelė trikalbė mokykla. Tačiau šiandien neliko nė vieno mokinuko rusakalbio. Mažėja ir lenkų. Lietuvių daugėja. Pagiriuose ta pati tendencija. Tik dviejose klasėse-komplektuose dar yra keli mokinukai, kurie

mokosi rusų kalba. Lenkų padaugėjo, bet dabar padėtis stabilizavosi. O lietuvių moksleivių daugėja.

Dėl Marijampolės mokyklos, kur man teko 46 metus mokytojauti ir būti vidurinės mokyklos direktoriumi. Marijampolės vidurinė išaugo iš pradinės mokyklos. Sovietiniais laikais vietinės tarybinio ūkio partinės organizacijos iniciatyva buvo atidarytos rusų klasės, bet ilgainiui, tėvams pagėdaujant, tos rusų klasės išnyko.

Per Atgimimą sukruoto lenkų agitatoriai ir remdamiesi Lietuvos Konstitucija pareikalavo atidaryti lenkiškas klases. Atsirado vienas kitas tėvas, kuris savo vaikus norėjo mokyti lenkų kalba. Jie buvo visais būdais agituojami siekti lenkiškų klasių atidarymo. Tie agitatoriai – tai Lenkų rinkimų akcijos Lietuvoje aktyvistai. Jiems rūpėjo Marijampolyje būtina atidaryti lenkų mokyklą ir kad ji būtų po vienu stogu su lietuviška. Aš įrodinėjau, kad Europos Sąjungos šalyse nėra dvikalbių ir trikalbių mokyklų, nes tai daryti netikslinga.

10 metų man pavyko nuo dvikalbės mokyklos Marijampolyje apsiginti, tačiau buvau smarkiai puolamas. Kai atėjo mano pensinis amžius, o įstatymai buvo tokie, kad mūsų darbą buvo galima koreguoti darbo sutartimis, tai mane bemat išstūmė į pensiją. O dabar po 6 mėn. trūkusio skandalo Marijampolyje atidaryta lenkiška mokykla tose pačiose patalpose.

Elgiamasi iššaukiamai. Lenkiška klasė gražiai suremontuota, įstatytos didžiulės naujos durys, privežta kompiuterių, yra internetas. Visai mokyklai reikia renovacijos, bet vis sądėmesys telkiamas tik į lenkiškąją dalį. Visa tai pykdo žmones, ne

nereikalinga. Mano įsitikinimu, ji čia visai nereikalinga. Ir daugelio vietinių tėvų įsitikinimu – taip pat. Vietiniai vaikai jos ir nelanko. Seniūnas į tą mokyklėlę atveža mokinukus iš gana tolimų apylinkių.

M. L. Noriu paklausti Jono Endriukaičio, ar daug Vilnijos krašte turime tokių mokytojų, mokyklų vadovų kaip Algimantas Masaitis. Tokių žmonių, kurie sugeba su vietiniais gyventojais sugyventi, juos suprasti ir veikti valstybiškai. Apskritai, koks yra mokytojo vaidmuo Vilnijoje?

J. Endriukaitis. Mūsų mokytojų, mokyklų vadovų vaidmuo labai didelis šiame krašte. Ten, kur buvo geri vadovai, mokytojai, tos mokyklos ne tik išsilaikė, bet jos tvirtėjo, augo, ir ten pasiekta gerų rezultatų. Tokių mokytojų ir mokyklų yra Bezdonyse, Riešėje, Turgeliuose, Šalčininkuose. Jų daug. Deja, ne visur. Labai svarbu, kad mokytojas toje vietovėje būtų matomas, nenutolęs nuo mokyklos. Jau keli mokyklų vadovai spaudoje yra rašę, kad mokytojas ir direktorius turi būti netoli savo mokyklos. Kad moksleiviai ir jų tėvai tuos mokytojus ir mokyklų vadovą matytų kuo dažniau, kad jie turėtų kuo didesnę įtaką toje vietovėje.

Pateiksiu mūsų didelio pralaimėjimo pavyzdį – tai Pabarė. Buvo puikios patalpos, visa, ko reikia ir ko dažnai trūksta kitose kaimo mokyklose. Tačiau iš lietuviško darželio vaikai eidavo mokytis į lenkiškas klases. Buvau Vilniaus apskrities švietimo reikalų patarėjas ir nuvažiauju į Pabarę išsiaiškinti, dėl kokios priežasties vaikai eina į lenkiškas klases. Pavaikščiojau ir pamaciau, kad labai geromis sąlygomis ten dirbama. Priėjęs su mokytoju prie lango pagyriau, kad viskas aplinkui gražu, paklausiau, kaip upele vadinas. Mokytoja prisipažino nežinanti: atvažiuoja iš Kauno. Pamokos jau būna prasidėjusios. Kai paskutinė pamoka

baigiasi, tai jau autobusas netoli stotelėje burzgia, kelias minutes mokytojos palaukia... Po 2–3 metų lietuviška mokyklėlė užsidarė, nors jai nieko netrūko.

Mokytojas yra visa ko vadovas to krašto mokykloje. Jeigu tokių entuziastų pavyksta rasti, tai mokykla gyvuos ir mokinių joje netrūks. Jeigu mokytojas atvažiuojantis ir į aplinką neįaugęs, tai nieko gero nelauk.

Už tvarką pirmiausia savo pačių kieme

K. Garšva. Apskritįje jau penkios lietuviškos mokyklos uždarytos. Kurlionių, Tabariškių – ar ten buvo prasti vadovai, o gal kitos priežastys?

J. Endriukaitis. Tabariškėse mokyklos vadovė pradėjo fiziškai muštis su savo kolegėmis. Tai apie kokį lietuviškos mokyklos autoritetą tada galima kalbėti.

Laukti ne rankas sudėjus, bet dirbant

M. L. Suprantu, ką norite pasakyti: ne tokia yra Lietuvos ir Europos Sąjungos politika savo regionų ir tautinių mažumų atžvilgiu. Tačiau vietiniai agitatoriai nenori, kad lenkakalbiai Vilnijos gyventojai integruotųsi į Lietuvos kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą, jie daro viską, kad tų gyventojų atskirtis nuo Lietuvos valstybės didėtų. Ne integracijos, bet atskirties politika. Ar teisingai formuluoju? Patys vietiniai gyventojai turi savyje subrandinti norą būti Lietuvos piliečiais ne pagal pasą, bet pagal įsitikinimus. Bet kad taip įvyktų, reikia laiko? Laukimas – geriausia politika?

K. Garšva. Penkiolika metų laukėme, dar palauksime penkiasdešimt.

A. Masaitis. Reikia laukti ne rankas sudėjus, bet dirbant. Ne miegoti kviečiu, bet ramiai dirbti. Nesinervinant ir nesiblaškant. Pats gyvenimas parodys, ar ta lenkiška mokykla Marijampolyje reikalinga, ar

A. Masaitis. Dabar ne taip svarbu, ką šalia mūsų daro lenkų agitatoriai, bet labai svarbu, kokios yra tame krašte lietuviškos mokyklos. Jas reikia labai smarkiai stiprinti. Ateina atsitiktiniai mokytojai, kasmet keičiasi – nieko gero nebus. Jeigu mokytojo pavyzdys žmonėms nekelia pasigėrėjimo – dar blogiau. Kitos jėgos tuojau pat pasinaudoja tokiais faktais. Dabar svarbiausia ne naujų mokyklų kūrimas, bet esančių mokyklų stiprinimas. Jeigu jos būtų stiprios, tai Šalčininkų rajone kelios pradinės mokyklėlės nebūtų uždarytos.

K. Garšva. Ne kelios, bet 10 mokyklų uždaryta. Kasmet uždaroma po mokyklą, o nė viena nauja neati-daroma.

A. Masaitis. 66 židiniai lietuviškumo veikia. Kad daugiau mokyklos nebūtų uždarinėjamos, reikalinga jų gera priežiūra. Svarbu žmonėms pasitikėti, bet ne mažiau svarbu ir tikrinti. To dar labai stinga.

M. L. Kas turi tikrinti?

A. Masaitis. Pirmiausia švietimo institucijos – savivaldybių ir apskrities. Man skaudu girdėti apie prastą mokytojų elgesį, o mane pasiekia tokios žinios. Neseniai gavau pranešimą, kad vienoje mokykloje nėra nustatyta pamokų pradžios ir pabaigos. Kada mokytojas atvažiuoja, tada ir pradeda pamokas. Kada nori, tada išvažiuoja. Apmaudu, kad patys savo kieme nepadarome tvarkos.

M. L. Gerų mokytojų problema – amžina, visais laikais jų trūko ir, matyt, visada trūks.

J. Endriukaitis. Atvažiuojantys mokytojai, jeigu tokių dauguma – tai viena didžiausių problemų.

A. Masaitis. Atvažiuojantys geriau negu nieko, bet tai labai blogai. Mokytojai turi jausti į tą vietą, net per atostogas turėtų iš tos vietos neišvažiuoti. Turi tėvynę pažinti ir po užsienius pavažinėti, bet ir prie savo mokyklos daug laiko praleisti. Svarbu su mokinių tėvais nuolat bendrauti, susitikti su vietiniais žmonėmis.

Tik per Vilnių atsigaus Lietuva

M. L. Kad jau kalbamės „Mokslo Lietuvos“ redakcijoje, tai paklausiuką Vilnijos labui galėtų padaryti ir ligi šiol nedarą mūsų mokslininkai?

J. Endriukaitis. Būtų labai naudinga, jeigu bent retkarčiais į mokslininkų konferencijas Vilniuje galėtų atvykti mokytojai. Ne tokia jau didelė problema mokytojams čia atvažiuoti, gal rastume ir kur pernaktuoti, šiokių tokių lėšų tiems reikalams galėtume skirti. Tuos krašto mokytojus labai svarbu būtų su Vilniaus inteligentija glaudžiau suartinti. Kad nebūtų taip: išvažiuo kur nors į Dieveniškės, užsikūit kasdieniuose rūpesčiuose, į Vilnių tik kartą ar du per metus atvažiuoja...

Mes vežame į tą kraštą lietuviškas knygas, bet jos dažnai atsitiktinės, atliekamos. Reikia sistemingo darbo, kai ko galėtume pasimokyti ir iš lenkų. Lenkiškų mokyklų moksleiviai dažnai nuvežami į Lenkiją, ekskursijose jiems aprodamos tos šalies įžymybės. Lietuviškų mokyklų vaikams ekskursijų dar per mažai rengiama po Lietuvą.

M. L. Tai lėšų ar iniciatyvos trūkumas?

J. Endriukaitis. Pirmiausia noro trūkumas. Lėšų kelioms mokykloms esu pažadėjęs. Šalčininkuose vienoje mokykloje baigdamas kalbą sakau: Vilniuje bus krepšinio varžybos, atvažiuokite, bet prieš krepšinį pavaikščiokite po Vilnių, mes jums surengsime ekskursiją... Pusė metų

praėjo, o norinčiųjų neatsirado. Keliose mokyklose tą siūliau. Vadinasi, mokytojų problema. Vaikai su entuziazmu tokius pasiūlymus sutinka, bet paskui niekas jiems nepavadovauja, nepadedą, neorganizuoja. Tuo viskas baigiasi. O juk negali iš kitur atvažiuo- vęs žmogus ten vietoje įvesti tvarką.

Ir pabaigai. Su krašto pedagogais turėtų būti mezgamas ir intelektualinis ryšys. Vilniaus mokytojų namuose mes organizavome švietimo centrą, buvo atėjęs Darius Kuolys, kiti asmenys, bet mums pristigo jėgų. Dabar, kai nebebūsiu Vilniaus miesto savivaldybės tarybos narys, gal liks daugiau laiko. Manau, kad Mokytojų namai mokytojams turėtų būti antraisiais namais. Tuo labiau, kad dabar duris atvėrė gražiai atnaujinta Šv. Kotrynos bažnyčia, ten vyksta įdomūs koncertai. Reikėtų siekti, kad Vilnijos mokytojai Vilniuje jaustųsi kaip namuose. Marijos Gimbutienės knygoje, kuri

po Vilniaus rajono mokyklas, pažiūrėti, kaip ši šventė švenčiama. Nustebau, nes Lietuvoje niekur to neteko matyti. Net vaikų darželiuose mačiau susikabinusius rankytėmis vaikučius – lenkiukus kartu su lietuviukais. O *Ažuolai žaliuos* girdėjau taip traukiančius, kad net skambėjo. Ne kartą esu sakęs: jeigu mano valia būtų, tai visus Lietuvos mokyklų direktorius atvežčiau į Vilnijos mokyklas, Vilniaus ir Šalčininkų rajono, kad pasižiūrėtų.

Tuo pačiu metu aplankiau ir Vilniaus mokyklas, apie tai neverta net šnekėti. Buvo užrakintos arba minėjimai vyko, kad tik būtų padėtas „paukščiukas“.

M. L. Vilniaus mokyklose visas parakas, matyt, išievojamas per Šv. Valentino dieną.

Z. Zinkevičius. Skirtingai nuo Vilniaus miesto mokyklų, Vilniaus ir Šalčininkų rajonų mokyklose į šventes moksleiviai ateina su savo tėvais,

nuo Vilniaus ir maždaug iki Vilniaus, o toliau į pietus kalbama gudiškai, t. y. baltarusiškai. Bet pamėginkite tai paaiškinti tiems, kas nenori girdėti. Jus pradės įtikinti, kad tai esanti lenkų tarmė. O už Lietuvos sienos ta pati kalba, kuri niekuo nesiskiria, jau vadinama gudų kalba. Tai ar čia ne mitas? Labai solidžioje Lenkijos spaudoje apie tai esu rašęs, bet mane užsipuolė: kodėl dabar Zinkevičius skleidžia tokias nesąmones, kad Vilniaus krašte gali būti kažkokia baltarusių kalba?.. Lingvistui tai jokių abejonių nekyla, iš pirmo sakinio aišku, kad tai ne lenkų kalba. Bet mitas įsigalėjęs.

Ar reikia programos Rytų Lietuvai

M. L. Paprastai įsigali mitai, kurie kažkam naudingi. Manau, pats laikas suteikti žodį Tautinių mažumų ir

Alfonas Kairys. Jeigu neprieštarausite, iš pradžių pakalbėsiu apie Tautinių mažumų ir išievojimo departamento darbą Rytų Lietuvoje, kuris daugeliui žmonių mažai žinomas, jeigu neatveriamas departamento tinklalapis. Ten tu naujienu yra.

Sakoma, kad Lietuvoje yra 115 tautinių mažumų. Tačiau galima auditorijai patikslinti, kad yra 116: lietuviai yra tautinė mažuma Vilniaus rajone, kur gyvena per 20 proc. lietuvių, Šalčininkų rajone (10 proc.) ir Visagino mieste (15 proc.). Todėl departamente įsteigtas Rytų Lietuvos programos poskyris, kuriam man tenka vadovauti. Prof. Z. Zinkevičius būnant švietimo ir mokslo ministru veikė (iki 2003 m.) programa Rytų Lietuvai. Paskui parengėme programos projektą 2004–2006 m., bet iš tuometinės vyriausybės buvo gautas atsakymas, kad tokia programa nereikalinga, nes Rytų Lietuva niekuo iš kitų regionų neišsiskiria. Kiekvienas regionas turi savo ypatumus, tarkime, Biržų rajone atsiveria karstinės duobės – savitumas ir problema. Žodžiu, Rytų Lietuvos išskirti atskira programa nereikėtų.

Nuo to laiko Rytų Lietuvai turime labai menkas lėšas, maždaug 40 tūkst. litų. O Rytų Lietuva – tai ne vien Vilniaus, bet ir Trakų, Švenčionių, Ignalinos rajonai (pastarajame rajone mūsų departamento didžiausias rūpesčio objektas – Visagino miestas). Vis dėlto departamento direktoriaus Antano Petrausko dėka ši suma šiais metais išaugo iki 250 tūkst. litų. Tai pinigai, kuriais jau galima šį bei tą nuveikti. Juk daro ne vien mūsų departamentas, bet Švietimo ir mokslo bei Kultūros ministerijos, taip pat kitos institucijos.

Apie pažintinių kelionių svarbą

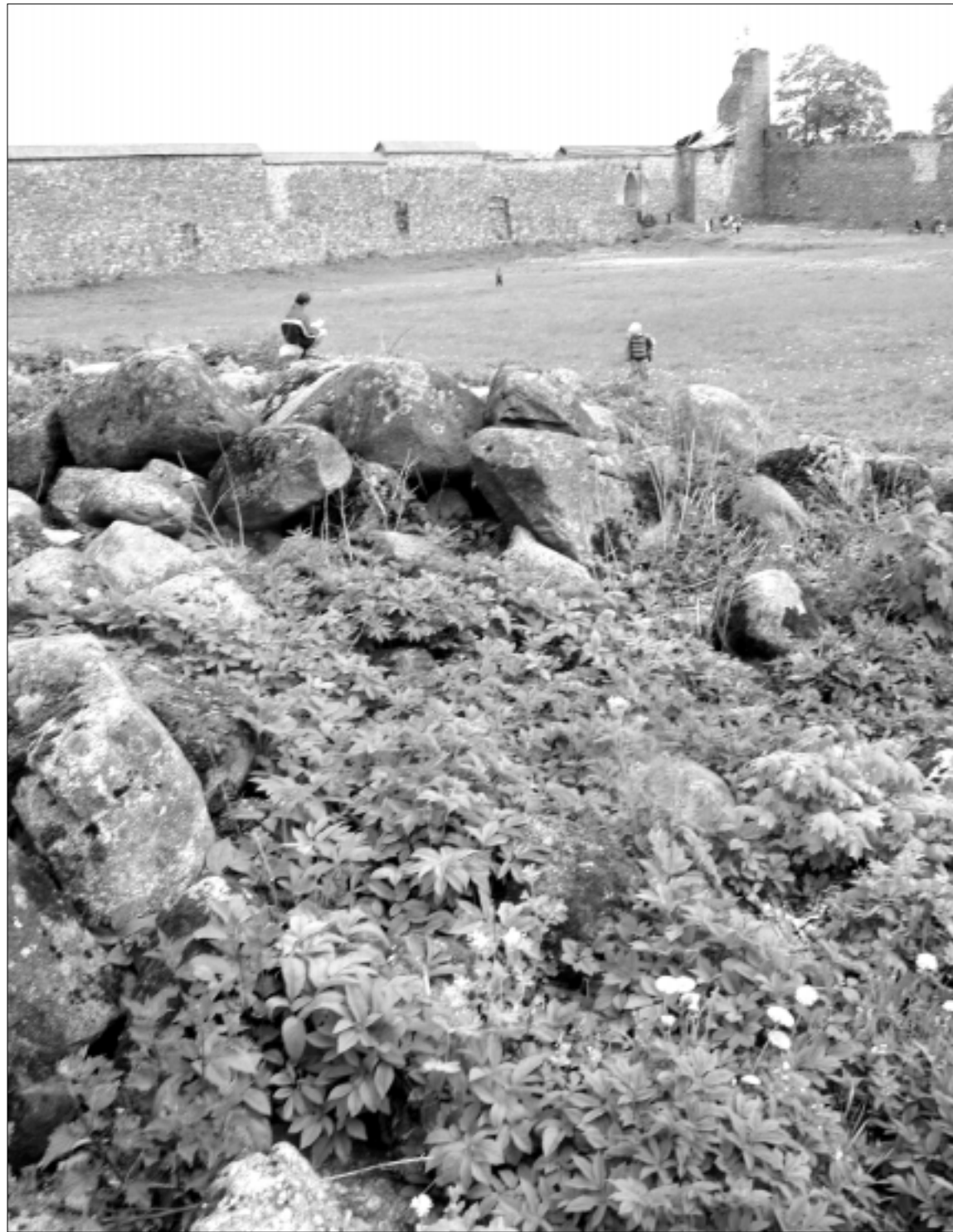
M. L. Į ką departamentas kreipia daugiausia dėmesio? Ko gero, mokyklos ir yra svarbiausias rūpesčio objektas?

A. Kairys. Švietimo reikalai Vilnijos krašte pridėjus Ignalinos rajoną su Visagino miestu yra tokie: mokinių skaičius šiems mokslo metams sumažėjo 1839. Tai gero dydžio vidurinė mokykla. Mažėjimas pastebimas visoje Lietuvoje. Įdomu tai, kad Vilniaus rajone 2006 m. buvo 4014 vaikų, kurie mokėsi lietuvių kalba. Šiomet – 4040. Kažkodėl to skaičiaus rašantieji apie rajoną nepastebi, bet nuo jo nepabėgsi. O iš viso moksleivių lietuvių mokoma kalba – 14 050. Tai štai ant popieriaus apskaičiavau: moksleiviams pažintinėms edukacinėms kelionėms po Lietuvą iš departamento lėšų kasmet reikėtų 312 autobusų. Vieno autobuso kelionės po Lietuvą kaina – 2 tūkst. litų. Pridėjus maitinimą, gidų paslaugas, bilietus už muziejus ir kitas išlaidas, kainuos 1 mln. 440 tūkst. litų. Departamentui tai jau pinigai, nors valstybei ir nedideli. Departamento lėšomis tokios kelionės rengiamos, nes tėvynės pažinimas yra mūsų rūpesčio objektas.

Vien lietuviškas moksleivias negalima apsiriboti, reikia paimti į tas keliones ir kitų mokyklų – lenkiškų ir rusiškų, moksleivius. Tai bus veiksminga priemonė patraukti į mūsų pusę kitų tautybių vaikus ir jų tėvus. Kai Butrimonių lietuviškai mokyklai skyrėme lėšų edukacinei pažintinei kelionei, jie paėmė į ekskursiją ir lenkiškos mokyklos mokinius, o rudenį du moksleiviai iš lenkiškos mokyklos atėjo mokytis į lietuvišką. Tai nedaug, bet jie perėjo.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Istorinę Vilnijos krašto praeitį mena Medininkų pilies griuvėsiai

neseniai išleista, yra labai prasingi žodžiai: „Tik per Vilnių atsigaus Lietuva.“ To visi ir turime siekti.

A. Masaitis. Visu šimtu procentu pritariu. Laikas keltis iš snaudulio.

Apie kuriamus ir skleidžiamus mitus

Zigmą Zinkevičius. Norėčiau atsisipirti nuo Jono Endriukaičio prisimintos Marijos Gimbutienės minties. Žinote, požymiai, kad Vilnija atsigauna, jau pastebimi, ir tai gana ryškūs požymiai. Prieš kelerius metus, artėjant Vasario 16-ajai, man teko pavažinėti

giminėmis, kuriems rūpi, ko vaikai išmoko ir kaip švenčia.

Tačiau M. Gimbutienės žodžiams visiškai pritariu. Čia, kaip ir visame krašte, yra ypatingos sąlygos, lietuvių bei kyla daug pavojų, ir tai žmonėms suteikia vis naujos ir sveikos energijos. Ir dar į ką norėčiau atkreipti dėmesį: šiame krašte labai paplitę įvairūs mitai – lenkomanų politikuotojų skleidžiamos nesąmonės. Ir žmonės jomis tiki. Kai kurios tų nesąmonių tapo visuotiniai priimtosi ir ne vien Lietuvoje, bet ir užsienyje. Kad ir toks lingvistams gerai žinomas dalykas. Vietinė lenkų kalba paplitusi į šiaurę

išievojimo departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Rytų Lietuvos programos poskyrio vedėjui *Alfonso Kairiui, kuris ligi šiol įnikęs į popierius kažką labai stropiai skaičiavo, į diskusiją neįsitraukė, tad gal dabar savo mintimis pasidalys ir su mumis.*

K. Garšva. Ne tik pasidalyt, bet ir pamėgins atsakyti į klausimą, kodėl Vilnijos krašte pažeidžiamos tautinių mažumų teisės, pavyzdžiui, Šalčininkų rajone neužtikrinamas mokymas gimtąja kalba?

M. L. Išties tokia jau realybė, kad Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose lietuvių sudaro tautinę mažumą.

I Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus salę vasario 14 d. prigužėjo iš visos Lietuvos susirinkusių Tėvynės pažinimo draugijos (TPD) narių ir svečių. Čia vyko konferencija *Asmenybės vaidmuo žadinant tautinę savimonę*. Po konferencijos prof. Onai Voverienei pirmą kartą išreikta Tado Daugirdo premija. Konferenciją įžanginiu žodžiu pradėjo TPD pirmininko pavaduotojas dr. Aurelijus Naruševičius, o pabaigoje apibendrino jos pirmininkas dr. Kazimieras Račkauskas. Pranešimą apie asmenybės vaidmenį skaitė MA narys korespondentas prof. Romualdas Grigas, o apie tautos dvasinį paveldą, kaip istorinį testamentą ainiams, – prof. O. Voverienė.

Prof. R. Grigo nuomone, tautą iš užmaršties prikelti tik asmenybės. Jis įvardijo tokias istorines asmenybes – Mindaugą, Vytautą, Joną Basanavičių, Vincą Kudirką, o šiais laikais – Joną Žemaitį-Vytautą, Adolfą Ramanauską-Vanagą, Juozą Lukšą-Daumantą. Beje, konferencijoje dalyvavo legendinio pokario rezistentų vado A. Ramanausko duktė Auksė Sko-kauskienė. Prof. O. Voverienė priminė, kad tautos naikinimas prasideda nuo jos istorijos naikinimo. Ji apgailestavo, kad net dabartiniai istoriniai įvykiai vaizduojami netiksliai, žavimasi globalizmu, kur tautos istorijai, jos esybei nėra vietos, o dauguma inteligentijos tyli. Lietuvių kalba, kaip artimiausia indoeuropiečių prokalbei, mokslo pasaulyje labai gerbiama, o pas mus ji ujama lauk iš gatvių, kultūros registruojant prekių, firmų, kolektyvų pavadinimus ir t. t. Turime 22 tomų žodyną, kurio pavydi didžiosios tautos, bet nesurandame lietuviško žodžio, kai reikia pavadinti kokią nors prekę. Mes vėl kaip plikbajoriai pradėdami gėdytis to, kas lietuviška.

LR Krašto apsaugos ministras Juozas Olekas, kalbėdamas apie kariuomenę kaip valstybingumo garantą, pabrėžė, kad jau pirmajame Lietuvos statute įvardyta kiekvieno žmogus pareiga kariauti. Tautų istorijas dažniausiai lemdavo karai. Mūsų herbe taip pat karys – Vytis. Lietuvos kariai dar Algirdo ir Kęstučio laikais buvo gerai ginkluoti. Dabar mes taip pat aprūpinti modernia technika, esame Europos Sąjungos ir NATO nariai, todėl dar niekada nebuvo tokie saugūs kaip dabar.

Ši konferencija ypatinga ne tik susirinkusiųjų gausa, bet ir tuo, kad ji atvertė naują draugijos veiklos puslapį. Tado Daugirdo premijos iškiliems tautotyriminkams dabar bus įteikiamos reguliariai. T. Daugirdo protėvių kilmės šaknys – tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų. Daugirdų giminė turėjo daug dvarų Lietuvoje – apie Ariogalą, Viekišius ir kitur. Prieš dvidešimt metų ir Akmenės kapinėse aptikau antkapinį akmenį su lenkišku užrašu, kad čia guli Daugirdų palikuonys (greta palaidoti jų tarnai, taip pat „kutai“, kurie „kutavodavo“ praskaltusius baudžiauninkus). Daugirdo pavardė labai lietuviška, rodanti, kad tai kilmingų palikuonių ainis.

Profesorė Ona Voverienė – pirmoji Tado Daugirdo premijos laureatė

Prof. Onai Voverienei Tado Daugirdo premiją įteikia LR Krašto apsaugos ministras Juozas Olekas

Tados Daugirdas ir savo dvasia liko Lietuvos patriotas, nors baigė Peterburgo ir Miuncheno meno akademijas, pradėjo tyrinėti Lietuvos kapynus ir tapo pirmuoju mūsų archeologu. Dėl to buvo pravardžiuojamas „litvomanu“. Sukaupęs labai daug etnografinės, liaudies meno medžiagos 1907 m. pradėjo dirbti Kauno muziejuje. Kaunui padovanojo savo radinius, biblioteką. Tuo jis nusipelnė didelę pagarbą ir 1905 m. buvo išrinktas į Vilniaus seimą. Beje, į jį pirmą kartą Europoje buvo išrinktos ir moterys! T. Daugirdas kartu su J. Basanavičiumi, A. Žmuidzinavičiumi sprendė lietuvių tautinės vėlavos, apdovanojimų, herbo klausimus. Vėliau, išrinktas Archeologijos komisijos pirmininku, pasiūlė vyriausybei nepriklausomybės kovotojus apdovanoti Vyčio kryžiumi. Daugirdo pasiūlymu įkurta Tėviškės pažinimo draugija (2006 m. V suvažiavime pavadinta Tėvynės pažinimo draugija) įsteigė Tado Daugirdo premiją, skiriamą už nuopelnus puoselėjant tautos paveldą. Pirmoji premija paskirta prof. Onai Voverienei.

Prof. Oną Voverienę gerai žino Lietuvos žmonės, nes dažnai skaito jos straipsnius, kuriuose analizuojami istoriniai įvykiai, patriotizmas, politinės aktualijos. Ji rašo straipsnių ciklus *Lietuvos aide*, *Tautotyroje*, *Tautos mokykloje*, *Mokslo Lietuvoje* (ten ji paskelbė daugiau nei 70 straipsnių), *XXI amžiuje* ir kituose leidiniuose. Profesorė, habilituota socialinių mokslų daktarė yra parašiusi 20 knygų, paskelbusi per 300 mokslinių straipsnių ne tik Lietuvos, bet ir užsienio spaudoje. Ji yra daugiau kaip 1 tūkst. švietėjiško pobūdžio straipsnių autorė. Prof. O. Voverienė – bibliometrijos pradininkė buvusioje Sovietų Sąjungoje, pagarsėjusi savo skelbiamais citavimo indeksais mokslinėje literatūroje. Profesorė – Lietuvos moterų lygos pirmininkė, Europos moters vardo dominantė, 1997 m. Pasaulio moteris, 2006 m. už publicistinę kūrybą apdovanota Vengrijos Respublikos valstybiniu apdovanojimu. Profesorė turi gerą išsklaidą, sklandžiai dėsto mintis, todėl puikiai aprašo herojinę ir skaudžią tautos patirtį, komunizmo, nacizmo padarinius ir globalizmo pavojus. Ji atskleidžia iškilų asmenybės vaidmenį įkūnijant laisvės ir nepriklausomybės idealus. O. Voverienės straipsnių, visuomeninės veiklos diapazonas labai įvairus.

Verta pasakyti keletą žodžių apie profesorę kaip žmogų. Tuo tikslu teko perversti archyvus, ką pats esu apie ją rašęs *Mokslo Lietuvoje*. Kartą, švenčiant profesorės jubiliejų, ji pasakė, kad gyvenimas susiklostė laimingai, nors „charakteris ir ne cukrus“. Pažįstu profesorę 15 metų ir druskos randu tik jos straipsniuose, nors pačios gyvenime jos buvo labai daug: mokėsi ir studijavo vakariniu ir neakivaizdiniu būdu, eksternu baigė vidurinę mokyklą. Paprastai neakivaizdininkai nesiekia mokslo aukštumų. Onai to nepakako. Baigusi universitetą pradėjo studijuoti Mokslinės ir techninės informacijos institute Maskvoje (humanitarė!). Sunku patikėti, kad jos pirmosios publikacijos buvo apie cheminių preparatų naudojimą automobilizme ir buitėje. 1975 m. Vilniaus universitete dėstė informatikos pagrindus, bet 1979 m. apgynusi pedagogikos mokslo kandidato disertaciją, pasuko visai nauju keliu, kuriuo žengia iki šiol. Vis dėl to nuo informatikos niekada nenusigrėžė. Išleido mokslo leidinius: *Informatikos teorija ir metodologija*, *Mokslinės techninės informacijos sistemos*, *Informatikos metodologija*, monografiją *Bibliometrija*. Tada ją aplankė sėkmė: 1995 m. dalyvavo IV pasaulio moterų konferencijoje Pekine, daugelyje kitų tarptautinių moterų konferencijų, tapo tarptautinio biografijų centro Kembridže garbės nare, Amerikos biografų instituto mokslinė bendradarbe.

Juozas Elekšis

Genų mokslo takais ir takeliais (2)

Atkelta iš 8 p.

identifikuoti palaikus, kurie yra kelerių metų senumo, ir visai kitas, jeigu palaikams yra keli tūkstančiai metų. Labai skirtingi lygmenys.

Beje, kai su anglais pradėjau kalbą apie tūkstantmečio ar dviejų tūkstančių metų senumo kaulus, rastus Lietuvoje, jie pareiškė, kad mokslinė prasme tai nesą įdomu. Jeigu būtų 10–20 tūkst. metų senumo, tada kitas reikalas.

Anglams neįdomu, bet gal mums įdomu?

Populiacinės genetikos prasme didžiųjų kunigaikščių Vytauto ar Gedimino palaikai nėra reikšmingi. Paprastam žmogui gal ir įdomu, bet populiacinės genetikos požiūriu tai neturi ypatingos prasmės, nebent jie būtų palikę tūkstančius palikuonių. Tokia istorija atsitiko su Čingis Chanu. Jis savo Y chromosomą stulbinančiai plačiai paskleidė po visą Aziją. Manoma, kad net šešiolika milijonų vyrų, dabar gyvenančių Azijoje ir kitur, savo organizme nešioja didžiojo mongolų chano Y chromosomą. Vyrai, turintys minimos chromosomos tam tikrą genetinį tipą, gyvena teritorijose, kurios tiksliai sutampa su mongolų totorių

imperijos teritorija didžiojo chano mirties metu 1227-aisiais. Tai labai tikėtina. Tuo labiau, kad jam atitekdavo visos gražiausios belaisvės.

Tačiau Rusijai XX a. jų carų palaikai aktualūs, rūpi visuomenei? Kur čia skirtumas?

Jeigu bus iškasti palaikai, ir dar nemažai, bus galima identifikuoti, kokie žmonės ten gyveno. Tai mane kaip genetiką domina. Bet ne konkrečios asmenybės, nes procesams, kurie vyksta žmonių populiacijose, tai nieko nesako. Suteikia tiek informacijos, kiek mums įdomus paprastas žmogus.

Ką gali Lietuvos genetikos mokslas

Paklausiu truputį kitaip. Štai Tolminkiemio bažnyčios griuvėsiuose buvo atlikti archeologiniai tyrinėjimai, aptikti kelių palaidotųjų palaikai. Atlikus antropologinį identifikavimą, nustatyta, kad vieni iš palaidotųjų palaikų galėjo būti Kristijono Donelaičio. Argi tai nesvarbu visai Lietuvos kultūrai?

Įdomu, nes galima pasakyti, kad čia Donelaičio, bet ne Petraičio ar Jonaičio palaikai.

Tada ir klausimo nekilo, kad būtų galima tirti rastųjų palaikų DNR. Suprantu, to meto Lietuvoje, kaip ir visoje TSRS, buvo neįmanoma tirti. O pasaulyje?

1992 m., t. y. gerokai vėliau, dirbau JAV, ir tuo metu buvo atlikti pirmieji rastųjų palaikų DNR tyrimai. Lietuvai ir dabar dar labai toli tokie darbai.

Tai kokiame lygmenyje dabar yra Lietuvos genetikos mokslas?

Žiūrėję, kokios srities tyrimus turime mintyje. Vienur geriau, kitur blogiau. Nemanau, kad net mano paties mokslinę veiklą būtų teisinga tapatinti tik su Vilniaus universitetu ir jo Santariškių klinikų Medicininės genetikos centro veikla. Man buvo tas pats, kur dirbti: Vilniuje, Vašingtone, Niujorke, Londone ar Taibėje. Tiesa, Vilniuje kai kuriems darbam neturėjau reikiamos įrangos ir lėšų, tyrimams vykdyti, todėl ir tekdavo dirbti kitose šalyse. Jeigu pažvelgtumėte mano mokslinių publikacijų sąrašą, įsitikintumėte, kad ten nelabai daug lietuviškų pavardžių.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Kaip Lietuvoje TRAMDOMAS CHAOSAS (4)

Atkelta iš 9 p.

Dar 4 mano straipsniai susilaukė per 100 citavimų. Vidutinis Lietuvos mokslininkas, dirbantis tikslųjų mokslų srityje, paprastai per visą gyvenimą cituojamas apie 300 kartų.

Vadinasi, vienas Jūsų 1992 m. straipsnis vidutiniškai vertas trijų mokslininkų gyvenimo?

Kalbant apie tą vieną mano parašytą straipsnį taip ir yra. Šis straipsnis iš chaoso srities yra antaras pagal citavimą pasaulio mastu. Pirmą vietą užima minėtas Oto, Grebodžio ir Jorko straipsnis. Iš viso esu pacituotas apie 2 tūkst. kartų. Manau, kad svarbiausia ne suminis citavimo indeksas, o kiek vidutiniškai citavimų tenka vienam parašytam straipsniui, nes didelį suminį citavimo indeksą galima gauti parašius daug mažiau cituojamų straipsnių.

Kaip šiandien jaučiasi Lietuvoje fizikai teoretikai? Turint mintyje, kad mokslas išgyvena ne geriausius laikus.

Fizikams teoretikams nedaug ko reikia – užtenka kompiuterio. Išvažiuoti į konferencijas galimybų

yra, nors iki šiol tai darau užsienio lėšomis, nes lietuviškų pinigų konferencijoms nėra. Bendradarbiauti su kitų šalių fizikais labai patogiu ir per internetą. Įsijungęs mikrofoną šnekuosi su vokiečiais, aptarinėjame straipsnį, tarsi sėdėtume viename kambaryje. Tai fantastiška, nereikia net važiuoti vieniems pas kitus. Jei dar padidėtų atlyginimai, tai daugiau nieko ir nereikėtų.

Kartais girdime, kad mokslo Lietuvoje per daug. Antai vien fizikos srities trys mokslo institutai.

O į ką dar gali Lietuva kreipti savo pastangas? Mokslo niekada nebus per daug. Tai tas pats kaip skūstis, kad per daug proto. Intelektu niekada nebus per daug. Lietuvai tai vienintelė tikra galimybė išlikti šiame pasaulyje. Antraip tektų rinktis „bananinės“ šalies kelią. Intelektą nebūtina sieti tik su mokslininko veikla, nes ir verslas, ir daugybė kitų gyvenimo sričių siejasi su intelektine veikla.

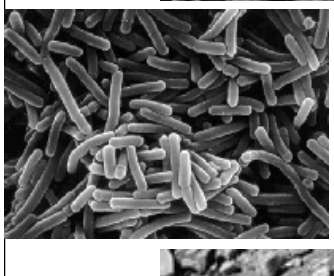
Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

BAKTERIJOS GALI APSAUGOTI NUO ŽEMĖS DREBĖJIMO PADARINIŲ?

Bakterijos „*Bacillus pasteurii*“ galėtų išvengti didžiulių nuostolių, lydinčių žemės drebėjimus

Galbūt dirvos bakterija *Bacillus pasteurii* taps išsigelbėjimu tūkstančiams žmonių, gyvenančių seisminguose Žemės rajonuose. UC Daviso universiteto (Kalifornija, JAV) mokslininkas Jasonas T. DeJongas su kolegomis ištyrė, kad šias aerobines dirvos bakterijas galima naudoti biraus smėlingo dirvožemio, ant kurio pastatyti pastatai, „cementavimui“.

Yra žinoma, kad per žemės drebėjimą smėlingas dirvožemis „banguoja“ tarsi vanduo. Kadangi tai labai dažnai pasitaikantis dirvožemio tipas, daugybė šalių, kurias užklumpa žemės drebėjimai, patiria milžiniškų nuostolių, žūva šimtai tūkstančių žmonių. Pavyzdžiui, 1556 m. Kinijoje žuvo apie 800 tūkst. žmonių, o 1976 m. – apie 600 tūkst.,

1737 m. Indijoje žuvo apie 300 tūkst., 1923 m. Japonijoje – 140 tūkst., 1948 m. Turkmėnijoje – 100 tūkst. žmonių.

Tad dabar vienas didžiausių inžinierių rūpesčių – smėlingos dirvos sutvirtinimas. Šiuo metu tai mėginama daryti naudojant chemikalus – epoksidinę dervą, kuri tarpusavyje tarsi suriša smėlio smilteles. Tačiau epoksidinė derva išskiria nuodingas medžiagas ne tik į dirvožemį, bet ir į gruntinius vandenius.

Laimei, Jasonas T. DeJongas teigia atradęs paprastesnį ir nekenksmingą šios problemos sprendimo būdą. Mokslininkai dirvos bakterijas *Bacillus pasteurii* ėmė dauginti smėlyje, sumaišytame su vandeniu, į kurį buvo pridėta šlapalo (galutinio baltymų medžiagų

apykaitos produkto) ir kalcio. Veikiamas bakterijų kalcis sudarė kalcito kristalus – užpildė tuštumas tarp smiltelių ir kartu jas sucementavo.

Naudojant šį dirvos sutvirtinimo būdą į aplinką neišskiriama nuodingų medžiagų, nesikeičia dirvos struktūra.

Tiesa, kol kas mokslininkai šį procesą tyrinėja tik laboratorijos sąlygomis. Jie kuria ir tobulina šią bakterijų *Bacillus pasteurii* naudojimo technologiją siekdami įrodyti, kad „bakterinis cementavimas“ – praktiškas ir veiksmingas būdas išvengti milžiniškų nuostolių, kurie lydi kiekvieną žemės drebėjimą.

UC Davis university

SINTETINIAI VITAMINAI TRUMPINA GYVENIMĄ

Sintetiniai papildai beta karotinas ir vitaminai A bei E, kurie ešą padeda apsisaugoti nuo galybės pavojingų ligų, iš tikrųjų ne tik neilgina žmogaus gyvenimo, bet ir trumpina jį. Tokią šokiruojančią išvadą priėjo Kopenhagos universitetinės ligoninės Klinikinių tyrimų centro (Danija) mokslininkai. Jie atliko didžiulį tyrimą, į kurį įtraukė 250 tūkst. dalyvių. Šio tyrimo duomenys paskelbti žurnale *Journal of the American Medical Association*.

Mokslininkai savo darbe naudojo 68 labai išsamių tyrimų duomenis, kurie buvo skirti sintetiniams maisto papildams ir vitaminams. Išnagrinėję tyrimų duomenis, danų mokslininkai priėjo išvadą, kad beta karotino ir vitaminų A, B ir E vartojimas tabletėmis nė kiek nepailgino tyrimų dalyvių gyvenimo trukmės. Negana to, tyrimų duomenys rodė, kad kai kurie minėti antioksidantai trumpina gyvenimą. Mirtingumas tarp žmonių, vartojusių maisto papildus su beta karotinu, išaugo 7 proc., o tarp žmonių, vartojusių sintetinius vitaminus A ir E, – atitinkamai 16 ir 4 procentais. Vitamino C (askorbo rūgšties) vartojimas neturėjo įtakos tyrimų dalyvių gyvenimo pailgėjimui.

Kopenhagos universitetinės ligoninės Klinikinių tyrimų centro mokslininkai pabrėžia, kad jų tyrimų duomenys yra susiję tik su sintetiniais vitaminais ir maisto papildais, kurie paprastai mums patenka kaip tabletės ir yra labai koncentruoti. Tyrimo duomenys anaipol nepaneigia natūralių, augalinių vitaminų naudos mūsų organizmui.

Ekspertų nuomone, toks šių sintetinių antioksidantų veikimas gali būti pagrįstas tuo, kad jie audiniuose bei ląstelėse sujungia laisvuosius radikalus ir taip gali neigiamai paveikti natūralius organizmo gynybinius mechanizmus. Šio tyrimo kritikai pažymi, kad danų mokslininkai nekreipė dėmesio į daugelį veiksnių, kurie gali paveikti mirtingumą. Iš dalies tokias tyrimo rezultatus jie siūlo aiškinti taip: didesniam žmonių, sergančių sunkiomis lėtinėmis ligomis, mirtingumui galbūt turėjo įtakos tai, kad jie daug dažniau vartoja sintetinius vitaminus, be to, didesnėmis dozėmis.

Journal of the American Medical Association

Pietryčių Azijos dūminis leopardas

ATRASTA NAUJA PLĖŠRIŲJŲ KAČIŲ RŪŠIS

Nacionalinio vėžio instituto (National Cancer Institute, JAV) mokslininkas Stephenas O'Brienas nustatė, kad Sumatros ir Borneo salose (Indonezija) gyvenantis dūminis leopardas – nauja plėšriųjų kačių rūšis.

Iki šiol gyvūnų tyrinėtojai manė, kad Indonezijos salose gyvenantys dūminiai leopardai priklauso žemyninėje Pietryčių Azijos dalyje gyvenančiai dūminių leopardų rūšiai. Nors šių leopardų kailio raštas gerokai skiriasi, tai dar nėra patikimas įrodymas, jog tai skirtingos rūšys. Tačiau paaiškėjo, kad būtent taip ir yra.

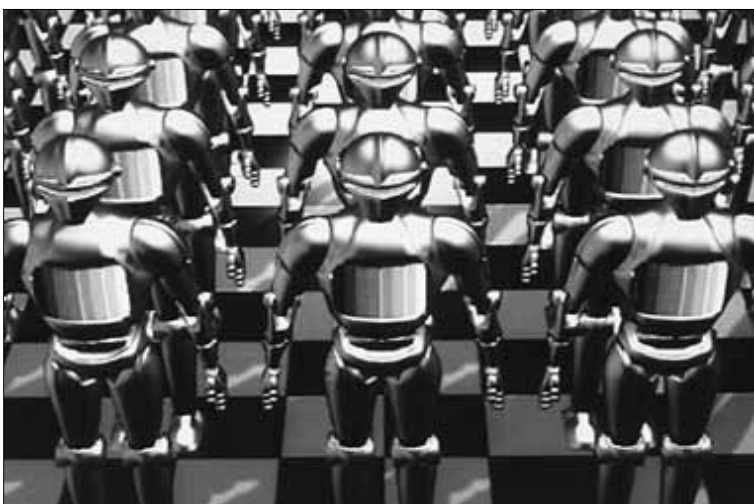
Žemyne ir salose gyvenančių leopardų esminius skirtumus pavyko nustatyti tik pasitelkus DNR tyrimus. Juos atlikus, mokslininkai įsitikino, kad leopardai skiriasi maždaug keturiasdešimčia svarbių požymių. S. O'Brienas teigimu, greičiausiai maždaug prieš 1 mln. metų šios dvi dūminių leopardų rūšys išsiskyrė ir vėliau evoliucionavo savarankiškai.

Tarptautinis laukinių gyvūnų apsaugos fondas (World Wildlife Fund, WWF) apskaičiavo, kad Borneo gyvena 5–11 tūkst. naujai atrastosios rūšies dūminių leopardų, o Sumatroje – 3–7 tūkst. individai.

Šis naujas atradimas suteiks dar daugiau svarbos WWF ir Indonezijos, Malaizijos bei Brunėjaus vyriausybėms, vykdančioms projektą *Borneo širdis* (Heart of Borneo). Šio projekto tikslas – išsaugoti maždaug 200 tūkst. km² tropinių miškų plotą. Miškai yra salos viduryje ir pasižymi stebėtina biologine gyvūnų rūšių įvairove. Niekur kitur Žemėje nėra tiek daug gyvūnų rūšių kaip „Borneo širdyje“.

Heart of Borneo

PIETŲ KORĖJOJE KURIAMA ROBOTŲ CHARTIJA

Robotų chartija jau dabar stengiamasi apsisaugoti nuo ateityje galinčių kilti rūpesčių

Vienoje labiausiai technologiškai pažengusių šalių pasaulyje – Pietų Korėjoje, sukurta speciali chartija, reguliuojanti žmonių ir robotų etinius santykius.

Šios šalies prekybos, pramonės ir energetikos ministras teigia, kad tokia chartija labai reikalinga, nes, kaip manoma, robotų intelektas greitai taps gana aukštas. Chartija – etinių normų rinkinys, kuriame surašytos robotų funkcijos, apibrėžtas jų vaidmuo. Ši chartija Pietų Korėjos žmonėms bus pristatyta jau šiais metais ir bus skirta tiek

robotų gamintojams, tiek jų naudotojams.

Pietų Korėjos vyriausybė savo šalies ekonomikos ateitį sieja būtent su robotais ir į šios srities tyrinėjimus investuoja milijonus JAV dolerių. Paskutinėje vyriausybės ataskaitoje prognozuojama, kad 2018 m. robotai chirurgai taps visiškai įprastu reiškiniu. Informacijos ir komunikacijos ministerija taip pat planuoja, kad 2015–2020 m. kiekvienos korėjiečių šeimos namuose bus po robotą.

Taigi tokios chartijos atsiradimas rodo, kad korėjiečiai jau dabar siekia

nustatyti taisykles, kuriomis bus vadovaujama ateityje. Chartijoje yra trys svarbiausios taisyklės: 1) robotas negali kenkti žmogui arba savo neveikimu jam daryti žalą; 2) robotas privalo paklusti žmogaus komandoms, išskyrus tuos atvejus, kai šios komandos prieštarauja pirmajai taisyklei; 3) robotas turi ginti savo teisę egzistuoti, kol tas saugojimasis neprieštarauja pirmajai ir antrajai taisyklems.

Chartijos autoriai pabrėžia, kad pirmiausia ja siekiama šioje srityje įtvirtinti žmogaus kontrolę, taip pat apsisaugoti nuo neteisėto robotų panaudojimo.

Problemomis, kurios gali kilti robotams tobulėjant, rūpinasi ir kitos valstybės. Pavyzdžiui, Didžioji Britanija pernai atliko tyrimą, kuris parodė, jog per artimiausius 50 metų robotai gali pareikalauti tokių pačių teisių kaip ir žmonės. Europos robootechnikos tyrimų tinklas (ERRN) taip pat kuria robotų naudojimo normas. Europoje kuriamų robotų naudojimo taisyklių juodraščiuose sakoma, kad žmonija pirmą kartą susidurs su svetimo proto apraiškomis – robotais. Tai sukels daug etinių, socialinių ir ekonominių problemų. Europos robotų naudojimo chartija turėtų būti pristatyta Romoje šį metų balandžio mėnesį.

<http://robots.net>

Prof. Arnoldas PIROČKINAS

Pabaiga, pradžia Nr. 5

Nesileidžiant į išsamų M. Gelžinio teiginių išdėstymą vis dėlto gal praverstų atkreipti skaitytojo akis į kelis ypatingesnius atvejus. Kryžiuočiai ir jų XX a. palikuonys tuo pretekstu, jog esą lietuviai apsigyvenę vėliau, teigėdavo turį didesnes teises į nadruvių ir skalvių (tariamų prūsų) žemes nei lietuviai atėjūnai. M. Gelžinis į šią kazuistinę prielaidą atsako taip: „Lietuvių akimis žiūrint vis tiek, ar XIII a. būtų gyvenę kuršiai ar žemaičiai. Abi baltų gentys turėjo bendrą religiją, pasaulėjautą, buvo labai artimai giminingi, gyveno vieni šalia kitų ir nebuvo skiriami nei sienų, nei skirtingų interesų.“ (p. 42–43). Tą patį nuostata visai tinka ir skalviams, ir nadruviams, pagaliau net tikroms prūsų gentims. Tą bendrumą yra suvokę ir Vytautas, pareikšdamas kryžiuočių ordino maršalui per ginčą dėl vakarinės Lietuvos priklausomybės, jog Prūsija (prūsai) taip pat esanti jo žemė.

Ir kartu jį paklausė: o kur ordino tėvų palikimas? Tad jeigu priimtume nuomonę, jog lietuviai Nadruvoje, Skalvoje ir Klaipėdos apylinkėse – atvykėliai, tai jei atsikėlė į savo kraujo ir kalbos giminaičių sritis. Tuo tarpu kryžiuočiai, kaip rašė Vytautas rašte imperatoriui Zigmantui, yra atėjūnai iš svetimų Vokietijos kraštų, užgrobę Prūsus. Taigi vokietininkai, kalbėdami apie Vokietijos teises į Mažąją Lietuvą, rėmėsi romėnų teisės dėsniu – *jus prima occupationis* (pirmojo užgrobtos teisės).

Į besikuriančių viduriniais amžiais valstybių sudėtį dažnai įeidavo gerokai nutolusios giminiškos gentys: ilgainiui jos susiliedavo į vieną tautą. Lietuvos valstybei istorija neleido konsoliduoti kelių baltų genčių. Tačiau tokios konsolidacijos užuomazgų būta. Šiam teiginiui paremti randame pavyzdžių ir M. Gelžinio knygoje. Pavyzdžiui, joje minima Lietuvos karaliaus Mindaugo Skalvos ir Nadruvos sričių donacija kalavijuočių (ne kryžiuočių!) ordinui. Dėl šios donacijos istorikas abejoja: galinti būti klastotė. Svarstant Lietuvos valstybės ribas mums vis tiek, ar ji tikra, ar klastotė: abiem atvejais šis dokumentas patvirtina, kad Mindaugas valdė šias sritis, taigi jos įėjo į Lietuvos valstybės sudėtį (p. 170).

M. Gelžinis nepraleidžia Nadruvos ir Skalvos priklausymo Mindaugui sąsajos su jau cituotu Vytauto pareiškimu ordino maršalui Michaeliui Kiuchmeisteriui fon Šternbergui: „Prūsai taip pat yra mano protėvių žemė, ir aš reikalauju jų iki Osos, nes jie yra mano tėvų palikimas“ (p. 170). Remiamasi knygoje taip pat *Prūsų žemės kronikos*

„Grynasis“ istorijos mokslas talkininkauja vokietininkams (2)

Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, istorikas Martynas Gelžinis. Nuotrauka iš M. Gelžinio knygos „Mūsų gimtinė Mažoji Lietuva“

liudijimu, kad 1260 m. apkrikštyti prūsai su savo karaliumi Mindaugu dėl kryžiuočių padarytų neteisybų perėję pas lietuvius ir prisijungę prie jų. Taigi kronika įvardijo Mindaugą prūsų karaliumi, tada jo valdžia siekusi toli už Sūduvos ir Nadruvos. Apie Mindaugo siuzerenines teises į Skalvą, Nadruvą ir dalį Sūduvos XIII a. ketvirtame dešimtmetyje taip pat kalba Edvardas Gudavičius knygoje *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje* (1989, p. 78–79). Taigi kryžiuočiai, užgrobę Nadruvą ir Skalvą, užgrobė Lietuvos dalį, o ne kažkokią neapibrėžtą tariamą prūsų gyvenamą teritoriją.

Knygoje gražiai paaiškinama, kaip skalviams ir nadruviams buvo primestas apibendrinamasis prūsų vardas. Skyrelyje 4. *Skalvos, Nadruvos ir Sūduvos etninė sudėtis* sakoma: „Plėsdamas savo valdas į šiaurę ir rytus, jis (ordinas) plėtė ir Prūsijos sąvokos apimtį“ (p. 186). Taip yra buvę ir kitoms tautoms: jų vardas, iš pradžių reiškęs nedidelės genties pavadinimą, vėliau, kai toji gentis ėmė dominuoti ir tapo valstybės vyriausiąja kūrėja, tas pavadinimas apibendrino visą genčių junginį. Etnoso pavadinimas ne visada sutampa su kalba.

Ypač vertingu M. Gelžinio kontrargumentu reikia laikyti išvadą, kad nebuvo įmanomas masiškas lietuvių plūdimas į šiapus ir

kitapus Nemuno nutįsusias sritis. Tokiai masinei emigracijai nebūta nei ekonominių, nei politinių, nei kitokių priežasčių. Išanalizavęs 1398–1409 m., kada Prūsiją ir Žemaitiją valdė kryžiuočiai, vykusią migraciją (valstybinės sienos tarp jų nebuvo), klaipėdiškis istorikas daro tokią išvadą: „Jeigu per 10 metų atvyko 155 lietuviai (žemaičiai ir aukštaičiai) pabėgėliai į Prūsus, tuomet, jeigu sakysime, kad lietuvių migracija į Prūsus būtų trukusi 300 metų (nuo 1350 iki 1650), tai per trisdešimt dešimtmečių galėjo atbėgti 30x155=4650 imigrantų. Su tokiu žmonių būriu, nors jį ir kažin kaip prareintintai būtų apgyvendinę, būtų buvę galima gal šiaip taip Ragainės apskritį, bet ne visą Mažąją Lietuvą apgyvendinti! Atsiminkim P. Kargės teigimą, kad apie 1540 m. vienoje Klaipėdos apskrityje gyvenę apie 8000 žmonių“ (p. 427).

Galbūt kritiškai demografai šį M. Gelžinio apskaičiavimą pako-reguotų, bet čia užčiuopta ypač silpna Momzeno ir jų šalininkų teorijos vieta: tiesiog sunku įsivaizduo-

ti, kad imigracija iki XVII a. pradžios būtų sukūrusi ištisinę, kaip teigia *Mažosios Lietuvos enciklopedija* (t. II, p. 765), 11500 km² sritį su 300 tūkst. gyventojų, kurių absoliuti dauguma kaimuose buvo lietuvininkai. Enciklopedijoje toliau sakoma, kad „iki XVIII a. pr. (lietuvių kaimiečių ūkiai. – A. P.) Išrūties apskr. sudarė 93 proc., Tilžės ir Ragainės apskr. iki 97–98 proc., o Klaipėdos apskr. – net iki 100 proc. ūkių“.

Šios keturios apskritys – Išrūties, Ragainės, Tilžės ir Klaipėdos – nuo 1525 m. sudarė vadinamąją Lietuvos provinciją. Tai buvo Mažosios Lietuvos lietuvininkų branduolys. Iš jo, kaip iš centro, lietuvininkai plito-migravo į Didžiąją Lietuvą ir į tikrųjų prūsų gyvenamas ar gyventas sritis. Kokio masto būta lietuvininkų migracijos į vakarus, rodo tokie duomenys. 1531 m. Karaliaučiuje vienoje bažnyčioje nuolat laikytos pamaldos lietuvių kalba. 1550–1587 m. lietuvių parapijos kunigu buvo vienas pirmųjų reformacijos veikėjų ir lietuviškų raštų leidėjų Baltramiejus Vilentas. MLE sakoma, kad XVI a. pabaigoje Karaliaučiuje būta apie 20 proc. lietuvių (t. I, p. 740).

Iš minėto lietuvininkų branduolio migruota, kaip sakyta, ir į Didžiąją Lietuvą. Migracijos mas-

to šiandien dar negalim nusakyti. Tačiau Mortenzenų teorijos propaguotojai, atrodo, apie ją apskritai nutyli. Tad kai operuojama „tiksliais“ persikėlusiu didlietuvių į Mažąją Lietuvą skaičiais, o visiškai nutylima arba labai neapibrėžtai užsiminama, kad vis dėlto Prūsijos lietuviai keldavęsi per Nemuną ar Šešupę į Didžiąją Lietuvą, smarkiai iškreipiami demografiniai poslinkiai lietuvių nenaudai. M. Gelžinis apie šios krypties migraciją knygoje yra užsiminęs (p. 434–435).

M. Gelžinio nuomonę dėl to, jog lietuvininkai yra Mažosios Lietuvos senbuviai, o ne kokie vėlyvi atėjūnai, norėtume paremti dviem pastabėlėmis. Pirmiausia atidžiai išsižiūrėkime į žemėlapi, kuriame parodytos Mažosios Lietuvos lietuvių kalbos tarmės. Jų konfigūracija kelia klausimą, kaip galėjo vykti lietuvių migracija į Mažąją Lietuvą, jei Nemuno dešiniajame krante, tarp Smalininkų ir linijos į pietus nuo Katyčių apsigyveno ne artimieji kaimynai žemaičiai, bet vakarų aukštaičiai? Išeitų taip: vakarų aukštaičiai turėjo pirma kolonizuoti Sūduvą (jos kolonizacija baigėsi XVIII a. viduryje, o Mažosios Lietuvos – turima galvoje lietuvių apgyvendinimas – bene XVII a. viduryje), paskui iš jos ėmė plisti į vakarus, o kolonizacijai pasibaigus Nemuno kairiajame krante, jau pasukta į dešinią krantą šiaurėje. Tuo tarpu žemaičiai, gyvenantys dabartiniame plote tarp Pašaltuonio ir Vainuto, į pietuose esančias laisvas žemes kojos nekėlė – geraširdiškai paliko jas aukštaičiams vakariečiams. Ar taip galėjo būti?

Antras dalykas, kuris sunkiai derinamas su migracijos teorija, yra Mažosios Lietuvos lietuvių kalbos tarmės susiskaidymas į šneltas. Paprastai šneltos rodo ilgo sėsiaus gyvenimo faktą. Migracija šneltų nesukuria. Šiuo kartu neketinama klausimą tvirtai spręsti, bet jį reikėtų taip pat turėti galvoje kalbant apie Mažosios Lietuvos lietuvininkų statusą.

Vokiečių nacionalistų po Pirmojo pasaulinio karo prieš Lietuvą ir sąmoningus mažlietuvius nukreiptos idėjinės atakos smaigalyje atsidūrusi Momzenų teorija buvo palyginti veiksminga, nors jai trūko tvirto pamato. Ji vienpusiška ir primityvi, bet kaip tik šios ypatybės lėmė jai sėkmę. Primityvumas padėjo nemažam sluoksniui Klaipėdos krašto lietuvininkų ją „suvirškinti“ ir pateisinti „teoriškai“ savo priešiškuumą ar net neapykantą lietuviškumui ir didlietuviams. Deja, lietuvių mokslininkai tada nepajėgė veiksmingai atremti tos teorijos, o vienas kitas net pasidavė jos įtakai.

Mažosios Lietuvos tarmės: a – žemaičių ir aukštaičių riba, b – vakarų aukštaičių šiaurinės (striukių) ir pietinės (baltsermėgių) patarmių riba, c – plotas, kuriame *au, ai, ei* > *ā, ē, ī*, d – Prūsijos kunigaikštystės siena

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas

Kalbos redaktorė Rūta Krasnovaitė

Stilistė Kristina Sakalauskiene

Dizainerė Jolanta Mitalauskaitė

Patarėjai: V. Būda, S. Goberis, J. Puodžius, A. Ramonas, J. Ulbikas, E. K. Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 ~ 5) 212 1235

Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija, pritardama ne visoms autorių mintims, jas toleruoja.

Perspauddinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://ml.lms.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius